

SYSTEM
Prawa Karnego Procesowego

Redaktor Naczelny
Piotr Hofmański

**DOPUSZCZALNOŚĆ
PROCESU**

Redakcja naukowa
Maria Jeż-Ludwichowska
Arkadiusz Lach

IV

Wolters Kluwer

SYSTEM

Prawa Karnego Procesowego

Redaktor Naczelny
Piotr Hofmański

Członkowie Rady Programowej

prof. dr hab. Andrzej Bulsiewicz
dr hab. Wojciech Cieślak

prof. dr hab. Wiesław Daszkiewicz

prof. dr hab. Tomasz Grzegorzczuk

prof. dr hab. Jerzy Kasprzak

dr hab. Monika Klejnowska

prof. dr hab. Piotr Kruszyński

prof. dr hab. Cezary Kulesza

dr hab. Zbigniew Kwiatkowski

prof. dr hab. Kazimierz Marszał

dr hab. Ireneusz Nowikowski

prof. dr hab. Lech Paprzycki

prof. dr hab. Feliks Prusak

prof. dr hab. Jerzy Skorupka

prof. dr hab. Stanisław Stachowiak

prof. dr hab. Ryszard A. Stefański

prof. dr hab. Janusz Tylman

prof. dr hab. Stanisław Waltoś

dr hab. Paweł Wiliński

sędzia SN Stanisław Zabłocki

prof. dr hab. Kazimierz Zgryzek

Tom I.	ZAGADNIENIA OGÓLNE Piotr Hofmański
Tom II.	PROCES KARNY – ROZWIĄZANIA MODELOWE W UJĘCIU PRAWNOPORÓWNAWCZYM Piotr Kruszyński
Tom III.	ZASADY PROCESU KARNEGO Paweł Wiliński
Tom IV.	DOPUSZCZALNOŚĆ PROCESU Maria Jeż-Ludwichowska Arkadiusz Lach
Tom V.	SĄDY I INNE ORGANY POSTĘPOWANIA KARNEGO Zbigniew Kwiatkowski
Tom VI.	STRONY I INNI UCZESTNICY POSTĘPOWANIA KARNEGO Cezary Kulesza
Tom VII.	CZYNNOŚCI PROCESOWE Ireneusz Nowikowski
Tom VIII.	DOWODY Jerzy Skorupka
Tom IX.	ŚRODKI PRZYMUSU Tomasz Grzegorzczak
Tom X.	POSTĘPOWANIE PRZYGOTOWAWCZE Ryszard A. Stefański

Tom XI.	POSTĘPOWANIE PRZED SĄDEM PIERWSZEJ INSTANCJI Kazimierz Zgryzek
Tom XII.	POSTĘPOWANIE ODWOŁAWCZE Sławomir Steinborn Krzysztof Woźniewski
Tom XIII.	NADZWYCZAJNE ŚRODKI ZASKARŻENIA I ŚRODKI POZAPROCESOWE Stanisław Zabłocki
Tom XIV.	TRYBY SZCZEGÓLNE Feliks Prusak
Tom XV.	POZAKODEKSOWE POSTĘPOWANIA SZCZEGÓLNE Tomasz Grzegorzczak
Tom XVI.	POSTĘPOWANIA PO UPRAWOMOCNIENIU SIĘ ORZECZENIA Andrzej Światłowski
Tom XVII.	OBRÓT PRAWNY Z ZAGRANICĄ I POSTĘPOWANIA PRZED TRYBUNAŁAMI MIĘDZYNARODOWYMI Lech Paprzycki
Tom XVIII.	KOSZTY PROCESU I OPŁATY W SPRAWACH KARNYCH Monika Klejnowska

DOPUSZCZALNOŚĆ PROCESU

Redakcja naukowa
Maria Jeż-Ludwichowska
Arkadiusz Lach

Autorzy:

Tomasz Grzegorzczuk
Piotr Hofmański
Barbara Janusz-Pohl
Maria Jeż-Ludwichowska
Dariusz Kala
Romuald Kmiecik
Arkadiusz Lach
Barbara Nita-Światłowska
Maciej Rogalski
Jerzy Skorupka
Ryszard A. Stefański
Sławomir Steinborn
Katarzyna Sychta

IV

Wolters Kluwer

Warszawa 2015

Poszczególne rozdziały tomu IV napisali:

Tomasz Grzegorzcyk	rozdział 2 pkt 4; rozdział 2 pkt 5; rozdział 2 pkt 6; rozdział 5 pkt 2
Piotr Hofmański	rozdział 1 pkt 2; rozdział 1 pkt 3
Barbara Janusz-Pohl	rozdział 4 pkt 3.1; rozdział 4 pkt 3.3–3.8
Maria Jeż-Ludwichowska	rozdział 1 pkt 2; rozdział 1 pkt 3
Dariusz Kala	rozdział 2 pkt 2
Romuald Kmiecik	rozdział 5 pkt 1
Arkadiusz Lach	rozdział 1 pkt 6; rozdział 1 pkt 7; rozdział 7
Barbara Nita-Światłowska	rozdział 2 pkt 1; rozdział 4 pkt 3.2; rozdział 4 pkt 3.9–3.15; rozdział 5 pkt 3
Maciej Rogalski	rozdział 4 pkt 1; rozdział 4 pkt 2
Jerzy Skorupka	rozdział 2 pkt 3
Ryszard A. Stefański	rozdział 3
Sławomir Steinborn	rozdział 1 pkt 1; rozdział 1 pkt 4; rozdział 1 pkt 5
Katarzyna Sychta	rozdział 6

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	17
Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym	23
Wprowadzenie	33
ROZDZIAŁ 1. Warunki dopuszczalności procesu – zagadnienia ogólne	37
1. Geneza i rozwój nauki o przesłankach procesowych	40
1.1. Ukształtowanie się nauki o przesłankach procesowych (<i>Prozessvoraussetzungen</i>) na gruncie niemieckiego postępowania cywilnego i procesu karnego	40
1.2. Rozwój nauki o przesłankach procesowych w polskim procesie karnym	49
2. Wzajemny stosunek pojęcia warunków dopuszczalności procesu i pojęcia przesłanek procesu	52
3. Wzajemny stosunek pojęcia przesłanek procesu (warunków dopuszczalności procesu) i podstawy faktycznej procesu	65
4. Funkcje systemu warunków dopuszczalności procesu	81
5. Rodzaje (klasyfikacja) warunków dopuszczalności procesu	85
5.1. Uwagi ogólne	85
5.2. Warunki (przesłanki) pozytywne i negatywne	86
5.3. Kategoryzacja warunków (przesłanek) ze względu na zasięg oddziaływania na płaszczyźnie etapów procesu	88
5.4. Warunki (przesłanki) ogólne i szczególne	90
5.5. Warunki (przesłanki) materialne, mieszane i formalne	92
5.6. Warunki (przesłanki) abstrakcyjne i konkretne oraz bezwzględne i względne ...	96
6. Zbieg negatywnych warunków dopuszczalności procesu	100
6.1. Uwagi ogólne	100
6.2. Zbieg negatywnych materialnych warunków dopuszczalności procesu	101
6.3. Zbieg negatywnych formalnych warunków dopuszczalności procesu	102
6.4. Zbieg negatywnych materialnych i formalnych warunków dopuszczalności procesu	104
7. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu	106
7.1. Uwagi ogólne	106
7.2. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu przed wszczęciem postępowania	108
7.3. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu w postępowaniu przygotowawczym	111
7.4. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu w postępowaniu sądowym	116

ROZDZIAŁ 2. Formalne pozytywne warunki dopuszczalności procesu	125
1. Podd sądność sprawy polskim sądom karnym	138
1.1. Istota i zakres pod sądności	139
1.2. Wyłączenia pod sądności	160
1.2.1. Uwagi ogólne	160
1.2.2. Immunitet dyplomatyczny	163
1.2.2.1. Istota immunitetu dyplomatycznego	163
1.2.2.2. Zakres podmiotowy immunitetu dyplomatycznego	165
1.2.2.3. Zakres przedmiotowy immunitetu dyplomatycznego	174
1.2.2.4. Procesowe skutki obowiązywania immunitetu dyplomatycznego	177
1.2.3. Immunitet konsularny	179
1.2.3.1. Istota immunitetu konsularnego	179
1.2.3.2. Zakres podmiotowy immunitetu konsularnego	183
1.2.3.3. Zakres przedmiotowy immunitetu konsularnego	185
1.2.3.4. Procesowe skutki obowiązywania immunitetu konsularnego	189
1.2.4. Zrzeczenie się korzystania z ochrony wynikającej z immunitetu	191
1.2.4.1. Dysponent immunitetu	191
1.2.4.2. Procesowe skutki zrzeczenia się immunitetu	193
2. Właściwość sądu	194
2.1. Uwagi ogólne	194
2.2. Charakter prawny właściwości sądu i jej miejsce wśród warunków dopuszczalności procesu	197
2.3. Rodzaje właściwości sądu i procesowe konsekwencje jej braku	200
2.3.1. Właściwość rzeczowa sądu	200
2.3.2. Właściwość miejscowa sądu	204
2.3.3. Właściwość funkcjonalna sądu	208
2.3.4. Właściwość sądu z łączności spraw	212
2.3.5. Właściwość sądu z delegacji	214
2.4. Spory o właściwość między sądami	219
3. Istnienie stron procesowych	221
3.1. Istnienie stron procesowych jako warunek skargowego procesu karnego	221
3.2. Pojęcie „strona”	224
3.2.1. Strona w ujęciu materialnym i formalnym	224
3.2.2. Strona w ujęciu abstrakcyjnym i konkretnym oraz obiektywnym i subiektywnym	236
3.2.3. Brak strony w procesie karnym	237
3.2.4. Elementy (właściwości) konstytutywne dla pojęcia „strona”	239
3.2.5. Zdolność sądowa, zdolność procesowa, zdolność postulacyjna, legitymacja procesowa	240
3.2.6. Brak zdolności procesowej i legitymacji procesowej	261
3.2.7. Strona procesowa a podmiot czynu zabronionego i sprawca przestępstwa	263
3.3. Rodzaje stron procesowych	264
3.3.1. Uwagi ogólne	264
3.3.2. Strony zasadnicze i szczególne	265
3.3.3. Strony karne i strona cywilna	266

3.3.4. Strona czynna i strona bierna	266
3.3.5. Strona zastępcza i strona nowa	268
3.3.6. Strona zbiorowa	270
3.4. Strony zasadnicze	271
3.4.1. Oskarżyciel. Rodzaje oskarżycieli	271
3.4.2. Oskarżony	277
3.4.3. Podmiot odpowiedzialny za zwrot Skarbowi Państwa korzyści majątkowej uzyskanej z przestępstwa	277
3.4.4. Pokrzywdzony	279
3.4.5. Powód cywilny	280
3.4.6. Problem rzecznika interesu indywidualnego i publicznego (społecznego)	281
3.5. Strony szczególne	299
3.5.1. Uwagi ogólne	299
3.5.2. Podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej	300
3.5.3. Interwenient	302
3.5.4. Podmiot zbiorowy	302
3.6. Brak stron zasadniczych i szczególnych	304
3.7. Wielość stron w procesie karnym	306
4. Skarga uprawnionego oskarżyciela jako warunek dopuszczalności procesu	309
4.1. Kształtowanie się wymogu istnienia skargi jako warunku dopuszczalności procesu w prawie polskim	309
4.1.1. Skarga jako warunek dopuszczalności procesu a zasada skargowości	309
4.1.2. Sposoby ustawowego ujmowania zasady skargowości i ich wpływ na zakres funkcjonowania przesłanki istnienia skargi jako warunku dopuszczalności procesu karnego	312
4.2. Pojęcie skargi uprawnionego oskarżyciela jako przesłanki procesowej	316
4.2.1. Rodzaje skarg oskarżycielskich wszczynających proces sądowy w sprawach karnych	316
4.2.1.1. Uwagi ogólne	316
4.2.1.2. Akt oskarżenia jako skarga wszczynająca proces	318
4.2.1.3. Odstąpienie od oskarżenia	322
4.2.1.4. Surogaty aktu oskarżenia	330
4.2.1.5. Inne skargi wszczynające postępowanie sądowe	338
4.2.2. Uprawniony oskarżyciel jako podmiot realizujący wymóg zaistnienia skargi skutecznie wszczynającej proces sądowy	348
4.2.2.1. Rodzaje uprawnionych oskarżycieli w ujęciu kodeksowym	348
4.2.2.2. Prokurator jako uprawniony oskarżyciel	352
4.2.2.3. Nieprokuratorscy oskarżyciele publiczni	355
4.2.2.4. Pokrzywdzony jako uprawniony oskarżyciel w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu	363
4.2.2.5. Podmioty uprawnione do oskarżania w sprawach o czyny prywatnoskargowe	368
4.3. Charakter prawny przesłanki istnienia skargi uprawnionego oskarżyciela oraz sytuacji procesowej, w jakich zachodzi brak takiej skargi	370
4.3.1. Charakter prawny wymogu istnienia skargi uprawnionego oskarżyciela	370

4.3.2. Sytuacje procesowe, w jakich zachodzi brak skargi	373
4.4. Konsekwencje procesowe braku skargi uprawnionego oskarżyciela i dopuszczalność konwalidacji tego braku	385
4.4.1. Umorzenie postępowania jako konsekwencja braku skargi oskarżycielskiej uprawnionego podmiotu	385
4.4.2. Usuwanie braków formalnych skargi czyniących ją nieskuteczną	386
4.4.3. Konwalidacja braku skargi uprawnionego oskarżyciela	388
4.4.4. Konwalidacja braku skargi uprawnionego oskarżyciela przy zmianie oceny prawnej czynu w toku procesu sądowego	390
5. Wniosek o ściganie	392
5.1. Pojęcie, istota i charakter wniosku o ściganie jako warunku dopuszczalności procesu	392
5.1.1. Pojęcie wniosku o ściganie i rodzaje ścigania z urzędu, lecz na wniosek ...	392
5.1.2. Wniosek o ściganie w ujęciu polskich kodyfikacji karnoprosesowych ...	398
5.1.3. Istota i charakter wniosku o ściganie jako przesłanki procesowej	405
5.2. Przestępstwa ścigane na wniosek w obecnym prawie polskim i podmioty uprawnione do jego złożenia	410
5.2.1. Przestępstwa objęte ściganiem wnioskowym	410
5.2.1.1. Uwagi ogólne	410
5.2.1.2. Przestępstwa ścigane bezwzględnie na wniosek	413
5.2.1.3. Przestępstwa ścigane względnie na wniosek pokrzywdzonego ..	417
5.2.1.4. Rodzaje ścigania wnioskowego przestępstw wojskowych żołnierzy	418
5.2.1.5. Krąg przestępstw ściganych na wniosek dowódcy i kierownika jednostki cywilnej, w której żołnierz pełni służbę, oraz na wniosek samego pokrzywdzonego	421
5.2.1.6. Przestępstwa prywatnoskargowe żołnierza ścigane na wniosek pokrzywdzonego	423
5.2.2. Podmioty uprawnione do złożenia wymaganego wniosku	426
5.2.2.1. Krąg podmiotów uprawnionych do wnioskowania o ściganie i zasady występowania z tym wnioskiem	426
5.2.2.2. Pokrzywdzony jako uprawniony do wystąpienia z wnioskiem o ściganie i jego reprezentowanie	429
5.2.2.3. Wykonywanie praw pokrzywdzonego jako uprawnionego wnioskodawcy w razie jego śmierci	434
5.3. Składanie wniosku o ściganie i konsekwencje procesowe jego złożenia	438
5.3.1. Forma wniosku o ściganie	438
5.3.2. Kwestia wskazywania we wniosku osoby domniemanego sprawcy	443
5.3.3. Konsekwencje procesowe złożenia wniosku	448
5.3.4. Dopuszczalność wyłączenia spod ścigania bezwzględnie wnioskowego osoby najbliższej dla wnioskodawcy	457
5.4. Cofnięcie wniosku o ściganie	461
5.4.1. Kształtowanie się dopuszczalności cofnięcia wniosku w prawie polskim	461
5.4.2. Procedura cofnięcia wniosku w obecnym prawie polskim	468
5.4.3. Odrębności wojskowej procedury karnej w kwestii cofnięcia wniosku o ściganie	475

5.5. Brak wniosku o ściganie i konwalidacja tego braku	478
5.5.1. Sytuacje, w jakich dochodzi do braku wymaganego wniosku o ściganie ..	478
5.5.2. Konwalidowanie braku wniosku	479
6. Zezwolenie na ściganie	482
6.1. Pojęcie, istota i charakter zezwolenia na ściganie oraz potrzeba jego uzyskania jako warunku dopuszczalności procesu	482
6.1.1. Pojęcie, istota i charakter prawny zezwolenia jako przesłanki procesowej	482
6.1.2. Kształtowanie się instytucji zezwolenia na ściganie w prawie polskim po 1918 r. i potrzeba jego uzyskania w celu ścigania przestępstw z urzędu	484
6.1.3. Zezwolenie na ściganie na gruncie przestępstw prywatnoskargowych ...	488
6.1.4. Zezwolenie na ściganie przez oskarżyciela subsydiarnego	494
6.2. Zakres podmiotowy i przedmiotowy wymogu posiadania zezwolenia na ściganie	497
6.2.1. Zezwolenie jako warunek dopuszczalności ścigania określonych osób i jego postaci	497
6.2.2. Zezwolenie na ściganie osób objętych immunitetami krajowymi	499
6.2.3. Przedmiotowy zakres zezwolenia i kwestia jego poszerzenia	506
6.2.4. Immunitety zakrajowe a kwestia zgody (zezwożenia) na ściganie osób objętych takim immunitetem	510
6.2.5. Zgoda (zezwożenie) na ściganie osoby i poszerzanie przedmiotowego zakresu tej zgody przy ekstradycji i przekazywaniu ściganego w trybie ENA	515
6.3. Uzyskiwanie zezwolenia na ściganie	521
6.3.1. Uwagi ogólne	521
6.3.2. Występowanie przez oskarżyciela o udzielenie zezwolenia na ściganie ..	522
6.3.3. Ograniczenia w osobistym występowaniu uprawnionego podmiotu o wydanie zezwolenia	524
6.3.4. Procedury w przedmiocie udzielania zezwolenia na ściganie	530
ROZDZIAŁ 3. Materialne negatywne warunki dopuszczalności procesu	535
1. Następstwa materialnych negatywnych warunków dopuszczalności procesu	542
2. Podstawa faktyczna i prawna odpowiedzialności karnej	543
3. Brak dostatecznych podstaw faktycznych do ścigania	544
3.1. Niepełnienie czynu	545
3.1.1. Uwagi ogólne	545
3.1.2. Pojęcie czynu	546
3.1.3. Zachowanie niebędące czynem	551
3.2. Brak danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu ...	557
4. Brak przestępczości czynu	558
4.1. Uwagi ogólne	558
4.2. Brak znamion czynu zabronionego	558
4.3. Wyłączenie przestępczości	561
4.3.1. Uwagi ogólne	561
4.3.2. Okoliczności wyłączające bezprawność	562
4.3.3. Ustawowe okoliczności wyłączające bezprawność czynu	564

4.3.4. Pozaustawowe okoliczności wyłączające bezprawność czynu	572
4.3.5. Okoliczności wyłączające winę	574
5. Znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu	579
6. Niepodleganie sprawcy karze	584
7. Inne materialne negatywne warunki dopuszczalności postępowania przygotowawczego	588
7.1. Uwagi ogólne	588
7.2. Niewykrycie sprawcy przestępstwa	590
7.3. Niepopelnienie przez podejrzanego zarzucanego przestępstwa	591
7.4. Brak interesu społecznego w kontynuowaniu ścigania z urzędu	591
7.5. Brak w czynie znamion przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego	592
ROZDZIAŁ 4. Formalne negatywne warunki dopuszczalności procesu	593
1. Stan rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	607
1.1. Zakaz <i>ne bis in idem</i>	607
1.2. Pojęcie stanu rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	611
1.2.1. Uwagi ogólne	611
1.2.2. Tożsamość czynu	614
1.2.3. Tożsamość osoby	628
1.2.4. Prawomocność orzeczenia	631
1.3. <i>Res iudicata</i> w postępowaniu przygotowawczym	637
1.3.1. Przesłanka powagi rzeczy osądzonej w postępowaniu przygotowawczym	637
1.3.2. Prawomocność materialna orzeczeń umarzających postępowanie	639
1.3.3. Umożnienie postępowania przygotowawczego	641
1.3.4. Umożnienie postępowania w zakresie fragmentu czynu	644
1.3.5. Umożnienie postępowania na skutek pojednania się stron	646
1.3.6. Wydanie orzeczenia z naruszeniem właściwości	648
1.4. <i>Res iudicata</i> w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji	649
1.4.1. Kontrola warunków dopuszczalności procesu	649
1.4.2. Zakres związania sądu prawomocnymi decyzjami prokuratora o umorzeniu postępowania przygotowawczego	651
1.4.3. Sądowa kontrola decyzji prokuratora o wznowieniu prawomocnie umorzonego postępowania przygotowawczego	652
1.5. <i>Res iudicata</i> w postępowaniu odwoławczym	654
1.6. Wyjątki od zakazu <i>ne bis in idem</i>	656
1.7. <i>Res iudicata</i> jako przeszkoda procesowa przy osądzeniu sprawy w państwie obcym	665
2. Zawisłość sprawy (<i>lis pendens</i>)	670
2.1. Pojęcie stanu zawisłości sprawy (<i>lis pendens</i>)	670
2.1.1. Uwagi ogólne	670
2.1.2. Wcześniej wszczęte postępowanie	673
2.1.3. Tożsamość czynu i tożsamość osoby	674
2.2. <i>Lis pendens</i> w postępowaniu przygotowawczym	675
2.3. <i>Lis pendens</i> w postępowaniu jurysdykcyjnym	679
2.4. <i>Lis pendens</i> jako przeszkoda procesowa przy toczącym się postępowaniu w państwie obcym	681

2.5. <i>Lis pendens a res iudicata</i>	684
3. Immunitety formalne	686
3.1. Immunitet Prezydenta Rzeczypospolitej	686
3.1.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	686
3.1.2. Zakres immunitetu	689
3.2. Formalny immunitet parlamentarny	694
3.2.1. Uwagi ogólne	694
3.2.2. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	696
3.2.3. Zakres immunitetu parlamentarnego	700
3.2.4. Uchylenie immunitetu	714
3.3. Immunitet członków Rady Ministrów	718
3.3.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	718
3.3.2. Zakres immunitetu	721
3.3.3. Uchylenie immunitetu	723
3.4. Immunitet Rzecznika Praw Obywatelskich	727
3.4.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	727
3.4.2. Zakres immunitetu	730
3.4.3. Uchylenie immunitetu	739
3.5. Immunitet Rzecznika Praw Dziecka	747
3.5.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	747
3.5.2. Uchylenie immunitetu	749
3.6. Immunitet Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej	750
3.6.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	750
3.6.2. Zakres immunitetu	752
3.6.3. Uchylenie immunitetu	755
3.7. Immunitet Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych	757
3.7.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	757
3.7.2. Zakres immunitetu	759
3.7.3. Uchylenie immunitetu	761
3.8. Immunitet Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i pracowników Najwyższej Izby Kontroli	763
3.8.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	763
3.8.2. Zakres immunitetu	766
3.8.3. Uchylenie immunitetu	769
3.9. Immunitet sędziów Trybunału Konstytucyjnego	772
3.9.1. Uwagi ogólne	772
3.9.2. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	773
3.9.3. Zakres immunitetu	786
3.9.4. Uchylenie immunitetu	789
3.9.5. Obowiązywanie szczególnych konstytucyjnych gwarancji ochronnych w postępowaniu zmierzającym do uchylenia immunitetu sędziowskiego	791
3.10. Immunitet członków Trybunału Stanu	797
3.10.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	797
3.10.2. Zakres immunitetu	799
3.10.3. Uchylenie immunitetu	800

3.10.4. Obowiązywanie szczególnych konstytucyjnych gwarancji ochronnych w postępowaniu zmierzającym do uchylenia immunitetu sędziowskiego	801
3.11. Immunitet sędziów Sądu Najwyższego	801
3.11.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	801
3.11.2. Zakres immunitetu	804
3.11.3. Uchylenie immunitetu	805
3.11.4. Obowiązywanie szczególnych konstytucyjnych gwarancji ochronnych w postępowaniu zmierzającym do uchylenia immunitetu sędziowskiego	811
3.12. Immunitet sędziów sądów powszechnych i sądów administracyjnych	812
3.12.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	812
3.12.2. Zakres immunitetu	814
3.12.3. Uchylenie immunitetu	814
3.12.4. Obowiązywanie szczególnych konstytucyjnych gwarancji ochronnych w postępowaniu zmierzającym do uchylenia immunitetu sędziowskiego	816
3.13. Immunitet sędziów sądów wojskowych	817
3.13.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	817
3.13.2. Zakres immunitetu	819
3.13.3. Uchylenie immunitetu	819
3.13.4. Obowiązywanie szczególnych konstytucyjnych gwarancji ochronnych w postępowaniu zmierzającym do uchylenia immunitetu sędziowskiego	821
3.14. Immunitet prokuratorski	821
3.14.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	821
3.14.2. Zakres immunitetu	822
3.14.3. Uchylenie immunitetu	826
3.15. Immunitety formalne a dopuszczalność czynności procesowych opartych na przymusie	828
3.15.1. Dopuszczalność czynności procesowych opartych na przymusie wobec osób chronionych immunitetami zakrajowości	828
3.15.2. Dopuszczalność czynności procesowych opartych na przymusie wobec osób chronionych immunitetem parlamentarnym	831
3.15.3. Dopuszczalność czynności procesowych opartych na przymusie wobec osób chronionych immunitetami sędziowskimi	833
3.15.4. Dopuszczalność czynności procesowych opartych na przymusie wobec osób chronionych immunitetem prokuratorskim	838
3.15.5. Podsumowanie	839
ROZDZIAŁ 5. Mieszane negatywne warunki dopuszczalności procesu	840
1. Przedawnienie karalności	845
1.1. Przedawnienie jako negatywna przesłanka procesowa o charakterze mieszanym – założenia teoretycznoprosowe, podstawy normatywne i skutki procesowe	845
1.2. Terminy przedawnienia karalności	859
1.3. Przerwa biegu terminu przedawnienia karalności	862

1.4. Spoczywanie terminu przedawnienia karalności	865
1.5. Przedawnienie karalności przestępstw prywatnoskargowych	871
1.6. Przedawnienie karalności jako fakt procesowy; dowodowa hipoteza popełnienia przestępstwa i ujawnienie przedawnienia w zbiegu z innymi przesłankami negatywnymi	877
1.7. Przedawnienie karalności jako przesłanka negatywna w postępowaniu karnym skarbowym i w postępowaniu w sprawach o wykroczenia	882
1.8. Przedawnienie karalności a przedawnienie wykonania kary w stadium wykonawczym procesu karnego	885
2. Abolicja jako przesłanka procesowa	890
2.1. Istota abolicji jako przeszkody procesowej	890
2.1.1. Uwagi ogólne	890
2.1.2. Pojęcie abolicji. Abolicja a amnestia	892
2.1.3. Abolicja a ułaskawienie	901
2.2. Charakter prawny abolicji jako przeszkody procesowej	924
2.3. Rodzaje abolicji	941
2.4. Zakres przedmiotowy i podmiotowy abolicji. Organy orzekające w jej przedmiocie oraz sytuacja procesowa podejrzanego i pokrzywdzonego w związku ze stosowaniem abolicji	953
2.4.1. Zakres przedmiotowy i podmiotowy abolicji	953
2.4.2. Organy orzekające w przedmiocie abolicji oraz sytuacja procesowa podejrzanego (oskarżonego) i pokrzywdzonego w związku z jej stosowaniem	963
3. Immunitety materialne	970
3.1. Materialny immunitet parlamentarny	970
3.1.1. Uwagi ogólne	970
3.1.2. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	972
3.1.3. Zakres immunitetu	981
3.2. Materialny immunitet prokuratorski	982
3.2.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	982
3.2.2. Zakres immunitetu	984
3.3. Immunitet adwokacki	986
3.3.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	986
3.3.2. Zakres immunitetu	990
3.4. Immunitet radców prawnych	996
3.4.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	996
3.4.2. Zakres immunitetu	997
3.5. Immunitet rzecznika patentowego	1000
3.5.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	1000
3.5.2. Zakres immunitetu	1001
3.6. Immunitet radcy i starszego radcy Prokuratury Generalnej Skarbu Państwa ...	1002
3.6.1. Istota immunitetu, jego <i>ratio</i> oraz źródło obowiązywania	1002
3.6.2. Zakres immunitetu	1002
ROZDZIAŁ 6. Warunki dopuszczalności procesu adhezyjnego	1004
1. Pojęcie przesłanek procesu adhezyjnego	1021
2. Relacja między przesłankami procesu adhezyjnego i procesu w przedmiocie odpowiedzialności karnej	1025

3. Dodatkowo przesłanki procesu adhezyjnego	1028
3.1. Dopuszczalność drogi sądowej	1028
3.2. Zakres przedmiotowy procesu adhezyjnego	1034
3.2.1. Roszczenia majątkowe przysługujące pokrzywdzonemu przestępstwem ..	1034
3.2.2. Roszczenia majątkowe osób najbliższych dla pokrzywdzonego	1046
3.3. Dopuszczalność procesu adhezyjnego w trybie, w którym toczy się postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności karnej	1052
3.4. Powództwo adhezyjne	1066
3.4.1. Wymogi formalne powództwa adhezyjnego	1066
3.4.2. Legitymacja do wytoczenia powództwa adhezyjnego	1072
3.4.2.1. Legitymacja pokrzywdzonego i podmiotów reprezentujących pokrzywdzonego	1072
3.4.2.2. Legitymacja prokuratora	1076
3.5. Istnienie stron procesu adhezyjnego	1080
3.5.1. Status prawny pokrzywdzonego w postępowaniu karnym i cywilnym ..	1080
3.5.2. Kumulacja roli powoda cywilnego z rolą świadka	1083
3.5.3. Współuczestnictwo procesowe po stronie czynnej	1086
3.5.4. Strony zastępcze oraz strony nowe w postępowaniu adhezyjnym	1089
3.5.5. Zakład ubezpieczeń jako powód cywilny	1093
3.5.6. Pozwany w procesie adhezyjnym	1099
3.5.7. Współuczestnictwo procesowe po stronie biernej procesu adhezyjnego ...	1101
3.5.8. Zdolność sądowa i procesowa oskarżonego, przeciwko któremu wnoszone jest powództwo cywilne	1103
4. Ujemne przesłanki procesu adhezyjnego	1106
4.1. Stan rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1106
4.2. Zawisłość sprawy (<i>lis pendens</i>)	1109
4.3. Współuczestnictwo konieczne po stronie pozwanej	1113
4.4. Złożenie wniosku w przedmiocie karnoprawnego naprawienia szkody (art. 46 § 1 k.k.)	1122
5. Badanie z urzędu przesłanek procesu adhezyjnego i skutki stwierdzenia przesłanki ujemnej lub braku przesłanki dodatniej	1125
 ROZDZIAŁ 7. Przeszkody wszczęcia i prowadzenia procesu wynikające ze współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	
1. Zasada specjalności jako przeszkoda wszczęcia i prowadzenia postępowania	1131
2. Brak podwójnej przestępczości czynu jako przeszkoda wszczęcia i prowadzenia postępowania	1136
3. Wcześniejsze osądzenie lub wszczęcie postępowania za granicą jako przeszkoda wszczęcia i prowadzenia postępowania	1136
4. Przekazanie ścigania za granicę jako przeszkoda wszczęcia i prowadzenia postępowania	1137
5. Inne przeszkody wszczęcia i prowadzenia postępowania	1137
Skorowidz przedmiotowy	1139

WYKAZ SKRÓTÓW

I. Akty prawne

- EKPCz, Konwencja – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 121 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
- k.k. z 1932 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.) – uchylone
- k.k. z 1969 r. – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.) – nieobowiązująca
- k.k.s. – ustawa z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 186 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.)
- Konstytucja Francji – Konstytucja Republiki Francuskiej z 4 października 1958 r., wprowadzona ustawą konstytucyjną nr 2007–238 z 23 lutego 2007 r.
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- konwencja o ekstradycji – Europejska konwencja o ekstradycji, sporządzona w Paryżu dnia 13 grudnia 1957 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 70, poz. 307)
- k.p. – ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1502 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 101 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)
- k.p.k. z 1928 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 ze zm.) – nieobowiązujące
- k.p.k. z 1969 r. – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 19, poz. 96 ze zm.) – nieobowiązująca

- k.p.w. – ustawa z 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 395 ze zm.)
- MPPOiP, Pakt – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- k.r.o. – ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 788 ze zm.)
- k.s.h. – ustawa z 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1030 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 482 ze zm.)
- nowela z 10 stycznia 2003 r. – ustawa z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155 ze zm.)
- nowela z 5 listopada 2009 r. – ustawa z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589 ze zm.)
- nowela z 27 września 2013 r. – ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247)
- pr.adw. – ustawa z 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 635 ze zm.)
- protokół nr 7 – protokół (nr 7) w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2012 C 326/266)
- p.u.s.a. – ustawa z 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. Nr 153, poz. 1269 ze zm.)
- p.u.s.p. – ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 427 ze zm.)
- p.u.s.p. z 1928 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 1964 r. Nr 6, poz. 40 ze zm.) – nieobowiązujące
- p.u.s.p. z 1985 r. – ustawa z 20 czerwca 1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 1994 r. Nr 7, poz. 25 ze zm.) – nieobowiązująca
- p.u.s.w. – ustawa z 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 952 ze zm.)
- p.w.k.p.k. z 1928 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 314 ze zm.) – nieobowiązujące
- p.w.k.p.k. z 1997 r. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 556 ze zm.)

regulamin Sejmu	– uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 30 lipca 1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. M.P. z 2012 r., poz. 32)
regul.prok.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11 września 2014 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2014 r., poz. 1218)
regul.prok. z 2010 r.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 marca 2010 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. Nr 49, poz. 296 ze zm.) – nieobowiązujące
StPO	– Strafprozessordnung (niemiecki Kodeks postępowania karnego)
u.o.d.o.	– ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1182 ze zm.)
u.o.p.z.	– ustawa z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1417 ze zm.)
u.p.n.	– ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 382 ze zm.)
u.prok.	– ustawa z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (tekst jedn. Dz.U. z 2011 r. Nr 270, poz. 1599 ze zm.)
u.rad.pr.	– ustawa z 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 637 ze zm.)
ustawa o BOR	– ustawa z 16 marca 2001 r. o Biurze Ochrony Rządu (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 170 ze zm.)
ustawa o dyscyplinie wojskowej z 2009 r.	– ustawa z 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej (Dz.U. Nr 190, poz. 1474 ze zm.)
ustawa o IPN	– ustawa z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1075 ze zm.)
ustawa o NIK	– ustawa z 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 82 ze zm.)
ustawa o PGSP	– ustawa o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1150 ze zm.)
ustawa o RPD	– ustawa z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.)
ustawa o RPO	– ustawa z 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1648 ze zm.)
ustawa o SN	– ustawa z 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 499 ze zm.)
ustawa o TK	– ustawa z 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. Nr 102, poz. 643 ze zm.)
ustawa o TS	– ustawa z 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 925 ze zm.)
u.ś.k.	– ustawa z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1801 ze zm.)

- u.w.m.p.s. – ustawa z 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (tekst jedn. Dz.U. z 2011 r. Nr 7, poz. 29 ze zm.)

II. Czasopisma i publikatory

- Annales UMCS – „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio C. Ius, Lublin”
- Biul. SN – „Biuletyn Sądu Najwyższego”
- CzPKiNP – „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”
- GSP-PO – „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”
- KZS – „Krakowskie Zeszyty Sądowe”
- Lex – Serwis Prawniczy Wolters Kluwer
- Lex/el. – wydawnictwo elektroniczne Lex
- LexPolonica – system prawniczy Wolters Kluwer
- MoP – „Monitor Prawniczy”
- M.P. – Monitor Polski
- NP – „Nowe Prawo”
- OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNCK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izby Cywilna i Karna
- OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izby Cywilna i Pracy
- OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izby Karna i Wojskowa
- OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy
- OSNPG – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Zbiór Prokuratury Generalnej
- OSNSD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Sądu Dyscyplinarnego
- OSNwSD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach dyscyplinarnych i w sprawach skarg na przewlekłość postępowania karnego
- OSNwSK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
- OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OSPiKA – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
- OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy
- OTK-ZU – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy (od 1995 r.)
- OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – seria A (od 2002 r.)
- OTK-B – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – seria B (od 2002 r.)
- Pal. – „Palestra”
- PiP – „Państwo i Prawo”
- Prob. PK – „Problemy Prawa Karnego”
- Prob.Praw. – „Problemy Praworządności”
- Prok.iPr. – „Prokuratura i Prawo”
- Przegl.Sejm. – „Przegląd Sejmowy”
- PS – „Przegląd Sądowy”
- RPEiS – „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
- SI – „Studia Iuridica”
- Wok. – „Wokanda”

Wykaz skrótów

WPP	– „Wojskowy Przegląd Prawniczy”
ZOSN	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego (1918–1952)
ZStW	– „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft”

III. Inne

BGH	– Bundesgerichtshof
CBOSA	– Centrala Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
ENA	– europejski nakaz aresztowania
ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WYKAZ PODSTAWOWEJ LITERATURY PODAWANEJ WYŁĄCZNIE W ZAPISIE SKRÓCONYM

1. PODRĘCZNIKI

Artymiak, Rogalski, <i>Proces. Część ogólna</i>	G. Artymiak, M. Klejnowska, Cz.P. Kłak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, K. Sowiński, <i>Proces karny. Część ogólna</i> , red. G. Artymiak, M. Rogalski.
Artymiak, Rogalski, <i>Proces. Część szczególna</i>	G. Artymiak, M. Klejnowska, Cz.P. Kłak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, A. Masłowska, <i>Proces karny. Część szczególna</i> , red. G. Artymiak, M. Rogalski.
Bulsiewicz, <i>Przebieg</i>	A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, <i>Przebieg procesu karnego</i> , red. A. Bulsiewicz.
Cieślak, <i>Podstawowe założenia</i>	M. Cieślak, <i>Polska procedura karna: podstawowe założenia teoretyczne</i> .
Cieślak, <i>Podstawowe założenia. Dzieła wybrane</i>	M. Cieślak, <i>Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne</i> , w: <i>Dzieła wybrane</i> , t. II, red. S. Waltoś, Kraków 2011.
Cieślak, <i>Zarys</i>	M. Cieślak, <i>Postępowanie karne. Zarys instytucji</i> .
Daszkiewicz, <i>Zagadnienia</i> , t. I	W. Daszkiewicz, <i>Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne</i> , tom I.
Daszkiewicz, <i>Zagadnienia</i> , t. II	W. Daszkiewicz, <i>Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne</i> , tom II.
Daszkiewicz, Nowak, Stachowiak, <i>Proces</i>	W. Daszkiewicz, T. Nowak, S. Stachowiak, <i>Proces karny. Część szczególna</i> .
Gardocka, <i>Podręcznik</i>	T. Gardocka, <i>Postępowanie karne. Podręcznik akademicki</i> .
Glaser, <i>Polski proces</i>	S. Glaser, <i>Polski proces karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych</i> , Kraków 1934.
Grajewski, <i>Przebieg procesu</i>	J. Grajewski, <i>Przebieg procesu karnego</i> .

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

Grajewski i inni, <i>Prawo</i>	J. Grajewski, K. Papke-Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, <i>Prawo karne procesowe – część ogólna</i> , red. J. Grajewski.
Grzegorzcyk, Tylman, <i>Postępowanie</i>	T. Grzegorzcyk, J. Tylman, <i>Polskie postępowanie karne</i> .
Hofmański, Zabłocki, <i>Elementy metodyki</i>	P. Hofmański, S. Zabłocki, <i>Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych</i> .
Kalinowski, <i>Polski proces</i>	S. Kalinowski, <i>Polski proces karny</i> .
Kalinowski, <i>Postępowanie. Zarys</i>	S. Kalinowski, <i>Postępowanie karne. Zarys części ogólnej</i> , Warszawa 1963.
Kmiecik, Skrętowicz, <i>Proces</i>	R. Kmiecik, E. Skrętowicz, <i>Proces karny. Część ogólna</i> .
Kruszyński i inni, <i>Wykład</i>	B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, <i>Wykład prawa karnego procesowego</i> , red. P. Kruszyński.
Lipczyńska, <i>Proces</i> , cz. 1	M. Lipczyńska, <i>Polski proces karny. Zagadnienia ogólne</i> , część 1, Warszawa 1971; Warszawa 1986.
Lipczyńska, <i>Proces</i> , cz. 2	M. Lipczyńska, <i>Polski proces karny. Zagadnienia szczególne</i> , część 2, Warszawa 1986.
Marszał, <i>Proces</i>	K. Marszał, <i>Proces karny</i> .
Marszał i inni, <i>Przebieg</i>	K. Marszał, S. Stachowiak, K. Sychta, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, <i>Proces karny. Przebieg postępowania</i> , red. K. Marszał, Katowice 2008, Katowice 2012.
Prusak, <i>Postępowanie</i>	F. Prusak, <i>Postępowanie karne</i> , Warszawa 2001.
Schaff, <i>Proces</i>	L. Schaff, <i>Proces karny Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych</i> , Warszawa 1953.
Siewierski, Tylman, Olszewski, <i>Postępowanie</i>	M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, <i>Postępowanie karne w zarysie</i> , Warszawa 1971, Warszawa 1974.
Śliwiński, <i>Polski proces</i>	S. Śliwiński, <i>Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne</i> , Warszawa 1948, Warszawa 1959, Warszawa 1961.
Śliwiński, <i>Proces. Przebieg</i>	S. Śliwiński, <i>Proces karny. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze</i> , Warszawa 1948.
Świda, <i>Postępowanie</i>	Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, <i>Postępowanie karne. Część szczególna</i> , red. Z. Świda.
Świda, Skorupka, <i>Postępowanie. Część ogólna</i>	Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, <i>Postępowanie karne. Część ogólna</i> , red. J. Skorupka.
Waltoś, <i>Proces</i>	S. Waltoś, <i>Proces karny. Zarys systemu</i> .
Waltoś, Hofmański, <i>Proces</i>	S. Waltoś, P. Hofmański, <i>Proces karny. Zarys systemu</i> , Warszawa 2013.

2. KOMENTARZE

- Angerman, Nowotny, Przeworski, *Komentarz* K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami*, Warszawa 1930.
- Boratyńska, Górski, Sakowicz, Ważny, *Kodeks* K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*.
- Gostyński i in., *Kodeks*, t. I J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, tom I.
- Gostyński i in., *Kodeks*, t. II J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, tom II.
- Gostyński i in., *Kodeks*, t. III J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, tom III.
- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. 1 J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Grajewski, tom 1.
- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. 2 J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Grajewski, tom 2.
- Grajewski, Skrętowicz, *Kodeks* J. Grajewski, E. Skrętowicz, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Gdańsk 1996.
- Grzegorzczak, *Kodeks* T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*.
- Grzeszczyk, *Kodeks* W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*.
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 1 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom 1. Komentarz do artykułów 1–296*, red. P. Hofmański.
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 2 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom 2. Komentarz do artykułów 297–467*, red. P. Hofmański.
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 3 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom 3. Komentarz do artykułów 468–682*, red. P. Hofmański.
- Kalinowski, Siewierski, *Kodeks* S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1960, Warszawa 1966.
- Lipczyńska, Ponikowski, *Mały komentarz* M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1986.
- Mazur, *Kodeks* *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. M. Mazur, Warszawa 1971, Warszawa 1976.

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Peiper, *Komentarz* L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1929, Kraków 1933.
- Prusak, *Komentarz* F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1999, t. 1 i 2.
- Świecki, *Kodeks* B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1 i 2, red. D. Świecki, Warszawa 2013.
- Zabłocki, *Postępowanie* S. Zabłocki, *Postępowanie kasacyjne w nowym kodeksie postępowania karnego. Komentarz praktyczny*, Warszawa 1998.

3. KOMENTARZE DO INNYCH USTAW

- Bojarski, Skrętowicz, *Nieletni* T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*.
- Garlicki, *Konwencja*, t. I L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Garlicki, *Konwencja*, t. II L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, R. Degener, M. Krzyżanowska-Mierzewska, I. Kondak, K. Ryngielewicz, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz, Tom II. Komentarz do artykułów 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011.
- Grzegorzczak, *K.k.s.* T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*.
- Grzegorzczak, *K.p.w.* T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*.
- Kardas, Łabuda, Razowski, *K.k.s.* P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*.
- Prusak, *K.k.s.* F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, t. I (art. 1–53), t. II (art. 54–191), Warszawa 2006
- Skowron, *K.p.w.* A. Skowron, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*.

4. MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

- Bojarski, *Rozwój nauk* *Rozwój nauk penalnych w sześćdziesięciolecie Wydziału Prawa i Administracji UMCS. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez pracowników Katedry Prawa Karnego i Kryminologii UMCS w Lublinie w dn. 23–24 kwietnia 2009 r.*, red. T. Bojarski, Lublin 2009.

- Bojarski, Skrętowicz, *Problemy* *Problemy reformy prawa karnego: materiały z sesji naukowej, Lublin–Kazimierz Dolny, 20–22 września 1993 r.*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993.
- Ćwiąkański, Artymiak, *Karnomaterialne* *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, red. Z. Ćwiąkański, G. Artymiak, Warszawa 2010.
- Ćwiąkański, Artymiak, *Współzależność* *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego: w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 11–13 października 2007 r. w Czarnej, poświęconej pamięci Profesora Zbigniewa Sobolewskiego*, red. Z. Ćwiąkański, G. Artymiak, Warszawa 2009.
- Dynia, Kłak, *Europejskie standardy* *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, Cz.P. Kłak, Rzeszów 2005.
- Hofmański, *Węzłowe problemy* *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Kasprzak, Młodziejowski, *Wybrane problemy* *Wybrane problemy procesu karnego i kryminalistyki*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2010.
- Kruszyński, *Postępowanie karne w XXI wieku* *Postępowanie karne w XXI wieku: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Popowo 26–28 października 2001 r.*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002.
- Kulesza, *Ocena funkcjonowania* *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009.
- Kulesza, *System* *System wymiaru sprawiedliwości a media*, red. C. Kulesza, Białystok 2009.
- Mozgawa, Dudka, *Kodeks: ocena i perspektywy zmian* *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania: ocena i perspektywy zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009.
- Skorupka, *Jawność procesu* *Jawność procesu karnego*, red. J. Skorupka, Warszawa 2012.
- Skorupka, Hayduk-Hawrylak, *Współczesne tendencje* *Współczesne tendencje w rozwoju procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa*, red. J. Skorupka, I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011.
- Skrętowicz, *Nowy kodeks* *Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe. Materiały z konferencji naukowej „Kodeks postępowania karnego” zorganizowanej w dniach 8–10 września 1997 r.*, red. E. Skrętowicz, Kraków 1998.
- Sobolewski, Artymiak, Kłak, *Problemy* *Problemy znowelizowanej procedury karnej. Materiały konferencji naukowej, Rzeszów–Czarna, 17–18 października 2003 r.*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, Cz.P. Kłak, Kraków 2004.

- Szwarc, *Porozumiewanie się* *Porozumiewanie się i uzgadnianie rozstrzygnięć przez uczestników postępowania karnego*, red. A. Szwarc, Warszawa–Poznań 1993.
- Szwarc, *Przestępczość przygraniczna* *Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce. Konferencja międzynarodowa (niemiecko-polska), Poznań, 24–27 czerwca 1999 roku*, red. A. Szwarc, Poznań 2000.

5. KSIĘGI JUBILEUSZOWE (PAMIĄTKOWE)

- Księga Bojarskiego* *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011.
- Księga Buchały* *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiąkański, M. Szweczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994.
- Księga Bulsiewicza* *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności: księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004.
- Księga Cieślaka* *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993.
- Księga Daszkiewicza* *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999.
- Księga Dody* *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000.
- Księga Filara* *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2012.
- Księga Gaberle* *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007.
- Księga Gostyńskiego* *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, red. S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
- Księga Górniok* *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996.
- Księga Grajewskiego* *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, „Gdańskie Studia Prawnicze”, tom XI, Gdańsk 2003.

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Księga Holdy* *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Holdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011.
- Księga Kaftala* *Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala*, red. G. Rejman, B.T. Bieńkowska, Z. Jędrzejowski, P. Mierzejewski, Warszawa 2008.
- Księga Kalinowskiego* *Rozprawa główna. Problemy podstawowe. Praca zbiorowa ku czci Profesora Stanisława Kalinowskiego*, red. A. Murzynowski, „Studia Iuridica” 1985, t. 13.
- Księga Kmiecika* *Iudicium et Scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborowska-Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011.
- Księga Korcyl-Wolskiej* *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009.
- Księga Kulickiego* *Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu twórcy Katedry Kryminalistyki z okazji 35-lecia powołania Katedry na Wydziale Prawa i Administracji UMK*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004.
- Księga Kunickiej-Michalskiej* *Reforma prawa karnego. Propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008.
- Księga Lelental* *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45 roku pracy naukowej i dydaktycznej*, red. K. Indeck, Łódź 2004.
- Księga Marka* *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrżosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.
- Księga Marszał* *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszał*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003.
- Księga Murzynowskiego* *Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, „Studia Iuridica” 1997, tom 33.
- Księga Nowaka* *Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. S. Stachowiak, Poznań 2002.
- Księga Rejman* *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2005.

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Księga Skrętowicza* *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007.
- Księga Skupińskiego* *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Księga Stachowiaka* *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński, Warszawa 2008.
- Księga Szwarca* *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Księga Świdy* *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009.
- Księga Tylmana*, 2011 *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011.
- Księga Tylmana*, 2014 *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014.
- Księga Tyszkiewiczza* *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999.
- Księga Waltosia* *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapski, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000.
- Księga Wąska* *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Księga Weigend* *Księga dedykowana dr Ewie Weigend*, red. S. Waltoś, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, tom XV.
- Księga Zabłockiego* *Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański przy współpracy P. Kardasa i P. Wilińskiego, Warszawa 2014.
- Księga Zolla* *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, tom I i II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.

6. SYSTEM PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

- System*, t. I, cz. 1 *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom I. Zagadnienia ogólne*, cz. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- System*, t. I, cz. 2 *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom I. Zagadnienia ogólne*, cz. 2, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- System*, t. II *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom II. Proces karny – rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014.
- System*, t. III, cz. 1 *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom III. Zasady procesu karnego*, cz. 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014.
- System*, t. III, cz. 2 *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom III. Zasady procesu karnego*, cz. 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014.
- System*, t. IV *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom IV. Dopuszczalność procesu*, red. M. Jeż-Ludwichowska, A. Lach, Warszawa 2015.
- System*, t. XIV *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, *Tom XIV. Tryby szczególne*, red. F. Prusak, Warszawa 2015.

WPROWADZENIE

Kolejny, czwarty tom *Systemu Prawa Karnego Procesowego* został poświęcony problematyce, która w nauce procesu karnego jest zaliczana nie tylko do najważniejszych, ale także wysoce skomplikowanych i wzbudzających liczne kontrowersje. Jest to jednocześnie materia o niezwykle istotnym znaczeniu dla praktyki ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Jej znaczenie w tych obszarach praktyki jest konsekwencją faktu, że procesowe prawo karne w pewnych sytuacjach uznaje postępowanie karne za niedopuszczalne i zakazuje wszczęcia procesu lub – jeśli jest on już w toku – nakazuje jego umorzenie. W przypadku gdy w takich sytuacjach dochodzi jednak do uruchomienia postępowania, jest ono bytem nieprawidłowym.

Powstaniu wskazanych nieprawidłowości może zapobiec trafna diagnoza dotycząca spełnienia wszystkich warunków wymaganych do uruchomienia postępowania karnego, a także co do braku przeszkód do jego wszczęcia i dalszego prowadzenia. Niedostatek wiedzy w zakresie problematyki dopuszczalności procesu co najmniej utrudnia, a niekiedy nawet uniemożliwia postawienie takiej diagnozy. Z uwagi na brak jednolitości w zakresie używanej terminologii oraz liczne kontrowersje dotyczące stanów będących warunkami dopuszczalności procesu poprawne rozwikłanie problemów dotyczących tego obszaru procedury karnej zarówno w praktyce, jak i w teorii nie zawsze jest zadaniem łatwym. To spostrzeżenie stanie się oczywiste dla każdego, kto zapozna się z treścią poszczególnych rozdziałów zawartych w prezentowanym tomie, w których systemowo ujęto konkretne zagadnienia i pokazano różnorodność odnoszących się do nich poglądów.

Potrzeba zmierzenia się z problemami natury terminologicznej, a także zajęcia stanowiska w kwestiach związanych z definiowaniem stanów warunkujących dopuszczalność procesu, które w doktrynie zaliczane są do najbardziej kontrowersyjnych, pojawiła się już przy decydowaniu o tytule tomu IV oraz budowaniu jego struktury. Odzwierciedleniem rozbieżności stanowisk prezentowanych w literaturze, nie tylko zresztą polskiej, jest różnorodność określeń używanych do oznaczenia stanów warunkujących dopuszczalność procesu. W starszych opracowaniach funkcjonują takie określenia,

jak „warunki procesu karnego” czy „powody procesu karnego” (E. Krzymuski) oraz „warunki procesowe” lub „przeszkody procesowe” (S. Glaser), a w późniejszej literaturze najczęściej używane są określenia „przesłanki procesowe” i „warunki dopuszczalności postępowania karnego”. Nie tylko nazwa stanów, o których tu mowa, jest w teorii procesu kwestią sporną. Kontrowersje budzą też wzajemne relacje używanych określeń, zwłaszcza te, jakie zachodzą pomiędzy pojęciami przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu. Zdaniem niektórych autorów, np. według M. Cieślaka, pojęcia te są zakresowo tożsame i w związku z tym należy je uznać za synonimiczne. Inni przedstawiciele doktryny twierdzą, że pojęć tych nie należy utożsamiać, gdyż pojęcie warunków dopuszczalności procesu jest szersze od pojęcia przesłanek i obejmuje zbiorczą kategorię stanów, z których jedne są przesłankami procesowymi, a drugie to tzw. merytoryczne przyczyny umorzenia postępowania (np. W. Daszkiewicz).

Decydując o tytule tomu IV i konstruując strukturę opracowania, podzieliliśmy to drugie stanowisko. Uznaliśmy, że przemawia za nim istotne zróżnicowanie charakteru warunków dopuszczalności procesu i wynikających z nich konsekwencji prawnych oraz fakt, że tradycyjnie definiuje się przesłanki procesowe, jako wynikające z ustawy okoliczności, które warunkują nie tylko możliwość wszczęcia i prowadzenia procesu, ale także merytorycznego orzekania. Patrząc z perspektywy przytoczonej definicji na warunki dopuszczalności procesu, w obecnym stanie prawnym sformułowane w art. 17 § 1 k.p.k., nie sposób nie zauważyć, że okoliczności, o których mowa w pkt 1–4 tego przepisu, nie spełniają jej wymogów. Gdyby były one przesłankami procesu, to stanowiłyby tzw. przesłanki negatywne, a zatem nie powinny pozwalać ani na wszczęcie i prowadzenie postępowania, ani na wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia. Tak jednak nie jest. Wprawdzie stwierdzenie zaistnienia każdej z nich stanowi przeszkodę wszczęcia i prowadzenia postępowania, ale nie blokuje merytorycznego orzekania, gdyż orzeczenie stwierdzające niedopuszczalność procesu z przyczyn wskazanych w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k. jest jednocześnie rozstrzygnięciem dotyczącym przedmiotu procesu. Jest tak we wszystkich przypadkach unormowanych w pkt 1–4 art. 17 k.p.k., ale szczególnie jasno widać to przy zaistnieniu tych okoliczności, których ujawnienie się po rozpoczęciu przewodu sądowego skutkuje wydaniem wyroku uniewinniającego.

Przyjęcie poglądu o braku tożsamości określeń „przesłanka procesowa” oraz „warunek dopuszczalności procesu” spowodowało, że nie mogliśmy nadać niniejszemu tomowi, poświęconemu warunkom, od których uzależniona jest możliwość wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego, tytułu

„Przesłanki procesu”, jakiego w literaturze w odniesieniu do tej problematyki używa się najczęściej. Widząc potrzebę jasnego rozgraniczenia pojęcia przesłanek procesu i merytorycznych przyczyn umorzenia postępowania, uznaliśmy, że tom *Systemu*, w którym mają być przedstawione okoliczności mieszczące się w obu wyżej wskazanych kategoriach, powinien nosić tytuł „Dopuszczalność procesu”. Konsekwencją przyjęcia wyżej przedstawionego poglądu jest także struktura niniejszego tomu oraz terminologia zastosowana w tytułach jego poszczególnych elementów składowych.

Zawartość tomu została podzielona na 7 rozdziałów, poświęconych kolejno zagadnieniom ogólnym, pozytywnym formalnym warunkom dopuszczalności procesu, negatywnym materialnym warunkom dopuszczalności procesu, negatywnym formalnym warunkom dopuszczalności procesu, mieszanym negatywnym warunkom dopuszczalności procesu, warunkom dopuszczalności procesu adhezyjnego oraz przeszkodom wszczęcia i prowadzenia procesu, wynikającym ze współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. Zastosowanie takiego układu jest konsekwencją przyjmowanej w doktrynie klasyfikacji warunków dopuszczalności procesu na formalne, materialne i mieszane oraz dodatnie i ujemne (pozytywne i negatywne) (rozdziały II – V), a także konieczności wyodrębnienia pewnych zagadnień odnoszących się do ogółu warunków, takich jak geneza instytucji, klasyfikacja, procesowe skutki (rozdział I). Konstrukcja tomu jest też wynikiem założenia, że niezależnie od ostatecznych losów instytucji procesu adhezyjnego w procesie karnym, które ważą się w chwili oddawania niniejszego tomu do druku, opracowanie o charakterze systemowym wymaga odrębnego omówienia warunków dopuszczalności tego ubocznego nurtu procesu karnego. Uznaliśmy, że jest to niezbędne ze względu na wieloletnie funkcjonowanie procesu adhezyjnego w polskim procesie karnym i zbudowane podstawy teoretyczne. Tym zagadnieniom został poświęcony rozdział VI. W ostatnim rozdziale zostały omówione przeszkody wynikające z postępującej internacjonalizacji, w tym zwłaszcza europeizacji, procesu karnego.

Każdy z fragmentów tomu IV odzwierciedla poglądy jego autora. Chcemy jednak zaznaczyć, że z uwagi na istotę opracowania o charakterze systemowym dołożono starań, aby poszczególne zawarte w nim opracowania jak najpełniej prezentowały poglądy wyrażane w literaturze i judykaturze.

Zawartość merytoryczna tomu IV jest efektem pracy zespołu Autorów, którym należą się wyrazy uznania i podziękowania zarówno za wysiłek włożony w przygotowanie poszczególnych, zamieszczonych w nim tekstów, jak i za harmonijną współpracę. Pozostaje nam wyrazić nadzieję, że niniejsze opracowanie okaże się przydatne zarówno praktykom, na co dzień

mierzącym się z problemami związanymi z dopuszczalnością procesu, jak i przedstawicielom nauki prawa karnego procesowego, a także tym, którzy studiując procedurę karną, dopiero zdobywają wiedzę o skomplikowanej problematyce dopuszczalności procesu karnego bądź też zamierzają ją poszerzyć.

Niezbędne wydaje nam się podkreślenie, że niniejsze opracowanie jest jednym z elementów składowych bezprecedensowego w literaturze karno-procesowej przedsięwzięcia, jakim jest *System Prawa Karnego Procesowego*. Wyrazy najwyższego uznania należą się jego Redaktorowi Naczelnemu – Panu Profesorowi Piotrowi Hofmańskiemu. Kierujemy je również pod adresem osób, które ideę konstruowania i wcielania w życie *Systemu* wspierały. Podziękowania należą się także wszystkim tym, którzy brali udział w technicznej realizacji tego przedsięwzięcia, t.j. Koordynatorowi całego projektu oraz tym pracownikom Wydawnictwa, którzy zajmowali się pracami redakcyjnymi nad oddawanym teraz do rąk Czytelników tomem IV *Systemu*.

Maria Jeż-Ludwichowska, Arkadiusz Lach

ROZDZIAŁ 1

WARUNKI DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU – ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Geneza i rozwój nauki o przesłankach procesowych	40
1.1. Ukształtowanie się nauki o przesłankach procesowych (<i>Prozessvoraussetzungen</i>) na gruncie niemieckiego postępowania cywilnego i procesu karnego	40
1.2. Rozwój nauki o przesłankach procesowych w polskim procesie karnym	49
2. Wzajemny stosunek pojęcia warunków dopuszczalności procesu i pojęcia przesłanek procesu ...	52
3. Wzajemny stosunek pojęcia przesłanek procesu (warunków dopuszczalności procesu) i podstawy faktycznej procesu	65
4. Funkcje systemu warunków dopuszczalności procesu	81
5. Rodzaje (klasyfikacja) warunków dopuszczalności procesu	85
5.1. Uwagi ogólne	85
5.2. Warunki (przesłanki) pozytywne i negatywne	86
5.3. Kategoryzacja warunków (przesłanek) ze względu na zasięg oddziaływania na płaszczyźnie etapów procesu	88
5.4. Warunki (przesłanki) ogólne i szczególne	90
5.5. Warunki (przesłanki) materialne, mieszane i formalne	92
5.6. Warunki (przesłanki) abstrakcyjne i konkretne oraz bezwzględne i względne	96
6. Zbieg negatywnych warunków dopuszczalności procesu	100
6.1. Uwagi ogólne	100
6.2. Zbieg negatywnych materialnych warunków dopuszczalności procesu	101
6.3. Zbieg negatywnych formalnych warunków dopuszczalności procesu	102
6.4. Zbieg negatywnych materialnych i formalnych warunków dopuszczalności procesu	104
7. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu	106
7.1. Uwagi ogólne	106
7.2. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu przed wszczęciem postępowania	108
7.3. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu w postępowaniu przygotowawczym	111
7.4. Procesowe skutki negatywnych warunków dopuszczalności procesu w postępowaniu sądowym	116

Literatura: E. Beling, *Deutsches Reichsstrafprozessrecht*, Berlin 1928; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978; W. Beulke, *Strafprozessrecht*, Heidelberg 2012; K. Binding, *Grundriss der gemeinen deutschen Strafprozeßrechts*, Leipzig 1881; O. Bülow, *Die Lehre von den Prozeßseinreden und die Prozessvorausset-*

zungen, Giessen 1868; **Ł. Chojniak**, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2013; **M. Cieślak**, *Faktyczna zasadność oskarżenia oraz zwrot sprawy do uzupełnienia postępowania przygotowawczego jako problemy oddania pod sąd*, NP 1956, nr 6; **M. Cieślak**, *O przesłankach procesowych w polskim postępowaniu karnym (Podstawowe założenia i problemy metodologiczne)*, PiP 1965, nr 12; **M. Cieślak**, *Przegląd orzecznictwa SN*, NP 1965, nr 4; **M. Cieślak**, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, w: *Dzieła wybrane*, t. I, red. S. Waltoś, Kraków 2012; **M. Cieślak**, *Zbieg warunków negatywnych w postępowaniu karnym*, NP 1968, nr 9; **W. Daszkiewicz**, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1994; **W. Daszkiewicz**, *Proces karny. Część ogólna*, t. I, Toruń 1976, Toruń 1985; **W. Daszkiewicz**, *Przestępność czynu jako przesłanka procesu (Uwagi w związku z projektem k.p.k.)*, PiP 1968, nr 12; **A. Gaberle**, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004; **A. Gaberle**, *Umorzenie postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972; **S. Glaser**, *Zarys polskiego procesu karnego wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych: przedstawienie porównawcze na tle ustawodawstwa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego*, Warszawa 1929; **J. Goldschmidt**, *Der Prozess als Rechtslage. Eine Kritik des prozessualen Denkens*, Berlin 1925; **Z. Gostyński**, **S. Zabłocki**, w: Gostyński i in., *Kodeks*, t. I, Warszawa 2003; **T. Grzegorzczak**, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008; **T. Grzegorzczak**, *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w latach 1929–2000 (wybrane zagadnienia)*, Prok.iPr. 2000, nr 10; **J. Haber**, *Pojęcie i istota przesłanek procesu karnego*, PiP 1967, nr 2; **R. Hauser**, **E. Schweri**, **K. Hartmann**, *Schweizerisches Strafprozessrecht*, Basel 2005; **A. Herzog**, *Czy możliwe jest umorzenie postępowania przygotowawczego in rem wobec znikomej społecznej szkodliwości czynu?*, Prok.iPr. 2003, nr 5; **T. Hillenkamp**, *Verfahrenshindernisse von Verfassungs wegen*, „Neue Juristische Wochenschrift” 1989, nr 45; **P. Hofmański**, *Zasada kontrydiktoryjności*, w: *System*, t. III, cz. 1, red. P. Wiliński, rozdział 21; **E. Janiszewska**, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa: Proces karny Polski Ludowej*, Wydawnictwo Prawnicze 1953, PiP 1954, nr 10–11; **J. Jodłowski**, w: *E. Janiszewska*, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa: Proces karny Polski Ludowej*, Wydawnictwo Prawnicze 1953, PiP 1954, nr 10–11; **J. Jodłowski**, **W. Siedlecki**, *Postępowanie cywilne – część ogólna*, Warszawa 1958; **S. Kalinowski**, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1979; Warszawa 1981; **H.H. Kühne**, *Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrecht*, Heidelberg 2003; **H.H. Kühne**, w: *Löwe-Rosenberg, Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar*, red. V. Erb, R. Esser, U. Franke, K. Graalmann-Scheerer, H. Hilger, A. Ignor, t. 1, Berlin 2006; **U. Kindhäuser**, *Strafprozessrecht*, Baden-Baden 2006; **R. Krack**, *Verfahrenshindernisse in Strafprozess. Versuch einer Begriffsbestimmung*, Goldammer's Archiv 2003; **A. von Kries**, *Die Prozeßvoraussetzungen des Reichsstrafprozesses*, ZStW 1885, t. 5; **E. Krzymuski**, *Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1910; **E. Krzymuski**, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w byłej dzielnicy austriackiej oraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922; **H. Kuczyńska**, *Model oskarżania przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Warszawa 2014; **C. Kulesza**, *Zasada skargo-*

wości, w: *System*, t. III, cz. 1, red. P. Wiliński, rozdział 20; **M. Kurowski**, w: Świecki, *Kodeks*, t. 1, Warszawa 2013; **W.R. La Fave, J.H. Israel**, *Criminal Procedure*, St. Paul, Minneapolis 1992; **M. Lipczyńska**, w: M. Lipczyńska, A. Kordik, Z. Kegel, Z. Świada-Łagiewska, *Polski proces karny*, Warszawa 1975; M. Lipczyńska, *Wyrok uniewinniający a wyrok umarzający*, NP 1981, nr 7–8; **E. Löwe**, *Die Strafprozeßordnung für das Deutsche Reich nebst dem Gerichtsverfassungsgesetz und das Strafverfahren betreffenden Bestimmungen der übrigen Reichsgesetze mit Kommentar*, Berlin 1879; **A. Marek**, *Sto pień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako podstawa umorzenia postępowania karnego*, Toruń 1970; **K. Marszał**, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013; **W. Niese**, *Doppelfunktionelle Prozeßhandlungen. Ein Beitrag zur allgemeinen Prozeßrechtslehre*, Göttingen 1950; **K. Peters**, *Strafprozeß*, Karlsruhe 1952; K. Peters, *Strafprozeß. Ein Lehrbuch*, Heidelberg 1985; **Z. Resich**, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966; **L. Rosenberg**, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*, München 1961; **W. Rosenberg**, *Beiträge zur Lehre von der Prozessvoraussetzungen*, ZStW 1915; **C. Roxin, B. Schünemann**, *Strafverfahrensrecht. Ein Studienbuch*, München 2009; **M. Rusinek**, *Przedmiot procesu*, w: *System*, t. I, cz. 1, red. P. Hofmański, rozdział 11; **W. Sauer**, *Allgemeine Prozessrechtslehre. Zugleich eine systematische Schulung der zivilistischen und der kriminalistischen Praxis*, Berlin 1951; W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtslehre*, Berlin–München 1951; W. Sauer, *Grundlagen des Prozessrechts*, wyd. II, Stuttgart 1929; **L. Schaff**, *Recenzja: Stanisław Śliwiński, Oddanie pod sąd w procesowym prawie karnym*, Warszawa 1955. Wydawnictwo Prawnicze, PiP 1956, nr 7; L. Schaff, w: L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959; L. Schaff, w: E. Janiszewska, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa: Proces karny Polski Ludowej*, Wydawnictwo Prawnicze 1953, PiP 1954, nr 10–11; **E. Schluchter**, *Das Strafverfahren*, Köln 1983; **E. Schmidt**, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*, cz. 1, Göttingen 1964; **A. Schoreit**, w: *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung*, red. G. Pfeifer, München 2008; **W. Siedlecki**, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1977; **M. Siewierski**, w: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1976; **D. Stachurski**, *Spór o istotę przesłanek procesowych w polskiej nauce procesu karnego*, CzPKiNP 2005, nr 1; **R.A. Stefański**, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2004; R.A. Stefański, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2004; **S. Steinborn**, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym*, Warszawa 2011; **S. Śliwiński**, *Na marginesie niektórych uwag dotyczących „Oddania pod sąd”*, NP 1957, nr 1; S. Śliwiński, *Proces karny. Zasady ogólne*, Warszawa 1948; **J. Tylman**, *Instytucja czynności sprawdzających w postępowaniu karnym*, Łódź 1984; **K. Volk**, *Grundkurs StPO*, München 2008; K. Volk, *Prozessvoraussetzungen im Strafrecht. Zum Verhältnis von materiellem Recht und Prozessrecht*, Ebelsbach 1978; **E. Wengerek**, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958; **B. Windscheid**, *Die Lehre der römischen Recht von der Voraussetzung*, Düsseldorf 1850; **J. Wróblewski**, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972; **H.A. Zachariae**, *Handbuch des deutschen*

Strafprocesses. Systematische Darstellung des auf den Quellen des gemeinen Rechts und der neuern deutschen Gesetzgebung beruhenden Criminalverfahrens, Göttingen 1868, t. 2.

1. GENEZA I ROZWÓJ NAUKI O PRZESŁANKACH PROCESOWYCH

1.1. UKSZTAŁTOWANIE SIĘ NAUKI O PRZESŁANKACH PROCESOWYCH (*PROZESSVORAUSSETZUNGEN*) NA GRUNCIE NIEMIECKIEGO POSTĘPOWANIA CYWILNEGO I PROCESU KARNEGO

Do drugiej połowy XIX w. w niemieckim prawie procesowym posługiwano się – wzorem prawa rzymskiego – konstrukcją ekscepcji dylatoryjnych i peremptoryjnych. Były to zarzuty, jakie mogła podnieść strona w przypadku pierwszego rodzaju ekscepcji w celu spowodowania wstrzymania procesu i odroczenia rozprawy albo w celu merytorycznego unicestwienia postępowania w przypadku ekscepcji peremptoryjnych. Cechą charakterystyczną ekscepcji było to, że musiały one być podniesione przez strony, natomiast sąd nie badał ich i nie uwzględniał z urzędu¹. Niekiedy w podręcznikach do procesu karnego pojawiało się określenie „prawne warunki dopuszczalności procesu” (*rechtliche Bedingungen der Zulässigkeit des Strafverfahrens*), jednak rozumiano je jako obejmujące niemal wyłącznie materialnoprawne warunki odpowiedzialności karnej, takie jak czyn zagrożony karą przewidzianą w ustawie, nieprzedawniony, poczytalność sprawcy, podleganie jurysdykcji sądu, wniosek o ściganie².

Oskar Bülow (1837–1907), profesor prawa cywilnego procesowego i rzymskiego prawa cywilnego na Uniwersytecie w Giessen, opublikował pracę *Die Lehre von den Prozeßseinreden und die Prozeßvoraussetzungen* (Giessen 1868). Jej znaczenie okazało się na tyle doniosłe, że pół wieku później James Goldschmidt napisał, iż to właśnie od ukazania się pracy O. Bülowa zwykło się datować nowoczesną, konstruktywną epokę w niemieckiej nauce prawa procesowego³. Punktem wyjścia była dla O. Bülowa

¹ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 447; zob. też Z. Resich, *Przestanki procesowe...*, s. 32.

² Zob. H.A. Zachariae, *Handbuch des deutschen Strafprocesses...*, s. 24–26.

³ Zob. J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage...*, s. 1.

diagnoza stanu ówczesnej nauki procesu cywilnego. We wstępie pracy zauważył on, iż potrzebne jest podjęcie śmiałych i wolnych badań dogmatycznych, aby w nauce procesu cywilnego dokonać postępów, które zostały uczynione już w innych obszarach prawa. Zdaniem O. Bülowa wiele istotnych, podstawowych pojęć procesowych pozostaje bowiem jeszcze w sferze niejasności i zaciemnienia wskutek niewłaściwych konstrukcji pojęciowych i wprowadzających w błąd terminologii, które jako dziedzictwo średnio-wiecznej jurysprudencji ze zbyt wielką uporczywością są chronione⁴. Autor ten uznał za konieczne porzucenie konstrukcji ekscepcji i w związku z tym zastąpienie nieprzystającego określenia „zarzuty tamujące proces” (*prozes-shindernden Einreden*) pojęciem „przesłanki procesowe” (*Prozeßvoraussetzungen*). To ostatnie pojęcie miało w ujęciu O. Bülowa ścisły związek z pojęciem stosunku procesowego (*Prozeßrechtsverhältnis*). W jego przekonaniu szcharakteryzowanie stosunku procesowego powinno przede wszystkim udzielać odpowiedzi na pytanie, od spełnienia jakich przesłanek uzależnione jest powstanie tego stosunku. Chodziło mu o wskazanie, między jakimi osobami ten stosunek zachodzi, na jakie przedmioty się on rozciąga, jakie zdarzenia i czynności konieczne są do jego uzasadnienia, a także kto jest zdolny i uprawniony do podjęcia tych czynności. W przesłankach procesowych widział konstytutywne elementy stosunku procesowego, które umożliwiają udzielenie odpowiedzi na wskazane powyżej pytania. Brak któregośkolwiek z tych elementów uniemożliwia rozpoczęcie procesu⁵. Stosunek procesowy nie może więc dojść do skutku. Zasługą O. Bülowa jest właściwe naświetlenie specyficznego, procesowego charakteru wielu okoliczności. Jego głównym założeniem było ścisłe rozróżnienie między należącymi do prawa procesowego przesłankami procesowymi a przynależącymi do prawa materialnego ekscepcjami dylatoryjnymi. W konsekwencji, w razie braku jakiegóż przesłanki procesowej sąd stwierdza niedopuszczalność procesu i odmawia wydania orzeczenia merytorycznie rozstrzygającego sprawę. Nie ma to żadnego związku z zarzutami dylatoryjnymi, gdyż w ich przypadku proces nie zostaje uznany za niedopuszczalny, lecz sąd wydaje rzeczywiste i skuteczne orzeczenie co do meritum, którego jedynie pewną odrębnością jest, że ta skuteczność jest ograniczona do określonego jedynie czasu⁶. W ten sposób O. Bülow właściwie rozpoznał funkcjonalny procesowy związek między przesłanką procesową i możliwością orzekania

⁴ O. Bülow, *Die Lehre von den Prozeßeinreden...*, s. V.

⁵ O. Bülow, *Die Lehre von den Prozeßeinreden...*, s. 5–6.

⁶ O. Bülow, *Die Lehre von den Prozeßeinreden...*, s. 281–282.

co do meritum⁷. W konsekwencji przesłanki powinny być badane z urzędu przed przystąpieniem do merytorycznego rozpoznania sprawy.

Sam O. Bülow w ostatnim zdaniu wstępu do swojej pracy zauważył, że choć ciężar rozważań zawartych w pracy spoczywa na prawie cywilnym procesowym, to jednak rozwinięte w niej elementarne pojęcia pozostają nie bez znaczenia również dla teorii procesu karnego⁸. Kwestią więc czasu było przeniesienie konstrukcji przesłanek procesowych na grunt procesu karnego. W pierwszych komentarzach do kodeksu postępowania karnego Rzeszy z 1 lutego 1877 r. (StPO) pojęcie przesłanek procesowych jako takie nie pojawiało się, choć wyróżniano kategorię ogólnych i szczególnych przesłanek skargi karnej (*allgemeine und besondere Voraussetzungen der Strafklage*) oraz przeszkód skargi (*Hindernisse der Strafklage*). Rozumiano je jako okoliczności, od których jest uzależniona dopuszczalność ścigania, a więc których brak oznacza przeszkodę dla skargi karnej. Zaliczano do nich takie okoliczności, jak konieczność oczekiwania na rozstrzygnięcie innej sprawy, choroba psychiczna oskarżonego czy jego nieobecność na rozprawie⁹. Pojęcie przesłanek skargi karnej obejmowało zatem okoliczności zróżnicowanej natury. Przeniesienia konstrukcji przesłanek procesowych na grunt procesu karnego dokonał August von Kries, profesor prawa karnego na Uniwersytecie w Giessen, w opracowaniu *Die Prozeßvoraussetzungen des Reichsstrafprozesses*, opublikowanym w 1885 r.¹⁰. Wprawdzie samo pojęcie przesłanek procesowych w nauce procesu karnego pojawiło się już wcześniej – w 1881 r. w podręczniku procedury karnej autorstwa Karla Bindinga¹¹, jednak odpowiedni paragraf nie zawierał żadnego autorskiego tekstu, a jedynie odesłanie do książki O. Bülowa.

August von Kries, w ślad za Bülowem, definiował pojęcie przesłanek procesowych w ścisłym powiązaniu z pojęciem stosunku procesowego. Są to bowiem takie okoliczności faktyczne, których brak powoduje niemożność zaistnienia stosunku procesowego¹². Przyjął założenie, że skoro proces karny traktuje się jako stosunek wzajemnych uprawnień i obowiązków istniejący między stronami a sądem, to postępowanie przygotowawcze prowadzone przez Policję nie stanowi części tak rozumianego procesu karnego. Nie dochodzi w nim zatem do zawiązania stosunku procesowego, a w konsekwencji

⁷ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 90.

⁸ O. Bülow, *Die Lehre von den Prozeßeinreden...*, s. VI.

⁹ E. Löwe, *Die Strafprozeßordnung für das Deutsche Reich...*, s. 471–474.

¹⁰ ZStW 1885, nr 1.

¹¹ K. Binding, *Grundriss...*, § 94.

¹² A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 32.

nie można w ogóle mówić o przesłankach powstania tego stosunku¹³. Podobnie przyjmował również w przypadku śledztwa sądowego (*gerichtliche Voruntersuchung*), uznając, że kwestia istnienia przesłanek procesowych aktualizuje się dopiero z momentem wydania postanowienia o otwarciu postępowania głównego, ponieważ dopiero z tym momentem powstaje alternatywa: zaistnienie lub niezaistnienie stosunku procesowego¹⁴. W odniesieniu do postępowania głównego wskazywał, że przed wydaniem postanowienia o jego otwarciu sąd bada wniesioną skargę nie tylko od strony materialnoprawnej, lecz również i faktycznej¹⁵. To jednak, czy przesłanki procesowe obejmują te okoliczności, jest wątpliwe i zależy od przyjętej definicji tego pojęcia. Pierwszą przesłanką procesową jest formalnie prawidłowa skarga¹⁶. Jako kolejne przesłanki procesowe A. von Kries analizował niewłaściwość sądu (rzeczową i miejscową, co do tej drugiej wskazując, że jej uwzględnienie przez sąd jest fakultatywne), niedopuszczalność drogi sądowej w związku z właściwością sądów konsularnych (*Konsulargerichte*), eksterytorialność sprawy, immunitet parlamentarny, nieletniość oskarżonego, brak wniosku o ściganie oraz abolicję. Z kolei przedawnienie i prawomocne osądzenie A. von Kries traktował jako okoliczności materialnoprawne, których stwierdzenie w toku procesu powinno skutkować uniewinnieniem oskarżonego, a nie umorzeniem postępowania¹⁷. Analizując kwestię przesłanek warunkujących wszczęcie śledztwa sądowego, zauważył, że skutki zaistnienia przesłanek procesowych odnoszących się do dopuszczalności postępowania głównego mogą być antycypowane, jeżeli prowadzą one również do odmowy otwarcia śledztwa sądowego¹⁸. W dalszych rozważaniach A. von Kries scharakteryzował również przesłanki procesowe dotyczące wyłącznie postępowania wszczynanego wskutek skargi prywatnej i innych szczególnych rodzajów postępowania¹⁹, używając na ich określenie miana przesłanek szczególnych²⁰. W odniesieniu do większości przesłanek procesowych A. von Kries przyjął, że podlegają one uwzględnieniu przez sąd z urzędu, co powoduje, że nawet w razie późniejszego podniesienia przez oskarżonego zarzutów wobec otwarcia postępowania głównego ich istnienie musi być zbadane przez sąd²¹.

¹³ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 3–4.

¹⁴ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 18–21.

¹⁵ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 5.

¹⁶ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 6.

¹⁷ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 12.

¹⁸ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 23.

¹⁹ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 25–26.

²⁰ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 27.

²¹ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 27.

Obok pojęcia przesłanek procesowych A. von Kries zdefiniował również pojęcie przesłanek wyroku (*Urteilsvoraussetzungen*), przez które rozumiał takie okoliczności faktyczne, których brak powoduje niemożność wydania wyroku co do meritum. Są one w większości treściowo identyczne z przesłankami procesowymi, jednak jest to pojęcie autonomiczne względem pojęcia przesłanek procesowych. A. von Kries wyróżniał bowiem specyficzne przesłanki wyroku, czyli takie okoliczności, które nie mają znaczenia dla zaistnienia stosunku procesowego, natomiast uwzględniane są później w razie wyrokowania. Należy do nich m.in. formalna prawidłowość postanowienia o otwarciu postępowania głównego, obecność oskarżonego oraz zgodna z prawem obsada sądu²². Przesłanki wyroku, podobnie jak przesłanki procesowe, podlegają uwzględnieniu z urzędu przez sąd rozpoznający sprawę²³.

Pierwsza połowa XX wieku to czas żywej dyskusji w nauce niemieckiej, zarówno procesu cywilnego, jak i procesu karnego, nad konstrukcją przesłanek procesowych. Największy wkład w jej rozwój wnieśli przede wszystkim James Goldschmidt, Werner Rosenberg, Wilhelm Sauer, Leo Rosenberg, Ernst Beling i Eberhardt Schmidt. Przyniosła ona odrzucenie pojęcia „stosunek procesowy”, a w konsekwencji odejście od definiowania przesłanek procesowych poprzez ich relację do pojęcia „stosunek procesowy”. Mimo to samo pojęcie przesłanek procesowych uznawane było za przydatne, a rozważania nauki koncentrowały się na dalszym wyjaśnianiu istoty tego pojęcia, uściśleniu kwestii terminologicznych oraz analizie charakteru poszczególnych przesłanek.

Werner Rosenberg (1859–1930), sędzia Sądu Rzeszy (*Reichsgericht*), podjął rozważania dotyczące nie tylko istoty przesłanek procesowych, lecz również charakteru prawnego poszczególnych przesłanek. Odnośnie do pierwszej kwestii – pod dostrzegalnym wpływem poglądów A. von Kriesa – przyjmował, że przesłanki procesowe to okoliczności, od których stwierdzenia zależy dopuszczalność postępowania sądowego, którego przedmiotem jest orzeczenie kary kryminalnej²⁴. Opowiadał się za procesowym charakterem przedawnienia oraz mieszanym charakterem powagi rzeczy osądzonej w przypadku skazania. Z kolei zawisłość sprawy traktował jako okoliczność ściśle procesową²⁵.

Na początku XX wieku w nauce niemieckiej utorowało sobie drogę zapamiętywanie, że wyróżnione przez O. Bülowa przesłanki procesowe w ówczesnie

²² A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 32–33, 38–39.

²³ A. von Kries, *Die Prozeßvoraussetzungen...*, s. 40.

²⁴ W. Rosenberg, *Beiträge zur Lehre...*, s. 522–528.

²⁵ W. Rosenberg, *Beiträge zur Lehre...*, s. 529–533.

obowiązującym prawie niemieckim nie są przesłankami procesu, a więc nie są przesłankami rzekomego stosunku procesowego, lecz stanowią przesłanki orzekania merytorycznego (*Sachentscheidungs voraussetzungen*). Pojęcie to, jako bardziej precyzyjne, preferował James Goldschmidt (1874–1940), profesor prawa na Uniwersytecie w Berlinie²⁶. W swoim najbardziej znanym dziele *Der Prozess als Rechtslage...*, szeroko odwołując się m.in. do prawa rzymskiego, przeprowadził – przede wszystkim na gruncie postępowania cywilnego – krytyczną analizę koncepcji przesłanek procesowych zaproponowanej przez O. Bülowa. Podnosił on, że badanie tych przesłanek ma miejsce w procesie, one stanowią jego przedmiot, a więc nie mogą jednocześnie być jego przesłankami²⁷. Uwzględniane z urzędu „braki procesowe” stoją na przeszkodzie wcale nie procesowi czy rozprawie, lecz wyłącznie rozstrzygnięciu co do meritum²⁸. W konsekwencji wszystkie przesłanki o procesowym charakterze są w rzeczywistości przesłankami orzekania merytorycznego²⁹. W ślad za J. Goldschmidtem również inni przedstawiciele niemieckiej doktryny uznawali określenie przesłanek orzekania merytorycznego za lepsze³⁰. W ujęciu J. Goldschmidta pojęcie przesłanek procesowych obejmowało również przesłanki dopuszczalności oskarżenia, gdyż przez pojęcie przesłanek orzekania merytorycznego rozumiał on więcej niż tylko bezpośrednie przesłanki wyrokowania merytorycznego, choć z drugiej strony – jak zauważa E. Schmidt – pojęcia te przynajmniej od strony terminologicznej utożsamiał³¹.

Przyjęte przez J. Goldschmidta określenie „przesłanki orzekania merytorycznego” zostało z kolei uznane przez Leo Rosenberga (1879–1963), profesora prawa cywilnego procesowego na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium, za nie w pełni wyczerpujące, gdyż ujmował on przesłanki procesowe jako warunki dopuszczalności całego procesu, a więc jako przesłanki zarówno skargi, jak i rozpoznania istoty sprawy oraz postępowania dowodowego, do czego nie powinno dojść dopóty, dopóki zachodzi brak przesłanki procesowej, a także które to czynności stają się bezprzedmiotowe, jeśli taki brak ujawni się dopiero w toku postępowania³². W piśmiennictwie wskazywano, iż należy zgodzić się z L. Rosenbergiem, że jeśli pojęcie przesłanek procesowych ma być przydatne, powinno być wyraźnie

²⁶ J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage...*, s. 75, 395.

²⁷ Zob. J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage...*, s. 5 i cyt. tam literaturę.

²⁸ J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage...*, s. 73–74.

²⁹ J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage...*, s. 75.

³⁰ Zob. m.in. W. Niese, *Doppelfunktionelle Prozeßhandlungen...*, s. 22, 40–41.

³¹ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 395.

³² L. Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen...*, s. 425–426.

odgraniczone od przesłanek poszczególnych czynności procesowych i należy je odnosić do całości konkretnego procesu³³.

Oryginalną koncepcję przesłanek procesowych, będącą efektem analizy tej problematyki na gruncie obu procedur – cywilnej i karnej, przedstawił Wilhelm Sauer (1879–1962), profesor prawa na Uniwersytecie w Królewcu, a następnie Uniwersytetu w Münster. W jego ujęciu przesłanki procesowe oznaczają, że proces w ogóle może się zajmować przesłankami dotyczącymi meritum sprawy. Są to takie przesłanki, które muszą być spełnione, aby proces mógł wypełnić swoje zadanie kształtowania sprawy i prawa. Innymi słowy, przesłanki procesowe to okoliczności, od których zależy, czy postępowanie nakierowane na merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy jest w całości dopuszczalne³⁴. Obok pojęcia przesłanek procesowych W. Sauer wyróżnił jako odrębną kategorię przesłanki merytoryczne (*Sachvoraussetzungen*), obejmujące okoliczności, z którymi związany jest materialnoprawny skutek (kara, odszkodowanie). Przesłanki procesowe warunkują natomiast tylko czynności procesowe, zwłaszcza ściganie. Ich istnienie musi zostać stwierdzone przed przesłankami merytorycznymi. Brak przesłanki procesowej prowadzi do wydania rozstrzygnięcia procesowego, a więc umorzenia postępowania, które nie zyskuje prawomocności materialnej, gdyż nie kształtuje stanu prawnego w sprawie³⁵. W przypadku braku przesłanki merytorycznej (np. zamiaru) wydawane jest rozstrzygnięcie merytoryczne, a mianowicie uniewinnienie, które jest zdolne do uzyskania prawomocności materialnej, gdyż kształtuje prawo³⁶. W. Sauer odrzucał też przyjmowane przez J. Goldschmidta i innych utożsamienie przesłanek procesowych z przesłankami wyroku co do meritum (*Sachurteilsvoraussetzungen*). Wskazywał, że w ten sposób umieszcza się tę nieodzowną procesową konstrukcję w zbyt późnym momencie czasu. Przesłanki, takie choćby jak właściwość, wniosek o ściganie, muszą bowiem istnieć już w momencie rozpoczęcia procesu i podjęcia pierwszej czynności, a nie dopiero bezpośrednio przed wydaniem orzeczenia merytorycznego³⁷. W odniesieniu do określenia „przeszkody procesowe” W. Sauer wskazywał, że posługiwanie się nim jest nieuniknione, choć zasługuje na akceptację wyłącznie ze względów językowych w celu uniknięcia używania zaprzeczenia³⁸.

³³ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 90–91.

³⁴ W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtlehre...*, s. 201.

³⁵ Odnośnie do procesowej teorii ukształtowania prawa przyjmowanej przez W. Sauera na gruncie prawomocności zob. S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia...*, s. 34–35.

³⁶ W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtlehre...*, s. 201–202.

³⁷ W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtlehre...*, s. 203.

³⁸ W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtlehre...*, s. 204.

Charakterystyczne dla koncepcji W. Sauera było również dokonanie kategoryzacji przesłanek procesowych w zależności od kierunków działalności procesowej: ściganie, postępowanie (rozpoznawanie sprawy), kształtowanie prawa (orzekanie merytoryczne). Wyróżnił trzy grupy przesłanek:

- 1) przesłanki ścigania karnego (*Verfolgungsvoraussetzungen*) – określają, czy proces w ogóle powinien mieć miejsce (np. przedawnienie, wnioski o ściganie); mają one pewien związek z prawem materialnym;
- 2) przesłanki postępowania (*Verfahrensvoraussetzungen*) – są to okoliczności, których istnienie jest wymagane dla poszczególnych etapów procesu, są to warunki prawidłowego procesu (np. właściwość sądu, zdolność do udziału w procesie);
- 3) przesłanki ukształtowania prawa (orzekania merytorycznego) (*Sachgestaltungsvoraussetzungen*) – są to takie przesłanki procesowe, które pozostają w bezpośrednim związku z kształtowaniem rozstrzygnięcia; nie są to jednak przesłanki orzeczenia co do meritum, a jedynie warunkują one dopuszczalność orzekania merytorycznego (np. wystarczające podejrzenie jako przesłanka postępowania głównego, wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu jako przesłanka dla tymczasowego aresztowania); z uwagi na ich znaczenie procesowe zaliczają się one do przesłanek procesowych, chociaż mają charakter materialnoprawny; tym różnią się one od przesłanek postępowania, że wskazują, czy proces lub etap procesu powinien mieć miejsce³⁹.

Za oderwaniem konstrukcji przesłanek procesowych od pojęcia stosunku procesowego, jako nic niemówiącego, opowiadał się również Eberhardt Schmidt (1891–1977), profesor prawa karnego na Uniwersytecie Ruprechta Karola w Heidelbergu⁴⁰. W jego ocenie nie należy ich również rozumieć jako przesłanek istnienia procesu, gdyż częste są procesy prowadzone pomimo braku przesłanek, a ostateczne stwierdzenie tego braku nie prowadzi do tego, aby dotychczasowy przebieg procesu uznać za nieistniejący, a jedynie do uniemożliwienia dalszego biegu procesu dzięki natychmiastowemu umorzeniu postępowania. Pojęcie przesłanek procesowych obejmuje całość warunków, od których zależy, czy w konkretnym procesie wolno będzie wydać merytoryczny wyrok co do konkretnego przedmiotu. Przesłanki procesowe, ujmując to skrótowo, można określić jako przesłanki orzekania merytorycznego lub przesłanki wyroku co do meritum, o ile w ten sposób nie

³⁹ W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtlehre...*, s. 205–214; podobnie K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 273–276; E. Schluchter, *Das Strafverfahren...*, s. 358–359.

⁴⁰ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 91.

pomija się fakt, że istnienie wszystkich przesłanek procesowych jest warunkiem dla całej drogi procesowej, a stwierdzenie braku przesłanki w każdym stadium postępowania prowadzi do zakończenia procesu, o ile ten brak nie może być naprawiony. Ze względu na to, że całość procesu warunkowana jest koniecznością istnienia przesłanek procesowych, E. Schmidt uznawał określenie „przesłanki procesowe” za właściwe⁴¹.

W drugiej połowie XX wieku nastąpiło okrzepnięcie nauki o przesłankach procesowych w niemieckiej nauce prawa karnego procesowego i stabilizacja w tym zakresie. Bardziej niż sama teoretyczna konstrukcja przesłanek procesowych uwagę doktryny zajmowała kwestia pojęcia przesłanek procesowych w kontekście katalogu okoliczności je stanowiących, jako że niemiecki kodeks postępowania karnego takowego nie zawiera. Samo pojęcie przesłanki procesowej w formie negatywnej, a więc jako termin „przeszkoda procesowa”, zostało zresztą po raz pierwszy wprowadzone do niemieckiego kodeksu postępowania karnego dopiero w 1942 r. W 1960 r. w jednym z orzeczeń BGH zdefiniował przeszkody procesowe jako okoliczności, które mają tak poważne znaczenie, że konieczne jest uzależnienie dopuszczalności procesu jako całości od ich istnienia lub braku⁴². Ujęcie to jest powielane w orzecznictwie sądów niemieckich⁴³, jak również zostało przejęte przez część doktryny⁴⁴. Do chwili obecnej żywo dyskutuje się, czy krąg przeszkód procesowych powinien być poszerzony o innego rodzaju okoliczności, które mają charakter uchybień procesowych o szczególnej wadze, zwłaszcza dotyczących wartości konstytucyjnych, np. przewlekłość postępowania, działanie tajnego agenta, naruszające prawo międzynarodowe uprowadzenie świadka znajdującego się za granicą, wiek oskarżonego w kontekście prawdopodobieństwa jego śmierci jeszcze przed zakończeniem procesu⁴⁵.

⁴¹ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 91–92.

⁴² BGH 15, 287 (290).

⁴³ Zob. m.in. BGH 33, 183 (186).

⁴⁴ Zob. m.in. A. Schoreit, w: *Karlsruher Kommentar...*, s. 1437.

⁴⁵ Zob. W. Beulke, *Strafprozessrecht...*, s. 193–196; T. Hillenkamp, *Verfahrenshindernisse von Verfassungs wegen*, „Neue Juristische Wochenschrift” 1989, nr 45, s. 2842 i nast.; U. Kindhäuser, *Strafprozessrecht...*, s. 175 i nast.; H.H. Kühne, w: Löwe-Rosenberg, *Dis Strafprozessordnung...*, s. 392; H.H. Kühne, *Strafprozessrecht...*, s. 346; C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht...*, s. 137–138.

1.2. ROZWÓJ NAUKI O PRZESŁANKACH PROCESOWYCH W POLSKIM PROCESIE KARNYM

W polskiej nauce prawa karnego koncepcja przesłanek procesowych w sposób wyraźny pojawiła się dopiero w okresie międzywojennym, niewątpliwie w ślad za rozwojem nauki niemieckiej. Jeszcze w polskojęzycznych podręcznikach do procesu karnego wydanych na początku XX wieku konstrukcja ta nie była w ogóle przywoływana i analizowana. Przykładowo E. Krzymuski zarówno w podręczniku wydany w 1910 r. (*Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1910), jak i w kolejnym wydaniu z 1922 r. (*Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w byłej dzielnicy austriackiej oraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922) omawiał jedynie pojęcie warunków procesu karnego. Rozumiał przez nie okoliczności, od których zaistnienia zależy możliwość wywołania rozpoczęcia procesu karnego. Do warunków ogólnych zaliczał popełnienie czynu przestępnego oraz brak powodu, który z góry w sposób niewątpliwy wykluczałby „poczytanie lub ściganie sądowe przestępstwa, mającego być przedmiotem procesu”, np. wiek sprawcy, amnestia. Z kolei za warunki szczególne procesu karnego uznawał „okoliczności, które same przez się sprowadzają jego wdrożenie”, np. zezwolenie pokrzywdzonego w przypadku przestępstwa ściganego z upoważnienia, zezwolenie Sejmu w przypadku postępowania karnego przeciwko posłowi⁴⁶. Katalog tych warunków wskazuje, że ujęcie to było dość dalekie od koncepcji przesłanek procesowych.

Od strony normatywnej wpływ konstrukcji przesłanek procesowych dostrzec można już w treści przepisu art. 16 ustawy o postępowaniu karnym obowiązującej tymczasowo na terenie byłego zaboru rosyjskiego, stanowiącego, że postępowanie sądowe w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego nie może być wszczęte, a wszczęte ulega umorzeniu w razie śmierci oskarżonego, przedawnienia, pojednania się oskarżonego z pokrzywdzonym w wypadkach wskazanych przez ustawę, amnestii lub aktu łaski, a także nieletniości oskarżonego. Silniejszym impulsem dla recepcji omawianej konstrukcji na grunt nauki polskiej było, jak się wydaje, zamieszczenie w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. przepisu w sposób wyraźny regulującego kwestię przesłanek procesowych. Artykuł 3 brzmiał: „Sąd nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza, w razie śmierci oskarżonego,

⁴⁶ E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego...*, s. 217–219; E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki...*, s. 101.

przedawnienia lub innej okoliczności wyłączającej ściganie”. Treść motywów ustawodawczych wskazuje, że konstrukcja przesłanek procesowych znana była twórcom Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. W wydanych pod rządami tego Kodeksu podręcznikach do procedury karnej przedstawiano już zatem konstrukcję przesłanek procesowych. Stefan Glaser, wyraźnie pod wpływem nauki niemieckiej, charakteryzował warunki procesowe jako okoliczności, które muszą zachodzić, aby mógł zaistnieć stosunek prawno-procesowy. Za zbliżone do nich uznawał przeszkody procesowe (negatywne warunki procesowe), wskazując, że „są to okoliczności, które stoją na przeszkodzie wdrożeniu lub dalszemu prowadzeniu procesu, mimo że zachodzą wszystkie warunki procesowe”⁴⁷. Od warunków procesowych odróżniał warunki karalności, a więc okoliczności, od których istnienia zależy powstanie i byt roszczenia karnego⁴⁸.

Stanisław Śliwiński w swoim podręczniku (*Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948) posługiwał się pojęciem „warunki dopuszczalności procesu”, wskazując, że nazywane są one niekiedy „przesłankami procesu”⁴⁹. Wskazywał on, że niedopuszczalność postępowania oznacza, iż nie doszło do rozprawy i nie można orzec materialnie (wyrokiem skazującym lub uniewinniającym), a jedynie orzeczeniem formalnym (wyrok umarzający). Przedmiot procesu może być rozpatrywany merytorycznie tylko wówczas, gdy „postępowanie rozumiane jako dążenie do wydania orzeczenia materialnego, jest prawnie dopuszczalne”⁵⁰. Wynika z powyższego, że S. Śliwiński do przesłanek procesowych zaliczał wyłącznie okoliczności o charakterze procesowym, które wyłączają merytoryczne orzekanie.

Ożywienie dyskusji w polskiej nauce prawa karnego procesowego nad konstrukcją przesłanek procesowych nastąpiło w drugiej połowie XX wieku. Trzeba to przede wszystkim wiązać ze zmianami normatywnymi wprowadzonymi w 1950 r. do Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Wówczas bowiem zawarty w art. 3 katalog okoliczności skutkujących odmową wszczęcia lub umorzeniem postępowania karnego został poszerzony o brak znamion przestępstwa w czynie zarzucanym oskarżonemu. Włączenie przez ustawodawcę do katalogu przesłanek określonego w art. 3 k.p.k. z 1928 r. okoliczności o silnym charakterze materialnoprawnym wywołało dyskusję co do charakteru przesłanek procesowych oraz relacji tego pojęcia w sto-

⁴⁷ S. Glaser, *Zarys polskiego procesu karnego...*, s. 61; Glaser, *Polski proces*, s. 134–135.

⁴⁸ S. Glaser, *Zarys polskiego procesu karnego...*, s. 62.

⁴⁹ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 152.

⁵⁰ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 150–151.

sunku do pojęcia warunków dopuszczalności procesu. Spór dotyczył przede wszystkim tego, czy są to pojęcia tożsame, czy też pojęciem przesłanek procesowych należy obejmować jedynie okoliczności, które wyłączają dopuszczalność merytorycznego orzekania w sprawie. Dyskusję kontynuowano po poszerzeniu katalogu przesłanek procesowych w art. 11 k.p.k. z 1969 r. o kolejne okoliczności o charakterze materialnoprawnym. Nie wchodząc w tym miejscu w szczegóły (zob. szerzej rozdział 1 pkt 2 i 5.5), należy wskazać, iż zasadniczo w dyskusji tej zarysowały się trzy grupy poglądów. S. Śliwiński⁵¹ oraz J. Haber⁵², wyraźnie pod wpływem nauki niemieckiej, stali na stanowisku, iż przesłanki procesowe mają wyłącznie procesowy charakter, a więc ich istota sprowadza się do warunkowania dopuszczalności merytorycznego rozpoznania sprawy i wydania orzeczenia co do meritum sprawy. Trzeba jednak zastrzec, że S. Śliwiński, nie zmieniając swoich dotychczasowych poglądów na temat istoty przesłanek procesowych, a uwzględniając nową treść art. 3 k.p.k. z 1928 r., dodawał, że przesłanki można podzielić na materialnoprocesowe, do których zaliczał brak znamion przestępstwa, oraz czystoprocesowe⁵³.

Na przeciwnym biegunie znajdują się poglądy M. Cieślaka⁵⁴, który pojęciem „przesłanki procesowe” obejmował całość warunków, od których uzależniona jest dopuszczalność procesu. Zaliczał do nich również okoliczności o charakterze materialnym. W ślad za M. Cieślakiem stanowisko takie zajmowali inni przedstawiciele doktryny, m.in. A. Gaberle⁵⁵, S. Waltoś⁵⁶.

Jeszcze inny pogląd głosili L. Schaff⁵⁷ i W. Daszkiewicz⁵⁸. Pierwszy z tych autorów wyróżniał warunki dopuszczalności procesu, przesłanki procesowe zaś traktował jako jeden z rodzajów tych warunków. Wyraźne rozróżnienie między przesłankami procesowymi a warunkami dopuszczalności procesu czynił również W. Daszkiewicz. Tę drugą kategorię traktował jako szerszą, gdyż obejmującą nie tylko przesłanki procesu rozumiane jako warunki umożliwiające prowadzenie procesu i orzekanie o jego przed-

⁵¹ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1959, s. 91–92; zob. też E. Janiszewska, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa...*, s. 639.

⁵² J. Haber, *Pojęcie i istota przesłanek...*, s. 214, 217–218.

⁵³ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1959, s. 95–96.

⁵⁴ M. Cieślak, *O przesłankach procesowych...*, s. 953; Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 437–438.

⁵⁵ A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 17–19.

⁵⁶ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 449.

⁵⁷ Schaff, *Proces*, s. 223–225.

⁵⁸ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, s. 140 i nast.; zob. również W. Daszkiewicz, *Przestępczość czynu...*, s. 961–962.

miocie, lecz także merytoryczne przyczyny umorzenia postępowania. Konsekwencją przedstawionych sporów była również dyskusja nad relacją pojęcia przesłanek procesowych do podstawy faktycznej procesu (zob. szerzej rozdział 1 pkt 3).

2. WZAJEMNY STOSUNEK POJĘCIA WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU I POJĘCIA PRZESŁANEK PROCESU

Zagadnienia dopuszczalności procesu oraz przesłanek procesu zaliczane są do jednych z najtrudniejszych w nauce procesu karnego. Widowym tego przejawem są niejednokrotnie skrajnie różne stanowiska prezentowane w doktrynie w odniesieniu do pojęć „przesłanki procesu”, „warunki dopuszczalności procesu”, a także co do charakteru prawnego i zakresu tych pojęć⁵⁹. Sporny jest przede wszystkim wzajemny stosunek pojęć „przesłanki procesu” i „warunki dopuszczalności procesu”. Przyczyn zróżnicowania prezentowanych w literaturze poglądów upatruje się głównie w przyjmowanych przez poszczególnych autorów odmiennych założeniach terminologicznych i konstrukcyjnych⁶⁰. Występująca w polskim piśmiennictwie karnoprosesowym różnorodność stanowisk odnoszących się do tych zagadnień jest w niemałej części odbiciem sporów, jakie powstały w procesualistyce obcej. Warto też podkreślić, że różnorodność sposobów dekodowania pojęcia przesłanek nie jest specyficzna wyłącznie dla procedury karnej, lecz występuje również na gruncie nauki procesu cywilnego⁶¹.

⁵⁹ Słowo „przesłanka” jest także różnie definiowane na gruncie języka polskiego, gdzie m.in. przyjmuje się, że w znaczeniu prawnym słowo to oznacza „okoliczność ważną dla postępowania procesowego” (*Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 2, Warszawa 2001, s. 184) lub „okoliczność (fakt) mający znaczenie dla postępowania sądowego” albo też „fakt, którego istnienie umożliwia wszczęcie postępowania sądowego” (*Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. II, Warszawa 2002, s. 959).

⁶⁰ Tak Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 402. Również zdaniem J. Tylmana do sporów o wzajemny stosunek pojęcia warunków dopuszczalności procesu i pojęcia przesłanek procesu prowadzą różnice poglądów występujących na gruncie terminologicznym i pojęciowym (por. J. Tylman, w: Grzegorzczak, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2003, s. 176).

⁶¹ Zdaniem J. Jodłowskiego przesłanki procesowe to okoliczności, których istnienie lub nieistnienie decyduje o możliwości rozpoznania w konkretnym postępowaniu danej sprawy przez dany sąd (J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne...*, s. 59). Podobny pogląd zaprezentował E. Wengerek (*Koncentracja materiału procesowego...*, s. 108). Z. Resich zdefiniował przesłanki procesowe jako przewidziane przez prawo okoliczności, od których istnienia lub nieistnienia jest uzależniona prawidłowość dokonania czynności procesowej, prawidłowość po-

Oskar Bülow – twórca teoretycznej konstrukcji przesłanek procesu – użył tego pojęcia (*Prozessvoraussetzungen*) w znaczeniu istnienia lub nieistnienia określonych faktów koniecznych dla powstania i bytu stosunku prawnoprosesowego, a więc niezbędnych dla dopuszczalności wszczęcia i przeprowadzenia procesu⁶². Istotę procesu O. Bülow sprowadzał do stopniowo rozwijającego się stosunku prawnego między stronami a sądem, którego warunkami egzystencji są właśnie przesłanki procesu. Pojęcie przesłanek procesu w jego ujęciu jest zatem tożsame z pojęciem warunków dopuszczalności procesu. Omawiana koncepcja przesłanek powstała na gruncie nauki procesu cywilnego, ale sam jej autor we wstępie do przywołanej pracy wyraził pogląd, że może ona być przydatna również w nauce procesu karnego. Tak też w istocie się stało, a za prekursora recepcji pojęcia przesłanek na grunt procesu karnego uznawany jest August von Kries⁶³. Uważał on, że przesłanki warunkują dopiero postępowanie sądowe, chociaż są ustalane już w postępowaniu przygotowawczym. W polskim piśmiennictwie – w odniesieniu do koncepcji ograniczenia zakresu funkcjonowania przesłanek do stadium jurysdykcyjnego procesu – wskazywano, że ów pogląd jest uzasadniony jedynie na gruncie takiego modelu postępowania karnego, w którym czynności prokuratora i organów policji nie są uznawane za czynności o charakterze procesowym⁶⁴.

stępowania cywilnego, a w pewnych wypadkach – ważność postępowania, i od których ponadto zależy istnienie poszczególnych praw procesowych (Z. Resich, *Przesłanki procesowe...*, s. 58 i nast.). Z kolei W. Siedlecki przez pojęcie przesłanek rozumie określone przez prawo różnego rodzaju wymogi warunkujące wszczęcie i przeprowadzenie postępowania zgodnie z prawem, a także osiągnięcie celu postępowania w konkretnym wypadku (W. Siedlecki *Postępowanie cywilne...*, s. 83). Według W. Berutowicza przesłanki procesu to okoliczności, od których ustawa uzależnia dopuszczalność merytorycznego rozpoznania i rozstrzygnięcia danej sprawy, ze względu na znaczenie tego rozstrzygnięcia dla funkcji postępowania cywilnego (W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 88).

⁶² O. Bülow, *Die Lehre von den Prozesseinreden...*, s. 5 i nast. Samo pojęcie przesłanek (*Voraussetzung*) zostało opracowane przy wyjaśnianiu pojęcia stosunku prawnego cywilnego i wprowadzone do nauki prawa przez B. Windscheida, który to właśnie pojęcie przeciwstawił pojęciu warunku. Jego zdaniem warunek oznacza złożenie oświadczenia woli przy niepewności faktu, od którego zależą skutki prawne owego oświadczenia, przesłanka zaś oznacza przyjęcie faktu za rzeczywistość, czyli założenie istnienia tego faktu, i dlatego skutki prawne składanego oświadczenia nie są od niego uzależnione (B. Windscheid, *Die Lehre der römischen Recht...*, s. 5 i nast.).

⁶³ A. von Kries, *Die Prozessvoraussetzungen...*, s. 19 i nast. Konstrukcję przesłanek procesu na gruncie niemieckiej nauki postępowania karnego rozwijali także m.in.: J. Goldschmidt, *Der Prozess...*; E. Beling, *Deutsches Reichsstrafprozessrecht...*; W. Sauer, *Grundlagen des Prozessrechts...*; W. Sauer, *Allgemeine Prozessrechtslehre...*; K. Peters, *Strafprozess...*

⁶⁴ A. Gaberle, *Umożnienie postępowania przygotowawczego...*, s. 9; J. Tylman, *Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 36.

W teorii polskiego procesu karnego, pomimo używania na określenie przesłanek procesu różnych nazw, ich istota początkowo była ujmowana w taki sposób, jak to uczynił O. Bülow, tzn. pojęcie to było tożsame z warunkami dopuszczalności procesu⁶⁵. E. Krzymuski posługiwał się pojęciem warunków procesu karnego i zdefiniował je jako okoliczności, od których istnienia zależy możliwość rozpoczęcia procesu⁶⁶. Pojęciem warunków procesowych posługiwał się również S. Glaser, który uznawał je za przesłanki powstania stosunku karnoprosesowego. Autor ten wyróżniał także pojęcie negatywnych warunków procesowych, które nazywał przeszkodami procesowymi. Znaczenie tych ostatnich polega – zdaniem S. Glasera – na tym, że stoją na przeszkodzie wszczęciu i prowadzeniu procesu mimo zaistnienia warunków procesu karnego⁶⁷. Używane przez ówczesnych przedstawicieli nauki nazwy, takie jak „warunki procesu karnego”, „powody procesu karnego”, „warunki procesowe”, „przeszkody procesowe”, na oznaczenie okoliczności warunkujących prawidłowy byt procesu w większości przestały być w późniejszych czasach używane. Spośród wskazanych pojęć w literaturze przedmiotu nadal funkcjonuje jedynie pojęcie przeszkód procesowych. Pozostałe zostały zastąpione powszechnie używanymi nazwami: „przesłanki procesu karnego” i „warunki dopuszczalności postępowania karnego”.

W późniejszym okresie rozwoju nauki prawa karnego procesowego źródłem dyskusji nad problemem charakteru prawnego przyczyn umorzenia postępowania była zmiana kształtu regulacji prawnej dotyczącej warunków dopuszczalności procesu. Przez pierwsze ponad 20 lat obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. w nauce polskiej nie pojawiło się stanowisko zaprzeczające tożsamości pojęć przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu. Podstaw do tego nie stwarzała bowiem treść art. 3 obowiązującego wówczas Kodeksu postępowania karnego. Przepis ten stanowił, iż sąd nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza w razie śmierci oskarżonego, przedawnienia lub innej okoliczności wyłączającej ściganie. Sytuacja uległa zmianie wskutek uchwalenia ustawy z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. Nr 38, poz. 348 ze zm.), na mocy której w art. 3 k.p.k. z 1928 r. zamieszczono przesłankę oznaczoną

⁶⁵ We wcześniejszym okresie rozwoju polskiej nauki procesu karnego proces karny był niekiedy – podobnie jak czynił to O. Bülow – pojmowany jako stosunek prawny.

⁶⁶ Wyróżniał on też tzw. *fundamenta inquisitionis* (powody procesu karnego), za które uznawał okoliczności wywołujące rozpoczęcie procesu wtedy, gdy istnieją warunki czyniące ów proces możliwym – zob. E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego...*, s. 217, oraz E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa...*, s. 101 i nast.

⁶⁷ Glaser, *Polski proces*, s. 154 i nast.

jako lit. a w brzmieniu (wraz ze zdaniem wstępnym): „Nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza się, w razie braku znamion w czynie zarzucanym oskarżonemu”. Tym samym wśród przyczyn umorzenia o charakterze procesowym określanych dotąd mianem przesłanek procesu lub – zamiennie – mianem warunków dopuszczalności procesu pojawiła się przyczyna umorzenia postępowania o charakterze prawnomaterialnym. Konsekwencją tego stanu rzeczy było powstanie w nauce pojęcia przesłanek o charakterze materialno-procesowym⁶⁸, a także różnych poglądów dotyczących m.in. wzajemnych relacji między pojęciem przesłanek procesu i pojęciem warunków dopuszczalności procesu⁶⁹.

Dyskusja rozpoczęta na tle treści art. 3 k.p.k. z 1928 r. miała swój ciąg dalszy na tle regulacji tej materii w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. Artykuł 11 k.p.k. z 1969 r. wśród przyczyn umorzenia postępowania również przewidywał okoliczności mające swoje źródło w prawie materialnym. Wspomniany przepis stanowił m.in., że nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy zachodzi okoliczność wyłączająca postępowanie, a w szczególności gdy: „1) czynu nie popełniono albo czyn nie zawiera ustawowych znamion czynu zabronionego oraz gdy ustawa uznaje, że sprawca nie popełnia przestępstwa, 2) ustawa określa, że czyn nie stanowi przestępstwa z powodu jego znikomego niebezpieczeństwa społecznego albo że sprawca nie podlega karze [...]”. Problem pozostał aktualny również na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r., albowiem zgodnie z treścią jego art. 17 § 1 pkt 1–4 nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy:

- 1) czynu nie popełniono albo brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popełnienia;
- 2) czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa;
- 3) społeczna szkodliwość czynu jest znikoma;
- 4) ustawa stanowi, że sprawca nie podlega karze.

Zawarte we wszystkich trzech Kodeksach postępowania karnego i wskazane wyżej unormowania stały się przedmiotem dyskusji, w której pojawiły się kontrowersje co do tego, czy ujęte w nich przyczyny umorzenia postępo-

⁶⁸ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1961, s. 98.

⁶⁹ Relacje między przesłankami procesu i warunkami dopuszczalności procesu nie wyczerpują merytorycznego zakresu sporów dotyczących charakteru prawnego okoliczności objętych regulacjami art. 3 k.p.k. z 1928 r., art. 11 k.p.k. z 1969 r. i art. 17 k.p.k. z 1997 r. Na tle treści wskazanych przepisów kontrowersje wzbudza także problem wzajemnych relacji między przesłankami procesu a podstawą faktyczną procesu. Temu zagadnieniu poświęcony jest jednak następny punkt niniejszego rozdziału.

wania karnego mogą być zaliczane do przesłanek procesu – pojęcia, które źródłowo obejmowało warunki (okoliczności) o charakterze wyłącznie procesowym. Różnice poglądów dotyczących definiowania pojęć przesłanek procesu i warunków dopuszczalności pokazuje poniższy, syntetyczny przegląd kolejnych stanowisk prezentowanych w polskiej literaturze karnoprocesowej.

L. Schaff posłużył się pojęciem zbiorczej kategorii, którą nazwał warunkami odpowiedzialności i dzielił na różne przesłanki⁷⁰. S. Śliwiński prezentował pogląd, że „istnieją warunki dopuszczalności procesu nazywane też czasem »przesłankami procesu«. Gdy ich nie będzie, postępowanie nie może być wszczęte, a wszczęte musi być zakończone jako niedopuszczalne w każdym stadium swego rozwoju i to orzeczeniem formalnym”⁷¹. J. Haber uważał, że „mianem przesłanek procesu karnego obejmujemy całość warunków, od istnienia których zależy możliwość merytorycznego rozpoznania i merytorycznego rozstrzygnięcia określonego przedmiotu procesu na określonej drodze procesowej”. Zdaniem tego autora przesłanki procesowe powinny być pojmowane jako warunki dopuszczalności procesu karnego, przy czym uważa on, że istnieją tylko przesłanki o charakterze procesowym o jednolitym skutku dla procesu⁷². S. Kalinowski prezentuje pogląd, że „przesłanką procesową jest okoliczność, która sprawia, że proces karny jest prawnie dopuszczalny lub niedopuszczalny, od której więc zależy byt procesu jako działalności mającej doprowadzić do wydania orzeczenia merytorycznego”⁷³. M. Cieślak *expressis verbis* uznaje pojęcie przesłanek procesu za pokrywające się z pojęciem warunków dopuszczalności procesu. Autor ten ujmuje to zagadnienie w następujący sposób: „Określone w prawie karnym procesowym warunki, od których uzależniona jest dopuszczalność postępowania karnego, nazywać będziemy przesłankami procesowymi. W tym rozumieniu pojęcie przesłanek jest równoznaczne z pojęciem warunków dopuszczalności postępowania karnego”⁷⁴. J. Tylman uważa, że pojęcia przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu mają charakter synonimiczny i, aprobując stanowisko M. Cieślaka, definiuje te pojęcia w następujący sposób: „Warunkami dopuszczalności procesu, czyli przesłankami procesowymi, są określone stany (sytuacje), z którymi prawo karne procesowe łączy dopuszczal-

⁷⁰ Schaff, *Proces*, s. 223 i nast.

⁷¹ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1959, s. 92.

⁷² J. Haber, *Pojęcie i istota przesłanek...*, s. 214 i 217.

⁷³ Kalinowski, *Polski proces*, Warszawa 1971, s. 141.

⁷⁴ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 403. Por. też M. Cieślak, *O przesłankach procesowych...*, s. 961 i nast.

ność lub niedopuszczalność postępowania karnego”. Są to – jego zdaniem – warunki prawne, od których uzależniona jest dopuszczalność postępowania karnego⁷⁵. W. Daszkiewicz przez pojęcie przesłanek procesu rozumie „wynikające z ustawy warunki pozwalające na prowadzenie procesu i orzekanie o jego przedmiocie”. Warunki dopuszczalności procesu to – zdaniem tego autora – kategoria szersza, w której skład wchodzi przesłanki procesu w znaczeniu wyżej podanym oraz merytoryczne przyczyny umorzenia postępowania⁷⁶. A. Gaberle, aprobuując stanowisko M. Cieślaka, rozumie przez pojęcie przesłanek określone stany (sytuacje), z którymi prawo karne procesowe łączy dopuszczalność lub niedopuszczalność postępowania, i wśród tak zdefiniowanych przesłanek wyróżnia przesłanki o charakterze materialnym, mieszanym oraz formalnym⁷⁷. M. Lipczyńska posługuje się pojęciem „przesłanki prawne, czyli warunki dopuszczalności procesu”⁷⁸. K. Marszał wyraża pogląd, że przesłankami procesowymi są stany, które w myśl obowiązujących przepisów prawa procesowego decydują o prawnej dopuszczalności procesu⁷⁹. Zdaniem R. Kmiecika pojęcia przesłanek można używać zamiennie z pojęciem warunków dopuszczalności procesu (*sensu largo*). Według tego autora oznaczają one „całokształt warunków, które w świetle prawa procesowego decydują o dopuszczalności (a w razie ich braku o niedopuszczalności) procesu karnego, i to zarówno w stadium postępowania przygotowawczego, jak i sądowego”⁸⁰. B. Bieńkowska skonstruowała następującą definicję: „przesłanki procesowe, inaczej zwane warunkami dopuszczalności postępowania karnego, to określone w przepisach prawa karnego procesowego stany (sytuacje, okoliczności), od których uzależniona jest dopuszczalność postępowania karnego. Ujmując rzecz krócej, przesłanki procesowe to warunki prawne przesądzające o dopuszczalności procesu karnego”⁸¹. S. Waltoś definiuje przesłankę procesu jako „stan prawny warunkujący dopuszczalność bądź wszystkich stadiów procesu, bądź tylko niektórych”. Autor ten uważa, że pojęcie „przesłanka procesu” jest synonimem pojęcia „warunek dopuszczalności procesu”. Twierdzi też, że zarówno zakres, jak i treść tych pojęć

⁷⁵ J. Tylman, w: Grzegorzcyk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2005, s. 179. Por. też J. Tylman, *Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 35 i nast.

⁷⁶ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 140 i nast.

⁷⁷ A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 29.

⁷⁸ M. Lipczyńska, w: M. Lipczyńska, A. Kordik, Z. Kegel, Z. Świda-Łągiewska, *Polski proces karny...*, s. 60.

⁷⁹ Marszał, *Proces*, Katowice 1995, s. 92.

⁸⁰ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Kraków–Lublin 1996, s. 179; R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Kraków 2003, s. 202.

⁸¹ B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 1998, s. 96 i nast.

są identyczne⁸². Zdaniem M. Rogalskiego omawiane pojęcia nie są tożsame i należy rozróżnić dwie kategorie warunków dopuszczalności procesu. Jedną stanowią merytoryczne przyczyny umorzenia postępowania, a drugą – przesłanki o charakterze ściśle procesowym, dotyczące formalnych aspektów postępowania⁸³.

Wskazane poglądy przedstawicieli polskiej nauki procesu karnego są w literaturze kategoryzowane najczęściej w trzech grupach⁸⁴. Pierwsza grupa jest najobszerniejsza pod względem liczby autorów aprobowujących takie właśnie ujęcie relacji między pojęciami przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu. Obejmuje ona poglądy, które definiują pojęcie przesłanek *sensu largo*. W tym ujęciu przesłanki procesowe są stanami (okolicznościami, sytuacjami) prawnie decydującymi o formalnej dopuszczalności procesu lub o merytorycznym rozstrzygnięciu. Jako przesłanki traktowane są warunki wynikające zarówno z prawa procesowego, jak i materialnego, zarówno te, które są natury prawnej, jak i będące natury faktycznej. W ramach tej zbiorczej kategorii dokonywane są różne podziały, np. na przesłanki o charakterze formalnym, materialnym i mieszanym⁸⁵ albo na warunki niedopuszczalności materialnej, niedopuszczalności formalnej i niedopuszczalności dowodowej (faktycznej)⁸⁶ czy też wreszcie na przesłanki czysto procesowe i zakotwiczone w prawie materialnym⁸⁷.

Druga grupa obejmuje poglądy tych autorów, którzy opowiadają się za węższym ujęciem przesłanek, zaliczając do nich wyłącznie warunki decydujące o prawnej (zarówno formalnej, jak i materialnej) dopuszczalności

⁸² Waltoś, *Proces*, Warszawa 2005, s. 448.

⁸³ M. Rogalski, w: Artymiak, Rogalski, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 139.

⁸⁴ Trzy grupy poglądów wyróżniają: J. Tylman, w: Grzegorzczak, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2005, s. 179; Waltoś, *Proces*, Warszawa 2005, s. 448; M. Rogalski, w: Artymiak, Rogalski, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 139. K. Marszał stoi natomiast na stanowisku, że w literaturze funkcjonują jedynie dwie grupy poglądów: pierwsza obejmuje te, które ujmują przesłanki szeroko – jako stany (sytuacje), z którymi prawo karne procesowe łączy dopuszczalność lub niedopuszczalność postępowania, a druga traktuje przesłanki jako wynikające z ustawy warunki pozwalające na prowadzenie procesu i orzekanie o jego przedmiocie (por. Marszał, *Proces*, Katowice 1995, s. 92). Także B. Bieńkowska wyróżnia dwie grupy poglądów, które charakteryzuje następująco: pierwsza grupa ujmuje przesłanki wąsko i nie zalicza do nich materialnych warunków dopuszczalności procesu, zarówno faktycznych, jak i prawnych, a druga uznaje, że przesłanki procesowe obejmują szeroki zakres warunków, wynikających tak z prawa procesowego, jak i z prawa materialnego, zarówno natury prawnej, jak i faktycznej. Tak B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 1998, s. 97.

⁸⁵ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 412.

⁸⁶ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Kraków–Lublin 1996, s. 179; R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Kraków 2003, s. 200.

⁸⁷ Marszał, *Proces*, Katowice 1995, s. 96.

procesu. Podejście takie opiera się na założeniu, że w kategorii przesłanek mieszczą się jedynie te warunki, które przesądzają o dopuszczalności procesu niezależnie od faktycznego (dowodowego) stanu sprawy.

Trzecia grupa obejmuje poglądy, które polegają na wąskim ujęciu przesłanek procesu i wyłączają z kręgu przesłanek wszelkie warunki o charakterze materialnym, zarówno prawne, jak i faktyczne, zaliczając do nich tylko warunki *stricto procesowe*⁸⁸.

Fundamentem rozważań poświęconych pojęciu przesłanek są dotyczące ich unormowania prawne. W literaturze przedmiotu, niezależnie od sposobu definiowania przesłanek procesu czy też warunków jego dopuszczalności, omawiane pojęcia są w obecnym stanie prawnym definiowane na gruncie regulacji zawartej w art. 17 § 1 k.p.k. W przepisie tym został skonstruowany otwarty katalog okoliczności, których zaistnienie skutkuje umorzeniem postępowania. Te najbardziej istotne, najbardziej typowe i najczęściej występujące w praktyce zostały wskazane przez ustawodawcę *expressis verbis* w art. 17 § 1 pkt 1–10 k.p.k., unormowanie zaś zawarte w art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k. czyni omawiany wykaz katalogiem otwartym. Sposób redakcji omawianego przepisu, stosowany zresztą tradycyjnie przy normowaniu problematyki dopuszczalności procesu, nakazuje przywołać spostrzeżenie, którego już wiele lat temu dokonał M. Cieślak. Trafnie zauważył on, iż przy dokonywaniu charakterystyki pojęcia przesłanek należy mieć na uwadze fakt, że znaczenie praktyczne przesłanek przejawia się w ich roli negatywnej, czyli w postaci procesowoprawnych konsekwencji istnienia przesłanki ujemnej lub braku przesłanki dodatniej. Te konsekwencje M. Cieślak wstępnie określił jako prawną niedopuszczalność postępowania⁸⁹. W przywołanym wyżej art. 17 § 1 k.p.k. zostały unormowane wyłącznie przeszkody procesowe. Gdyby więc traktować je wszystkie jako przesłanki procesu, byłyby to wyłącznie przesłanki ujemne. Na razie poprzestańmy jednak na stwierdzeniu, że każda z unormowanych w tym przepisie okoliczności rzeczywiście nie pozwala na wszczęcie i prowadzenie postępowania, a zatem każda z nich jest warun-

⁸⁸ W literaturze karnoprocesowej pojawiła się też propozycja swoistego wyczyszczenia płaszczyzny sporów na drodze zabiegu czysto terminologicznego. Jej autor odgranicza pojęcia warunków dopuszczalności procesu i przesłanek procesowych, ale uważa, że nie ma potrzeby merytorycznego rozstrzygnięcia sporu o to, czy pojęcia przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu należy utożsamiać, czy też przesłanki procesu są tylko jednym z rodzajów warunków dopuszczalności procesu. Spór ten – zdaniem tego autora – można przeciąć w drodze prostego zabiegu polegającego na wyeliminowaniu z użycia pojęcia przesłanek i posługiwanie się wyłącznie pojęciem warunków dopuszczalności procesu. Por. D. Stachurski, *Spór o istotę przesłanek procesowych...*, s. 137 i nast.

⁸⁹ M. Cieślak, *O przesłankach procesowych...*, s. 953.

kiem dopuszczalności procesu w jego ujęciu negatywnym. Czy to jednak wystarcza do uznania ich wszystkich za przesłanki ujemne?

Rozstrzygnięcie tej kwestii jest uzależnione od wcześniejszej odpowiedzi na pytanie dotyczące elementów składowych definicji przesłanki procesu. W tym zakresie kluczową rolę odgrywa odpowiedź na kolejne pytanie – o trafność łączenia pojęcia przesłanek procesu z kwestią orzekania o przedmiocie procesu. W tym zakresie możliwe są dwa podejścia. Jedno pomija związek przesłanek z problematyką merytorycznego orzekania i prowadzi do skonstruowania następującej definicji: **przesłanką procesu karnego jest wynikająca z ustawy okoliczność warunkująca wszczęcie i prowadzenie procesu**. W świetle tej definicji **przesłanką ujemną procesu jest wynikający z ustawy warunek, który nie pozwala na wszczęcie i prowadzenie procesu**. Dla zwolenników takiego sposobu definiowania przesłanek umorzenie postępowania z powodu zaistnienia przesłanki negatywnej jest jedynie stwierdzeniem niedopuszczalności procesu i niczym więcej, gdyż przesłanki procesu są traktowane jako stany, z którymi przepisy prawa wiążą samą dopuszczalność lub niedopuszczalność postępowania.

W myśl drugiego stanowiska pojęcie przesłanek procesu jest integralnie powiązane z dopuszczalnością (przesłanki pozytywne) bądź niedopuszczalnością (przesłanki negatywne) orzekania o przedmiocie procesu. Zgodnie z tym stanowiskiem **przesłanką procesu karnego jest wynikająca z ustawy okoliczność warunkująca wszczęcie, prowadzenie procesu i orzekanie o jego przedmiocie**. W świetle tej definicji **ujemną przesłanką procesu karnego jest wynikający z ustawy warunek niepozwalający na wszczęcie i prowadzenie procesu oraz niepozwalający na orzekanie o jego przedmiocie**. O ile pierwszy z podanych sposobów definiowania przesłanek procesu prowadzi jego zwolenników do szerokiego ujęcia przesłanek i utożsamiania ich z warunkami dopuszczalności procesu, gdyż w świetle przyjmowanej przez nich definicji przesłankami ujemnymi procesu są wszystkie okoliczności, o których mowa w art. 17 § 1 k.p.k., o tyle drugie stanowisko powoduje, że nie są uznawane za ujemne przesłanki procesu okoliczności unormowane w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k.

Twórcą koncepcji podziału warunków dopuszczalności procesu na ujemne przesłanki procesu w ujęciu tradycyjnym oraz na merytoryczne przyczyny umorzenia postępowania jest W. Daszkiewicz, którego zdaniem wprawdzie wszystkie okoliczności unormowane w art. 17 § 1 k.p.k. (art. 11 k.p.k. z 1969 r.) nie pozwalają na wszczęcie i prowadzenie procesu, jednakże te, o których mowa w art. 17 § 1–4 k.p.k. (art. 11 pkt 1 i 2 k.p.k. z 1969 r.), dotyczą bądź przestępności czynu, bądź jego karalności, a zatem

są ściśle związane z odpowiedzialnością karną oskarżonego, łączą się zatem z przedmiotem procesu. Gdyby je uznać za przesłanki procesu, byłyby to przesłanki negatywne, a zatem – w świetle przyjętej przez W. Daszkiewicza definicji – nie powinny pozwalać na wszczęcie i prowadzenie procesu oraz na wydanie orzeczenia merytorycznego. Tymczasem wprowadzić czynią one wszczęcie i prowadzenie procesu niedopuszczalne, ale stwierdzenie ich istnienia jest rozstrzygnięciem o przedmiocie procesu, o kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. W rezultacie, nie spełniając warunków definicji przesłanek, nie mogą być do nich zaliczane⁹⁰.

Nasuwa się pytanie o trafność poczynionego przez W. Daszkiewicza założenia, iż przez pojęcie przesłanek należy rozumieć okoliczności warunkujące dopuszczalność nie tylko wszczęcia i prowadzenia procesu, lecz także orzekania o jego przedmiocie. Podkreślenia wymaga fakt, że w teorii polskiego procesu karnego nie tylko wspomniany autor wiązał pojęcie warunków dopuszczalności procesu (przesłanek procesu) z możliwością merytorycznego wypowiedzenia się o przedmiocie procesu. Jak wynika z wyżej przytoczonych poglądów, czynili to także J. Haber, S. Śliwiński, S. Kalinowski i M. Rogalski, chociaż w większości, poza M. Rogalskim, nie prowadziło to do rozróżniania ujemnych przesłanek procesu i merytorycznych przyczyn jego umorzenia.

Omawiając prezentowane w literaturze stanowiska odnoszące się do istoty przesłanek i ich relacji do warunków dopuszczalności procesu, warto przywołać zasługującą na pełną aprobatę wypowiedź M. Cieślaka, który stwierdził, że ocena trafności poszczególnych poglądów powinna być dokonywana z punktu widzenia dwojakiego rodzaju kryteriów. Jednym z tych kryteriów jest poprawność metodologiczna ujęcia i sformułowania założeń, co daje możliwość oceny – po pierwsze – z punktu widzenia ich logicznej prawidłowości oraz – po drugie – z punktu widzenia metodologicznej sprawności, czyli pod względem przydatności do rozwiązywania konkretnych problemów w praktyce. Drugim natomiast kryterium jest – zdaniem M. Cieślaka – konsekwentne stosowanie się autora określonego poglądu do własnych założeń⁹¹. Zastosowanie tych kryteriów do zaprezentowanych w literaturze poglądów prowadzi do różnej ich oceny. Jeśli np. drugie ze wskazanych przez M. Cieślaka kryteriów zastosujemy do stanowiska S. Kalinowskiego, to trudno będzie stwierdzić, że ów autor był w swych poglądach

⁹⁰ W. Daszkiewicz, *Przestępność czynu jako przesłanka procesu...*, s. 954 i nast., oraz W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1985, s. 140 i nast.

⁹¹ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 402.

w pełni konsekwentny. Z jednej bowiem strony, twierdził, że przesłanką procesową jest okoliczność, od której zależy możliwość toczenia się procesu i która sprawia, że proces jest prawnie dopuszczalny lub niedopuszczalny, a z drugiej strony – uważał, iż „istnienie przesłanki ujemnej sprawia, że nie wolno wdawać się w ustalenie kwestii winy lub niewinności oskarżonego – o tym bowiem orzekać można w prawnie dopuszczalnym procesie”⁹². Nie jest to stanowisko wewnętrznym spójne, albowiem, z jednej strony, przesłanki są traktowane jako okoliczności, które decydują o możliwości prowadzenia procesu, co prowadzi do uznania wszystkich okoliczności, o których mowa w art. 17 § 1 k.p.k., za należące do kategorii przesłanek, a z drugiej strony, autor posługuje się sformułowaniem, z którego wynika, że ujemna przesłanka nie dopuszcza do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia, co z kolei poza nawias okoliczności należących do grupy przesłanek wyprowadza te, które zostały unormowane w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k.⁹³.

Za konsekwentne natomiast należy uznać stanowisko M. Cieślaka, który za przesłanki uważał okoliczności warunkujące wyłącznie dopuszczalność procesu i nie wiązał tego pojęcia z dopuszczalnością merytorycznego orzekania. W związku z tym do grupy przesłanek zaliczał wszystkie okoliczności unormowane w art. 17 k.p.k. (art. 11 k.p.k. z 1969 r.). Temu jednak autorowi oraz wszystkim tym, którzy poszli tą samą drogą, można postawić zarzut innego rodzaju. Sprowadza się on do stwierdzenia, że – z jednej strony – dostrzegają istotną różnicę między grupami warunków zakwalifikowanych przez nich do wspólnej kategorii przesłanek, a z drugiej – formułują taką definicję przesłanek, która tej różnicy nie oddaje. Wspomniana różnica polega na tym, że okoliczności należące do jednej grupy są wyłącznie przeszkodami procesowymi, podczas gdy te z grupy drugiej decydują nie tylko o dopuszczalności postępowania karnego, lecz jednocześnie są według prawa materialnego warunkami odpowiedzialności⁹⁴. Jest ona pochodną różnego rodowodu poszczególnych przeszkód procesowych, gdyż jedne wywodzą się z prawa materialnego, inne z prawa procesowego i – co istotne – różnica ta wywołuje zasadnicze konsekwencje w zakresie przesądzania np. o charakterze prawnym orzeczeń stwierdzających niedopuszczalność procesu.

⁹² Kalinowski, *Postępowanie. Zarys*, Warszawa 1966, s. 129 i nast. W późniejszej swojej pracy S. Kalinowski formułuje pogląd, że przesłanką procesową jest przeszkoda, od której zależy byt procesu jako działalności mającej doprowadzić do wydania merytorycznego orzeczenia. Twierdzi, że: „Przeszkoda musi nie dopuszczać do wydania orzeczenia merytorycznego [...]” (Kalinowski, *Polski proces*, Warszawa 1971, przypis 2 na s. 140, s. 141).

⁹³ A. Marek, *Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu...*, s. 124.

⁹⁴ Tak też A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 32 i nast.

W świetle wyżej przytoczonych kryteriów oceny trafności poglądów zastosowanych przez M. Cieślaka uwzględnienie tej różnicy przy konstruowaniu definicji byłoby niezwykle przydatne do rozwiązywania konkretnych problemów w praktyce. Z pewnością nie prowadziłoby, co czyni M. Cieślak, do traktowania jako negatywnych przesłanek procesowych braku znamion przestępstwa czy też znikomego stopnia społecznej szkodliwości (w ówczesnym stanie prawnym – znikomego stopnia społecznego niebezpieczeństwa), będących okolicznościami, których badanie wiąże się przecież z kwestią odpowiedzialności karnej oskarżonego, przy jednoczesnym głoszeniu poglądu, że „jeżeli zachodzi niedopuszczalność procesu, niedopuszczalne jest badanie sprawy *in merito*”⁹⁵.

Za koncepcją wiążącą pojęcie przesłanek z problematyką merytorycznego orzekania przemawiają racje różnej natury.

Po pierwsze, są to racje natury historycznej. W historii procedur przesłanki, a wcześniej ich pierwowzór – ekscepcje peremptoryjne, były przecież stanami, które stanowiły przeszkodę w merytorycznym badaniu i rozstrzygnięciu sprawy. Pojęcia przesłanek używano na oznaczenie takich okoliczności, które stanowiły przeszkodę w wydaniu merytorycznego rozstrzygnięcia.

Po drugie, za takim właśnie rozumieniem istoty przesłanek przemawia funkcja, jaką pełnią one w zakresie realizacji celu procesu karnego. Trafnie ujął to swego czasu S. Śliwiński, którego zdaniem: „Postępowanie karne dąży [...] do tego, aby ostatecznie orzec [...] o przedmiocie procesu, w szczególności o winie lub niewinności oskarżonego. Jednakże w pewnych przypadkach ustawa nie dopuszcza do tego, aby o przedmiocie procesu orzekano, nie dopuszcza by dane zdarzenie mogło w ogóle stać się przedmiotem postępowania, innymi słowy nie dopuszcza możliwości procesu, a w szczególności do orzekania o winie lub niewinności oskarżonego oraz o skutkach przestępstwa. [...] Jeżeli tedy mówić mamy o prawidłowym procesie jako o dążeniu w końcowym efekcie do wydania wyroku o treści materialnej (*processus iustus*), stwierdzić musimy, że istnieją warunki dopuszczalności procesu nazywane też czasem przesłankami procesu”⁹⁶. Podobne stanowisko zajął S. Kalinowski, pisząc, że: „Istnienie przesłanki ujemnej sprawia, że nie wolno wdawać się w ustalenie kwestii winy lub niewinności oskarżonego – o tym bowiem orzekać można w prawnie dopuszczalnym procesie”⁹⁷.

⁹⁵ M. Cieślak, *Przegląd orzecznictwa SN*, NP 1965, nr 4, s. 383.

⁹⁶ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1959, s. 91–92.

⁹⁷ Kalinowski, *Postępowanie. Zarys*, Warszawa 1966, s. 130.

Nie widać racjonalnych powodów, z których należałoby zrezygnować z takiego rozumienia istoty przesłanek. Nie zmienia przecież istoty przesłanek fakt, że w pewnym okresie rozwoju regulacji ustawowej pojawiły się w niej takie warunki dopuszczalności procesu, które w procesie „działają inaczej”. Przesłanki ujemne działają w taki sposób, że nie pozwalają na:

- 1) wszczęcie i prowadzenie procesu,
- 2) orzekanie o jego przedmiocie.

Te „inne przeszkody” działają zaś tak, że nie pozwalają na wszczęcie i prowadzenie procesu, ale – odmiennie od przesłanek – prowadzą do wydania orzeczenia o przedmiocie procesu. Mają one zatem inną niż przesłanki istotę, co stanowi dostateczne uzasadnienie do wyodrębnienia ich w postaci osobnej kategorii przyczyn umorzenia postępowania, należącej, wraz z grupą przesłanek procesu, do szerszej kategorii warunków dopuszczalności procesu. Za trafne należy zatem uznać stanowisko W. Daszkiewicza, który dokonał właśnie takiej kategoryzacji warunków dopuszczalności procesu i wchodzące w zakres przedmiotu procesu kwestie przestępności i karalności czynu zaliczył do osobnej grupy nazwanej merytorycznymi podstawami umorzenia postępowania.

Wobec powyższego należy uznać, że pojęcia przesłanek procesu i warunków dopuszczalności procesu nie są tożsame. **Negatywnymi przesłankami procesu karnego są wyłącznie te spośród warunków jego dopuszczalności, które nie pozwalają na wszczęcie i prowadzenie procesu oraz na orzekanie o jego przedmiocie.** Są to zatem warunki unormowane w art. 17 § 1 pkt 5–10 k.p.k., a spośród objętych treścią art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k. są to te przeszkody wszczęcia i prowadzenia postępowania, u których podstaw nie leży merytoryczna ocena sprawy. Negatywne przesłanki procesu mają charakter przeszkód formalnych i prowadzą do wydania orzeczenia o charakterze formalnym. Wydane na ich podstawie orzeczenie o umorzeniu stwierdza samą niedopuszczalność procesu i nic więcej. Z kolei przeszkody, które są unormowane w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k., również wywołują skutek w postaci umorzenia postępowania i także prowadzą do stwierdzenia niedopuszczalności procesu, jednakże w tych przypadkach orzeczenia mają charakter orzeczeń merytorycznych, gdyż oznaczają jednocześnie stwierdzenie, że konkretna osoba nie ponosi odpowiedzialności karnej, a jest to przecież rozstrzygnięcie o przedmiocie procesu⁹⁸.

⁹⁸ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 144. Takie samo stanowisko co do charakteru prawnego orzeczeń o umorzeniu postępowania na podstawie art. 17 k.p.k. prezentują: Marszał, *Proces*, Katowice 1995, s. 97, oraz B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 1998, s. 99.

3. WZAJEMNY STOSUNEK POJĘCIA PRZESŁANEK PROCESU (WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU) I PODSTAWY FAKTYCZNEJ PROCESU

Zagadnienie wzajemnej relacji między przesłankami procesu a faktyczną podstawą procesu może być badane jedynie przy przyjęciu określonego założenia co do zakresu pojęć „przesłanki procesowe” oraz „warunki dopuszczalności procesu”. W sposób oczywisty inaczej będzie się ta relacja układała wówczas, gdy do przesłanek procesowych zaliczymy stany związane z istnieniem bądź nieistnieniem okoliczności faktycznych warunkujących wszczęcie i kontynuowanie postępowania, inaczej zaś wtedy, gdy te ostatnie wyodrębnimy jako merytoryczne przyczyny odmowy wszczęcia postępowania lub jego umorzenia.

Przy przyjęciu pierwszej z tych koncepcji między badanymi pojęciami istnieje związek niezwykle silny, albowiem faktyczna podstawa procesu buduje stan uznawany za okoliczność decydującą o dopuszczalności procesu jako jego przesłanka. Takie podejście do omawianej tu relacji prowadzi jednak do poważnych perturbacji – nie tylko z powodów wskazanych powyżej w punkcie 2 niniejszego rozdziału, lecz także dlatego, że uniemożliwia pomieszczenie problematyki przesłanek procesowych w powszechnie akceptowanym schemacie procesowym, który opiera się na założeniu, że merytoryczne badanie każdej kwestii procesowej musi być poprzedzone ustaleniem, że owo badanie jest prawnie dopuszczalne. Jeżeli zatem faktyczną podstawę procesu powiążemy w sugerowany sposób z przesłankami procesowymi, ujrzemy obraz niedający się usystematyzować w jakikolwiek sensowny sposób, albowiem oceny dopuszczalności procesu będziemy dokonywać także przez pryzmat oceny *stricte* merytorycznej. To – w naszym przekonaniu – stanowi bardzo silny argument za prezentowaną powyżej dystynkcją terminologiczną zasadzającą się na założeniu, że czymś zupełnie innym muszą być przesłanki procesowe związane z formalną dopuszczalnością procesu, czymś innym zaś merytoryczne warunki, które muszą być spełnione, aby proces wszedł w grę.

Jeżeli zajmimy stanowisko, zgodnie z którym przesłankami procesowymi są jedynie te spośród warunków jego dopuszczalności, które mają charakter czysto formalny i decydują o dopuszczalności merytorycznego orzekania, związek tak rozumianych przesłanek z faktyczną podstawą procesu okaże się raczej luźny. Jak pokazują dalsze rozważania, zagadnienie fak-

tycznej podstawy procesu powiązane jest przede wszystkim z tymi warunkami dopuszczalności procesu, które mają charakter materialny, a których zaistnienie (jeśli mają charakter negatywny) prowadzi do wydania orzeczenia o przedmiocie procesu.

Mając powyższe na uwadze, dochodzimy do przekonania, że zbadania wymaga nie tyle wzajemna relacja między przesłankami procesu a faktyczną jego podstawą, ile relacja między warunkami dopuszczalności procesu (a ściślej – materialnymi warunkami jego dopuszczalności) a ową podstawą. Ujawniające się na tym tle zagadnienie badawcze można zaś ująć jako pytanie, czy faktyczna podstawa procesu należy do szeroko rozumianych warunków jego dopuszczalności.

Pojęcie faktycznej podstawy procesu pojawiło się w literaturze procesowej za sprawą L. Schaffa, który „faktyczną podstawę sprawy karnej” utożsamiał ze zdarzeniem faktycznym, które znajduje odbicie w „ustawowym stanie faktycznym” (czyli: nie jest obojętne z punktu widzenia obowiązującego prawa karnego). Ujmując tę kwestię bardziej wyraziście, L. Schaff twierdził, że podstawa faktyczna jest tożsama z faktem głównym, czyli faktem, od którego ustalenia zależy wynik całego procesu⁹⁹. Tak ujmowana podstawa faktyczna, z uwagi na jej powiązanie z zaszczością obiektywną, a nie ze stanem wiedzy o faktach, pozostawała kategorią statyczną. L. Schaff podkreślał przy tym pierwotny charakter faktycznej podstawy procesu wobec warunków jego dopuszczalności. Jego zdaniem, nie może być badana w ogóle kwestia tych warunków, jeżeli wstępnie nie przyjmiemy, że miał miejsce czyn relewantny prawnokarnie¹⁰⁰. Jak wywodzimy poniżej, ujęcie to dotknięte jest istotnym błędem logicznym.

Inne ujęcie znajdujemy w pracach W. Daszkiewicza, który – wiążąc faktyczną podstawę procesu zasadniczo z momentem wszczęcia postępowania – wskazał, że jest nią pewna hipoteza, że popełniono przestępstwo, mająca oparcie w wiadomościach dotyczących faktów¹⁰¹. Aczkolwiek tak rozumiana faktyczna podstawa procesu pozostaje w nierozzerwalnym związku z merytorycznymi warunkami dopuszczalności procesu, odróżnianymi od przesłanek procesowych warunkujących merytoryczne orzekanie, to

⁹⁹ Schaff, *Proces*, s. 219.

¹⁰⁰ Schaff, *Proces*, s. 222.

¹⁰¹ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, Poznań 1994, s. 31. Należy przyjąć, że bliskie temu pogładowi jest ujęcie prezentowane przez M. Cieślaka, który mówił o tzw. przesłance faktycznej, określając ją jako „brak dostatecznych podstaw faktycznych do ścigania”. Z rozważań tego autora nie wynika jednak jednoznacznie, czy ujmował on ów stan jako istniejący obiektywnie, czy też jako stan wiedzy organów postępowania o zdarzeniu, którego dotyczy proces (Cieślak, *Podstawowe założenia. Dzieła wybrane*, s. 359).

jednak – zdaniem W. Daszkiewicza – nie może być z nimi utożsamiana. O ile bowiem, odwołując się do merytorycznych podstaw umorzenia (odmowy wszczęcia) postępowania, wskazujemy na stany, których zaistnienie stoi procesowi na przeszkodzie, to za faktyczną podstawę procesu uważamy stan, który w początkowej fazie procesu definiowany jest w formie określonej hipotezy. Hipoteza taka nie może być jednak zawieszona w próżni, albowiem organ procesowy podejmujący decyzję o wszczęciu postępowania musi mieć informacje, które ją uzasadniają. Brak takich informacji oznacza, że proces – jako bezprzedmiotowy – w ogóle nie może się toczyć. Proces nie jest zatem wszczynany nie dlatego, że zachodziłyby merytoryczne podstawy jego umorzenia, ale dlatego, że w ogóle nie ma o co się toczyć. Jeżeli jednak proces wszczęty doprowadzi do przekonania, że przyjęta hipoteza się nie potwierdza, musi być umorzony; tym razem dzieje się tak dlatego, że zachodzą negatywne merytoryczne warunki dopuszczalności procesu, a także dlatego, że unicestwiona została jego faktyczna podstawa. Konsekwencje takiego ujęcia W. Daszkiewicz akcentował, przyjmując, że wyodrębnienie stanów wiążących się z przedmiotem procesu spośród przesłanek rozumianych jako przeszkody formalnoprocesowe nie może oznaczać, że proces jest prawnie dopuszczalny i może się toczyć także wtedy, gdy nie ma przestępstwa¹⁰².

To prawidłowe ujęcie wymaga jednak doprecyzowania przez wskazanie, że proces w jego wstępnej fazie toczyć się może właśnie w celu stwierdzenia, czy nie zachodzą negatywne merytoryczne podstawy jego umorzenia, i w tym zakresie musi być dopuszczalny, choć może się okazać, że obiektywnie przestępstwo nie mało miejsca. Wówczas przyjęta hipoteza stanowiąca podstawę procesu nie weryfikuje się, a proces podlega umorzeniu z powodu wystąpienia negatywnych przyczyn merytorycznych. To ujęcie w najbardziej wyrazisty sposób pokazuje różnicę między tym, co stanowi jego podstawę, a tym, co określamy mianem negatywnych przyczyn merytorycznych umorzenia postępowania.

Trzeba podkreślić, że W. Daszkiewicz wiązał koncepcję faktycznej podstawy procesu przede wszystkim z jego wszczęciem. Jednocześnie wskazywał, że ma charakter dynamiczny, albowiem jest ona istotnym podłożem dalszych działań organów procesowych¹⁰³. W tym zresztą upatrywał po-

¹⁰² W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 147–148.

¹⁰³ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 147–148. Wskazując na relację między faktyczną podstawą procesu a jego przedmiotem, W. Daszkiewicz twierdził, że o ile przedmiotem jest to, dookoła czego obraca się proces i o czym się ostatecznie w nim rozstrzyga, czyli kwestia odpowiedzialności związanej z hipotezą popełnienia przestępstwa, o tyle podstawą faktyczną są wiadomości o faktach, które tę hipotezę uzasadniają.

trzeby odróżnienia faktycznej podstawy procesu od klasycznych przesłanek procesowych i jej związku z merytorycznymi podstawami umorzenia postępowania. Jak zauważał, stwierdzenie negatywnej przesłanki procesowej na każdym etapie postępowania prowadzi do jego umorzenia. Stwierdzenie, że w grę wchodzi merytoryczna podstawa umorzenia, prowadzi do orzeczenia, w którym stwierdza się, że czyn nie miał miejsca lub sprawca za niego nie odpowiada, i dlatego, w wypadku gdy zostanie rozpoczęty przewód sądowy, nie wydaje się postanowienia o umorzeniu postępowania, ale wyrok uniewinniający, jeżeli nie potwierdziło się podejrzenie, które stanowiło podstawę procesu w chwili jego wszczęcia (por. art. 414 § 1 k.p.k.).¹⁰⁴ Merytoryczny charakter ma także orzeczenie umarzające postępowanie, jeżeli z powodu nieczytelności nie można przypisać sprawcy winy, ponieważ ewentualne zastosowanie środków o charakterze zabezpieczającym wymaga ustalenia sprawstwa. W tym ostatnim wszelako wypadku umorzenie postępowania następuje nie dlatego, że nie zweryfikowała się hipoteza stanowiąca podstawę procesu w chwili jego wszczęcia, lecz dlatego, że nie zmaterializowały się okoliczności warunkujące przypisanie przestępstwa.

Wracając do kwestii dynamicznego charakteru podstawy faktycznej procesu, raz jeszcze odwołajmy się do W. Daszkiewicza i wskażmy, że o ile w momencie wszczęcia postępowania wystarczające jest podejrzenie popełnienia przestępstwa, o tyle już na dalszych jego etapach podstawa ta musi być odpowiednio rozbudowywana. Musimy bowiem znacznie więcej wiedzieć o sprawie, gdy przedstawiamy zarzuty, jeszcze więcej, gdy wnosimy akt oskarżenia, a podejrzenie musi przekształcić się w pewność, gdy wydajemy wyrok skazujący¹⁰⁵.

Prawidłowość tę najlepiej zobrazować na przykładzie obecnie obowiązującego w Polsce prawa karnego procesowego, z uwzględnieniem głównego nurtu procesu, w ramach którego finalnie ma dojść do rozstrzygnięcia o jego przedmiocie. I tak, do podjęcia czynności sprawdzających nie są potrzebne jakiegokolwiek inne informacje, niż wynikające z zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa (art. 305 § 1 k.p.k.). Wszczęcie postępowania przygotowawczego wymaga już bardziej rozbudowanej podstawy faktycznej, albowiem zgodnie z art. 303 k.p.k. dochodzi do niego w razie ustalenia, że zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa¹⁰⁶. Przedstawienie zarzutów, następujące w dalszej fazie postępowania, możliwe jest wówczas,

¹⁰⁴ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 130–131.

¹⁰⁵ W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, t. I, Toruń 1976, s. 149–150.

¹⁰⁶ Zob. uwagi w dziale VI tomu X *Systemu*.

gdy ponadto uzasadnione jest podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba (art. 313 § 1 k.p.k.)¹⁰⁷. Wniesienie aktu oskarżenia możliwe jest po osiągnięciu celu postępowania wyznaczonego treścią art. 297 k.p.k., który wymaga, aby ustalono, czy popełniony został czyn zabroniony stanowiący przestępstwo, wykryto sprawcę, skompletowano dane osobopoznawcze, wyjaśniono okoliczności sprawy, a ponadto wyjaśniono okoliczności, które sprzyjały popełnieniu czynu¹⁰⁸. Jest jasne, że pewność co do sprawstwa musi towarzyszyć wydaniu orzeczenia, w którym sąd to sprawstwo przypisuje.

Powyższe spostrzeżenie pozwala na poczynienie kolejnego ważnego ustalenia badawczego. Podstawą faktyczną procesu, której istnienie warunkuje jego wszczęcie, jest uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Zespół faktów, który stanowi budulec faktycznej podstawy procesu, jest zatem tożsamy z tym, który kształtuje procesową decyzję o wszczęciu postępowania (por. art. 303 k.p.k.). Nie inaczej relacja ta przedstawia się wówczas, gdy odniesiemy ją do faktycznej podstawy na dalszych etapach postępowania i decyzji procesowych, które przesądzają o tym, że proces stopniowo wkracza w dalsze fazy. O ile więc faktyczna podstawa procesu stanowi określoną koncepcję teoretyczną, o tyle jej odwzorowaniem na płaszczyźnie stosowania prawa jest faktyczna podstawa decyzji procesowych zapadających w toku postępowania. Ujmując rzecz jeszcze inaczej, można stwierdzić, że faktyczna podstawa procesu to stale rozwijająca się wiedza organów procesowych o inkryminowanym zdarzeniu i jego okolicznościach, a faktyczna podstawa decyzji procesowych to ta sama wiedza w danym momencie procesowym, w którym decyzja ta zapada. Jeśli zatem rozbudowywaną przez organy procesowe hipotezę o popełnieniu przestępstwa wyobrazimy sobie w postaci filmu, to faktyczna podstawa poszczególnych decyzji zapadających w toku procesu jest zatrzymaną klatką owego filmu. Organy procesowe dążą zatem do rozbudowania przyjętej pierwotnie hipotezy oraz jej potwierdzenia i w chwili, w której zakres wiedzy o zdarzeniu na to pozwala, wkraczają w coraz to dalsze etapy procesu, czyniąc z jego faktycznej podstawy uzasadnienie dla decyzji sankcjonujących przechodzenie procesu w kolejne fazy.

To ostatnie ujęcie biskie jest temu, co prezentował S. Kalinowski, który używał pojęcia „podstawa dowodowa”, ograniczając jednak punkt jego odniesienia jedynie do decyzji procesowych (co jest bliskie – jak wskazano poniżej – ujęciu J. Wróblewskiego)¹⁰⁹. Nie oznacza to jednak, że autor ten

¹⁰⁷ Zob. uwagi w dziale VI tomu X *Systemu*.

¹⁰⁸ Zob. uwagi w dziale VIII tomu X *Systemu*.

¹⁰⁹ S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1979, s. 162.

pomijał w swoich rozważaniach byt prawny, jakim jest faktyczna podstawa procesu; po prostu ujmował go jedynie od strony właściwej dla płaszczyzny stosowania prawa. Także w przywołanej powyżej koncepcji L. Schaffa podstawa faktyczna decyzji procesowych podejmowanych w toku procesu utożsamiana była z faktyczną podstawą procesu, co było konsekwencją uznania jej obiektywnego charakteru¹¹⁰.

Znajdujemy podstawy ku temu, aby w ramach pojęcia faktycznej podstawy procesu zmieścić zarówno to, co warunkuje jego wszczęcie, jak i to, co umożliwia kontynuowanie procesu przez poszczególne jego stadia i co warunkuje dopuszczalność podejmowania kolejnych decyzji procesowych. W naszym przekonaniu podstawa faktyczna procesu powinna być ujmowana szeroko. W szczególności nie można ograniczyć zakresu tego pojęcia do hipotezy warunkującej wszczęcie procesu. Podobnie jak przesłanki procesowe warunkują wszczęcie i dalsze prowadzenie postępowania, tak też faktyczna podstawa musi legitymizować jego wszczęcie oraz kontynuację, przy czym kluczowe znaczenie ma faktyczna podstawa warunkująca wydanie orzeczenia o przedmiocie procesu, chociaż także – co oczywiście ma tutaj mniejsze znaczenie – orzeczeń w kwestiach wypadkowych. W związku z tym definiujemy pojęcie faktycznej podstawy procesu jako **całokształt dowodów lub innych informacji o faktach**, które pozwalają na **rekonstrukcję określonego wycinka rzeczywistości**, wraz z tą – dokonaną choćby prowizorycznie – **rekonstrukcją** dokonywaną zarówno **na potrzeby zainicjowania i prowadzenia postępowania** w określonym nurcie, jak i **na potrzeby rozstrzygnięcia**, do którego wydania dany nurt procesu zmierza.

Procesowe pojęcie faktycznej podstawy procesu w sposób oczywisty koresponduje z modelem sądowego stosowania prawa, według którego polega ono na:

- 1) ustaleniu relewantnych faktów sprawy;
- 2) ustaleniu treści i znaczenia obowiązującej normy prawnej korespondującej z ustalonymi faktami;
- 3) dokonaniu subsumcji i wiążącym określeniu konsekwencji ustalonych faktów¹¹¹.

Stanowiące pierwszy etap sądowego stosowania prawa ustalenie relewantnych faktów sprawy to nic innego jak budowanie faktycznej podstawy procesu w takim zakresie, w jakim jest ona niezbędna dla decyzji procesowej będącej rezultatem aktu zastosowania prawa w powyższym rozumieniu.

¹¹⁰ Schaff, *Proces*, s. 219.

¹¹¹ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie...*, s. 109 i nast.

Trzeba mieć jednak na uwadze, że faktyczna podstawa procesu wiąże się nie tylko z podstawą rozstrzygnięć podejmowanych w jego toku, ale także z inicjowaniem i kontynuowaniem określonego nurtu procesowego, względnie procesu jako całości. Z tego powodu podstawy faktycznej procesu nie należy utożsamiać z ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podwalinę określonej decyzji procesowej. Chodzi bowiem także o uzasadniające procedowanie lub dalsze procedowanie informacje, które mogą pozwolić na poczynienie ustaleń faktycznych dających podstawę decyzji, do której podjęcia proces, względnie jego incydentalny nurt, zmierza.

Nie należy też utożsamiać faktycznej podstawy procesu jedynie z ustaleniami faktycznymi dokonywanymi w jego toku. Utożsamienie tych pojęć może znajdować usprawiedliwienie tylko w takim zakresie, w jakim faktyczną podstawę postrzegamy jako bazę dla orzeczenia zapadającego w toku procesu (zarówno dotyczącego przedmiotu procesu, jak i każdej kwestii incydentalnej). Nie ma zaś racji bytu wówczas, gdy faktyczną podstawę widzimy jako element legitymizujący procedowanie w sprawie lub w określonej kwestii.

Pojęcie faktycznej podstawy procesu ma charakter umowny. Jest jasne, że nie ma jednej uniwersalnej faktycznej podstawy, znamiennej dla procesu jako całości. Faktyczna podstawa procesu ulega bowiem rozwarstwieniu z uwagi na przedmiot akcji procesowej, której dotyczy. Inną faktyczną podstawę musi mieć orzekanie w przedmiocie opinii o ułaskawienie, inną w przedmiocie stosowania środków zapobiegawczych, inną zaś procedowanie i orzekanie w przedmiocie głównego przedmiotu procesu, za który uważamy kwestię odpowiedzialności prawnej (karnej) oskarżonego¹¹².

Nietrudno zauważyć, że przy akceptacji odróżnienia merytorycznych podstaw umorzenia postępowania od przesłanek procesowych ujmowanych czysto formalnie, w sposób klarowny układa się temporalna współzależność badania obu wyodrębnionych bytów. Jak wspomniano, naturalna kolej rzeczy polega na tym, aby merytoryczne badanie jakiejkolwiek kwestii poprzedzone było ustaleniem, czy owo badanie jest w ogóle prawnie dopuszczalne, co następuje przez ustalenie, że spełnione zostały pozytywne przesłanki procesowe, a także że nie zachodzą przesłanki negatywne. Pojawia się jednak pytanie, czy ta wstępna ocena nie powinna odnosić się do istnienia, obok prawnych, także faktycznych podstaw procedowania. Rozsądnie podchodząc do rzeczy, trzeba sobie naturalnie postawić pytanie, czy celowe jest w ogóle

¹¹² Na temat przedmiotu procesu – zob. M. Rusinek, *Przedmiot procesu*, w: *System*, t. I, cz. 1, red. P. Hofmański, rozdział 11, s. 508 i nast.

badanie dopuszczalności akcji procesowej, jeżeli uprzednio nie zadamy sobie pytania, jakiego zdarzenia, znamiennego jakimi okolicznościami, ma ono w ogóle dotyczyć. Poprawności tej ontologicznej prawidłowości negować nie sposób. Można jedynie – przez konsekwentne odróżnianie przesłanek procesu od merytorycznych warunków jego dopuszczalności – stwierdzić, że te drugie muszą być badane na samym początku. Dotyczy to oczywiście jedynie tych elementów faktycznej podstawy procesu, które odnoszą się do samego procedowania w sprawie, nie zaś do tych elementów procesu, które składają się na faktyczną podstawę rozstrzygnięcia, do którego wydania proces w jego nurcie głównym lub incydentalnym zmierza. Powyższe ujęcie pokazuje, jak bardzo różnorodna jest natura faktycznej podstawy procesu, skoro podlega badaniu na różnych etapach procedowania, i to w rozmaitych jej aspektach. Próbując zobrazować przedstawione powyżej prawidłowości przykładem, można ponownie odwołać się do głównego nurtu procesu zmierzającego do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. Budując model faktycznej podstawy procesu w powiązaniu z zagadnieniem jego dopuszczalności w tym nurcie, można ukazać taką oto sekwencję temporalną:

- 1) zebranie informacji uzasadniających rozpoczęcie postępowania karnego i zbudowanie w oparciu o te informacje faktycznej podstawy decyzji o wszczęciu i kontynuowaniu postępowania;
- 2) zbadanie – przez pryzmat przesłanek procesowych – czy postępowanie w nurcie określonym celem, do którego zmierza, jest prawnie dopuszczalne;
- 3) dalsza budowa faktycznej podstawy procesu przez gromadzenie informacji i dokumentowanie czynności dowodowych aż do uzyskania takiego poziomu wiedzy, który umożliwia zbudowanie faktycznej podstawy finalnego rozstrzygnięcia.

Oczywiście, powyższy schemat można rozwarstwiać z uwagi na to, że „w międzyczasie” w toku procesu podejmowane są etapowe decyzje procesowe, przy czym w odniesieniu do każdej z nich można wskazać zarówno faktyczną podstawę procedowania zmierzającego do jej podjęcia, jak i faktyczną podstawę samej decyzji. Przykładowo, jeżeli w toku postępowania przygotowawczego zostaną zebrane informacje uzasadniające podejrzenie, że czyn, którego dotyczy postępowanie, popełniła osoba X (zbudowanie faktycznej podstawy procedowania zmierzającego do przedstawienia zarzutów), zachodzi konieczność zbadania prawnej dopuszczalności przedstawienia zarzutów tej osobie (np. w związku z możliwą ochroną wynikającą z ograniczenia jurysdykcji krajowej lub immunitetami), a następnie zbudowania

faktycznej podstawy decyzji o przedstawieniu zarzutów. W toku postępowania karnego ustawicznie więc dochodzi do przeplatania się kwestii dopuszczalności (decyzji procesowej, czynności procesowej czy w ogóle procedowania w określonej kwestii) z zagadnieniem merytorycznego uzasadnienia dla wszystkich tych akcji, których dopuszczalność wcześniej zbadano.

Rzecz komplikuje się nieco, jeżeli uświadomimy sobie, że decyzja w przedmiocie dopuszczalności postępowania także musi mieć swoją podstawę faktyczną. Również bowiem i ta decyzja procesowa podejmowana jest zgodnie z przywołanym powyżej modelem stosowania prawa. Przykładowo, jeżeli przed wszczęciem procesu zachodzi potrzeba rozważenia kwestii przedawnienia, konieczne jest dokonanie określonych ustaleń faktycznych, bez których nie da się przepisów o przedawnieniu zastosować. Konieczne jest więc ustalenie osoby sprawcy, konieczne jest ustalenie, kiedy popełniono czyn, a także ustalenie okoliczności umożliwiających zakwalifikowanie czynu pod określony przepis prawa materialnego, albowiem od surowości sankcji dającej się ustalić jedynie na gruncie konkretnego przepisu prawa zależy na ogół okres przedawnienia. Wprawdzie modelowo możemy zatem twierdzić, że badanie dopuszczalności określonej akcji procesowej musi poprzedzać zbadanie jej merytorycznej zasadności, to w praktyce stosowania prawa zawsze dochodzi do pomieszania tych dwóch płaszczyzn, przy czym to, co stanowi faktyczną podstawę decyzji o dopuszczalności jednej akcji procesowej, może jednocześnie służyć jako budulec faktycznej podstawy w zakresie innej. Wracając do przykładu z przedawnieniem – widzimy wyraźnie, że ustalenia kształtujące podstawę decyzji o przedawnieniu mogą być (i najczęściej są) przydatne także wtedy, gdy kształtować będziemy faktyczną podstawę rozstrzygnięcia w kwestii głównego przedmiotu procesu (jeżeli – co oczywiste – badanie tego przedmiotu okaże się dopuszczalne, albowiem ustalono, że ściganie nie uległo przedawnieniu).

Konieczność budowy faktycznej podstawy dla decyzji o dopuszczalności procesu prowadzi do jeszcze jednej nieoczekiwanej konsekwencji, która przy stanowczym rozdzieleniu faktycznej podstawy procesu od przesłanek dopuszczalności postępowania nie jest łatwa do zaakceptowania. Otóż okazuje się, że pomimo iż negatywne przesłanki procesowe stoją na przeszkodzie procedowaniu, to nie możemy zamknąć możliwości procedowania zmierzającego do ustalenia, czy rzeczona przesłanka w ogóle zachodzi. Możemy to jedynie zaakceptować, opierając się na założeniu, że orzeczenie o dopuszczalności procesu, podobnie jak każda inna decyzja procesowa, czy to incydentalna, czy zasadnicza, musi mieć własną podstawę faktyczną. Musi być więc dopuszczalne postępowanie dowodowe zmierzające do ustalenia,

że oskarżony zmarł, albowiem bez ustalenia tej kwestii nie da się umorzyć postępowania z uwagi na negatywną przesłankę procesową, jaką stanowi jego śmierć. Podobnie za dopuszczalne musimy uznać dążenia zmierzające do ustalenia, kiedy nadano na pocztę pismo zawierające apelację, albowiem bez tego ustalenia nie jesteśmy w stanie rozstrzygnąć, czy wniesiono ją w przepisany prawem terminie. Badanie tej kwestii jest niczym innym niż budowaniem faktycznej podstawy postępowania zmierzającego do wydania orzeczenia o dopuszczalności środka odwoławczego.

Różne modele postępowania przewidują zróżnicowane metody ustalania faktycznej podstawy procesu. Na czoło wyłaniają się trzy kluczowe pytania:

1. Kto zobowiązany jest do dokonania ustaleń kształtujących podstawę rozstrzygnięcia?

2. Na jakim etapie procesu dochodzi do ustalenia faktycznej podstawy decyzji procesowej?

3. W jaki sposób ustalana jest faktyczna podstawa rozstrzygnięcia?

Rozważanie tych kwestii ma głębszy sens tylko o tyle, o ile w grę wchodzi postępowanie zmierzające do rozstrzygnięcia o głównym przedmiocie procesu. Poza tym jest bowiem oczywiste, że na różnych etapach postępowania podejmowane są różnego rodzaju i różnej rangi decyzje. Jeżeli mają one charakter incydentalny, podejmowane są na ogół przez organ procesowy, który na danym etapie odpowiada za proces, i ten podmiot będzie na ogół odpowiedzialny za zgromadzenie informacji o relevantnych faktach oraz za zbudowanie podstawy decyzji, którą musi podjąć. Niekiedy jednak notujemy odstępstwa od tej prostej prawidłowości, co czyni sensowne rozważanie kwestii obciążenia tego lub innego podmiotu obowiązkiem ustalenia faktycznej podstawy rozstrzygnięcia. Przykładowo, jeżeli w toku śledztwa prokuratorskiego do sądu należy podjęcie decyzji o zastosowaniu zapobiegawczego środka o charakterze izolacyjnym, istotne staje się pytanie, kto (prokurator czy sąd) odpowiada za ukształtowanie faktycznej podstawy rozstrzygnięcia. Najbardziej wyraziście kwestia ta rysuje się jednak wtedy, gdy mamy w polu widzenia zagadnienie budowy faktycznej podstawy rozstrzygnięcia o kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego.

Ad 1. Zagadnienie podmiotu odpowiedzialnego za ukształtowanie faktycznej podstawy orzeczenia o winie i karze rysuje się rozmaicie w systemach prawnych wyrosłych na tradycji *common law* oraz w systemach prawnych ukształtowanych według założeń tzw. systemu kontynentalnego (*civil law*). W procesie opartym na (czystej) zasadzie kontrydyktoryjności rola sądu sprowadza się do wydania orzeczenia w sprawie, które oparte jest na

dowodach zaprezentowanych i przeprowadzonych przed sądem przez strony. Nie oznacza to oczywiście, że to strony ostatecznie decydują o kształcie faktycznej podstawy orzeczenia. Odpowiedzialność tę ponosi ostatecznie sąd, niemniej jednak kształtuje on podstawę faktyczną orzeczenia w warunkach swobody ograniczonej treścią materiału dowodowego dostarczonego przez strony procesu¹¹³.

Rzecz kształtuje się jednak odmiennie, jeżeli do procesu wprowadzony jest dodatkowy element w postaci ławy przysięgłych, której powierza się podjęcie decyzji w kwestii kluczowej z punktu widzenia faktycznej podstawy orzeczenia, tj. orzeczenia o winie (sprawstwie). Wtedy następuje przesunięcie podmiotowe, albowiem za treść faktycznej podstawy procesu w jego głównym nurcie odpowiada inny podmiot niż sąd. Zawsze jest to jednak tylko część (prawda, że zasadnicza) faktycznej podstawy procesu, albowiem w systemach ławy przysięgłych sądowi powierza się podjęcie finalnej decyzji o prawnych konsekwencjach tego, co ława przysięgłych uznała za ustalone¹¹⁴.

Chodzi przede wszystkim o wymierzenie kary osobie uznanej za winną popełnienia przestępstwa, które jej zarzucono. To orzeczenie o karze także musi mieć swoją podstawę faktyczną. W lwiej części stanowi ją orzeczenie ławy i fakty przez nią ustalone, niemniej jednak sąd – orzekając o karze – musi wziąć pod uwagę także inne okoliczności, irrelevantne z punktu widzenia orzeczenia o winie. Te okoliczności sąd musi ostatecznie ustalić samodzielnie, choć koniecznych ustaleń dokonuje na podstawie materiału dowodowego dostarczonego przez strony procesu. Także bowiem orzeczenie o karze zapada zgodnie z regułami przyjętymi dla procesu kontradiktoryjnego.

W systemach prawnych wyrosłych na tradycji *civil law* rzecz kształtuje się odmiennie. Silnie zakorzenione tu elementy inkwizycyjności powodują, że sąd nie tylko odpowiada za dokonanie ustaleń składających się na faktyczną podstawę orzeczenia, lecz także jest bezpośrednio zaangażowany w gromadzenie materiału dowodowego w sprawie. W systemach tych – co do zasady – nie występuje ława przysięgłych, co powoduje, że faktyczna podstawa procesu zachowuje względną jednolitość jako budowana w całości przez ten sam podmiot. System ten ma także swoje istotne wady wynikające z przyjętych tu metod gromadzenia materiału dowodowego, będącego budulcem faktycznej podstawy orzeczenia. Jeżeli bowiem to sąd zobowiązany jest do wszechstronnego zbadania sprawy, musi dysponować możliwością

¹¹³ P. Hofmański, *Zasada kontradiktoryjności*, w: *System*, t. III, cz. 1, red. P. Wiliński, rozdział 21, s. 635 i nast.

¹¹⁴ W.R. La Fave, J.H. Israel, *Criminal Procedure...*, s. 1050 i nast.

wprowadzania do procesu dowodów niezależnie od inicjatywy dowodowej stron, a to z kolei nie jest możliwe bez dyskomfortu towarzyszącego angażowaniu się po tej lub innej stronie sporu, który ma być w postępowaniu sądowym rozstrzygnięty.

Ad 2. Kwestia etapu, na jakim kształtowana jest podstawa faktyczna orzeczenia, także przedstawia się rozmaicie w różnych systemach prawnych. Co do większości decyzji podejmowanych w toku procesu, można bez wahania stwierdzić, że ich podstawa faktyczna kształtowana jest na tym etapie, na którym jest podejmowana. Nie musi to jednak dotyczyć decyzji procesowej odnoszącej się do głównego przedmiotu procesu. Także tutaj różne kultury prawne prezentują różne podejście do tej kwestii. Kluczowe jest tu pytanie, czy do ustalenia faktycznej podstawy wyroku sądowego dochodzi w postępowaniu sądowym, czy już w fazie poprzedzającej wniesienie skargi. W procesie karnym ukształtowanym w tradycji anglosaskiej postępowanie przygotowawcze jako sformalizowana faza procesu w ogóle nie występuje, toteż sprawa wydaje się prosta: materiał dowodowy gromadzony jest przez strony w sposób nieformalny i służy nie tyle ustalaniu faktów sprawy, ile wsparciu tezy procesowej, którą strona ma zamiar forsować w postępowaniu przed sądem.

W systemach kontynentalnych wykształciła się zdecydowana przewaga postępowania przygotowawczego nad sądowym, a dowody przeprowadzane w toku fazy przedsądowej służą nie tylko oskarżycielowi przy podjęciu decyzji o oskarżeniu, ale także sądowi przy kształtowaniu prawnej podstawy orzeczenia. W karykaturalnej postaci system ten sprowadza proces przed sądem do swoistej farsy, gdyż rola sądu sprowadza się jedynie do zweryfikowania (czytaj: zatwierdzenia) ustaleń dokonanych przez śledczych. Nieco mniej radykalna postać tego modelu polega na zachowaniu pozorów przez przeprowadzenie czynności dowodowych na rozprawie sądowej, przy czym jednak sąd przystępuje do badania faktycznej podstawy rozstrzygnięcia, jakie ma wydać, w sytuacji pełnego dowodowego udokumentowania inkryminowanych zdarzeń w fazie poprzedzającej wniesienie skargi¹¹⁵. Takie rozwiązanie ma dwa zasadnicze mankamenty. Po pierwsze, prowadzi do dublowania czynności dowodowych w dwóch zasadniczych fazach postępowania, co prowadzi w konsekwencji do znacznej niekiedy przewlekłości postępowania. Po drugie, powoduje sytuację, w której niemal niemożliwe

¹¹⁵ Tak mniej więcej ukształtowany jest obecny (2014 r.) model postępowania w Polsce, niemniej jednak w świetle noweli wchodzącej w życie 1 lipca 2015 r. nastąpi zdecydowane przesunięcie w kierunku kontrydiktoryjności z jednoczesnym osłabieniem roli postępowania przygotowawczego.

jest zachowanie przez sędziów pełni obiektywizmu. Nie przystępują bowiem do sprawy ze świeżym umysłem i otwartością, która powinna towarzyszyć bezstronnemu orzekaniu, lecz czynią to, mając w polu widzenia obraz inkryminowanego zdarzenia zrekonstruowany w detalach jeszcze przed wniesieniem skargi.

Próby pogodzenia obydwu systemów procesowych nie muszą wcale doprowadzić do pożądaných rezultatów. Przykładem jest procedura przed międzynarodowymi trybunałami karnymi (zarówno powołanym *ad hoc*, jak i przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym). W postępowaniu przed tymi trybunałami wprowadzono sformalizowane postępowanie przygotowawcze, w toku którego dochodzi do wszechstronnego zbadania sprawy i zbudowania kompletnej podstawy rozstrzygnięcia (to na wzór systemów kontynentalnych), a także w pełni kontradiktoryjną rozprawę, podczas której strony przeprowadzają pełne postępowanie dowodowe, ale z zachowaniem prawa sądu do inicjowania określonych dowodów także z urzędu (to na wzór procedur anglosaskich z zaczerpniętym z kontynentu prawem inicjatywy dowodowej sądu). Dodatkowo w procesie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym pojawiły się instytucja sądowej weryfikacji dopuszczalności jurysdykcji (i sprawy) przed Trybunałem oraz instytucja zatwierdzenia prokuratorskich zarzutów przez Trybunał¹¹⁶, przy czym w obu wypadkach konieczne jest budowanie wszechstronnej podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, odwołującej się do materiału dowodowego w zakresie meritum sprawy¹¹⁷. W rezultacie takiej procedury dochodzi do wielokrotnego ewaluowania przez Trybunał tego samego materiału dowodowego na potrzeby różnych rozstrzygnięć. Nie służy to oczywiście ani szybkości postępowania, ani warunkom dla zachowania obiektywizmu przez sędziów, którzy na rozprawie przystępują do procedowania w sytuacji uprzedniego ukształtowania przekonania, że zarzuty oskarżenia znajdują podstawę w materiale dowodowym.

Inną istotną kwestią, także mającą znaczenie dla sprawności postępowania jako całości, są granice, w jakich sąd odwoławczy może kształtować własną i odmienną od zbudowanej przed sądem pierwszej instancji faktyczną podstawę swojego rozstrzygnięcia. Odsyłając czytelnika do rozważań na temat modeli postępowania odwoławczego zaprezentowanych w tomie XII *Systemu*, wskazać tu wypada jedynie prostą zależność sprowa-

¹¹⁶ Instytucja ta nieco przypomina amerykańską procedurę wstępnej kontroli oskarżenia dokonywanej przez *Grand Jury* – zob. C. Kulesza, *Zasada skargowości*, w: *System*, t. III, cz. 1, red. P. Wiliński, rozdział 20, s. 579–580.

¹¹⁷ Por. H. Kuczyńska, *Model oskarżania...*, s. 92 i nast. oraz s. 129 i nast.

dzającą się do tego, że im szerzej ukształtowane zostaną uprawnienia sądu odwoławczego do reformowania faktycznej podstawy rozstrzygnięcia, tym postępowanie będzie sprawniejsze i szybsze. Jeżeli bowiem przyjmiemy założenie, że zreformowana faktyczna podstawa orzeczenia zawsze musi być skontrolowana przez sąd odwoławczy, to skuteczne jej zakwestionowanie zawsze będzie prowadziło do uchylecia zaskarżonego orzeczenia i prowadzenia procesu przed sądem od początku. Oczywiście, możliwe są i takie systemy, w których kontrola odwoławcza obejmuje jedynie warstwę prawną.

Ad 3. Na koniec pozostaje pytanie o sposób budowania faktycznej podstawy procesu. Określając go, można wskazać pewien uniwersalny model akcji, której rezultatem ma być faktyczna podstawa finalnego orzeczenia. Rzecz jasna, odpowiednio „podstawiając” poszczególne elementy, możemy zbudować model budowy faktycznej podstawy każdej decyzji procesowej w każdym systemie prawnym, która ma być podjęta, także nieodnoszącej się do głównego przedmiotu postępowania.

Strukturyzując budowanie faktycznej podstawy orzeczenia, należy wskazać na następujące, sekwencyjnie ujęte elementy:

- 1) **ustalenie przedmiotu dowodzenia** – rzecz jasna, punktem wyjścia postępowania zmierzającego do ukształtowania faktycznej podstawy rozstrzygnięcia musi być ustalenie, o jakie rozstrzygnięcie chodzi. Innymi słowy, trzeba odpowiedzieć sobie na pytanie, jakie fakty lub okoliczności muszą być udowodnione. Podjęcie decyzji w tym przedmiocie wymaga wzięcia pod uwagę prawnych ograniczeń odnoszących się do dopuszczalności ustalania pewnych okoliczności (zakazy dowodowe absolutne, odnoszące się do określonych tez dowodowych¹¹⁸). Na tym etapie konstruowania faktycznej podstawy procesu konieczne zatem staje się uwzględnienie przesłanek procesowych odnoszących się jednak nie do procesu jako całości, ale do określonego nurtu postępowania dowodowego;
- 2) **ustalenie dostępnych źródeł dowodowych** – wchodzi tu w grę zarówno określenie faktycznej, jak i prawnej dostępności dowodów, z poszanowaniem zakazów dowodowych odnoszących się do określonych źródeł dowodowych. Także w tym wypadku trzeba uwzględnić przesłanki procesowe o charakterze szczególnym, decydujące o dopuszczalności korzystania z określonych źródeł dowodowych;

¹¹⁸ Zakazy te określane są najczęściej jako zakazy zupełne (M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, Kraków 2012, s. 243). Szerzej zob. uwagi w dziale IV, tomie VIII *Systemu*.

- 3) **określenie środków dowodowych**, które mogą być wykorzystane w celu pozyskania informacji z dostępnych i możliwych do wykorzystania źródeł dowodowych. Rzecz jasna, środki dowodowe muszą być określone przy naturalnej kompatybilności źródeł i środków dowodowych oraz przewidzianych prawem zakazów dowodowych odnoszących się do określonych środków dowodowych. Prawo może zarazem określać reżim korzystania z określonych jedynie środków dowodowych przez zdefiniowanie przesłanek ich dopuszczalności;
- 4) **przeprowadzenie dowodów**, które powinno następować z uwzględnieniem procedur określonych prawem, w tym zakazów dowodowych odnoszących się do stosowania określonych metod przeprowadzania dowodów;
- 5) **dokonanie oceny każdego z dowodów** – ocena ta powinna następować przede wszystkim z punktu widzenia wiarygodności źródła oraz prawidłowości dopuszczenia i przeprowadzenia dowodu;
- 6) **kompleksowa ocena dowodów** obejmująca wszystkie dowody w ich wzajemnym powiązaniu oraz w konfrontacji z przedmiotem dowodzenia ustalonym na wstępie¹¹⁹.

Trzeba dodać, że tak określona procedura budowania faktycznej podstawy rozstrzygnięcia może podlegać w rozmaitych systemach prawnych pewnym uproszczeniom. Charakterystyczne są pod tym względem w szczególności procedury wyrosłe na gruncie *common law*, gdzie powszechnie występują instytucje *guilty plea* oraz *plea bargaining*¹²⁰. Pierwsza prowadzi do zasadniczych uproszczeń dowodowych, czy wręcz przeskoczenia niektórych elementów modelu, albowiem przyjęcie określonych ustaleń następuje z pominięciem potrzeby ich udowadniania. Druga może zacieśniać zakres koniecznego dowodzenia, modyfikując treść faktycznej podstawy procesu. Tak dzieje się wówczas, gdy na skutek porozumienia między prokuratorem a oskarżonym dochodzi do ograniczenia skargi tylko do określonego zarzutu (określonych zarzutów). Zbliżone instytucje pojawiają się także w procedurach kontynentalnych, w których przewidziane są pewne uproszczenia dowodowe w wypadku przyznania się oskarżonego do winy (np. art. 388 k.p.k.) względnie w wypadku uzgodnienia surowości kary za zarzucone przestępstwo (np. art. 335 i 343 k.p.k.)¹²¹.

¹¹⁹ Por. Hofmański, Zabłocki, *Elementy metodyki*, Warszawa 2011, s. 142 i nast.

¹²⁰ W.R. La Fave, J.H. Israel, *Criminal Procedure...*, s. 897 i nast.

¹²¹ Zob. uwagi na temat konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego w rozdziale III tomu XI *Systemu*.

Koncepcja faktycznej podstawy procesu – aczkolwiek wyjściowo ma charakter czysto teoretyczny – ma także określone znaczenie dla praktyki wymiaru sprawiedliwości. Będzie ono różne w zależności od tego, czy poszukujemy go dla podstawy faktycznej orzeczenia, czy też dla faktycznej podstawy warunkującej dopuszczalność procesu jako całości.

Co do pierwszego z punktów odniesienia faktycznej podstawy procesu – trzeba zauważyć, że wyodrębnienie sfery faktów spośród wszystkich kwestii wymagających rozstrzygnięcia w procesie ma kluczowe znaczenie w perspektywie orzeczenia o odpowiedzialności karnej w tych systemach prawnych, w których mamy do czynienia z kompetencyjnym oddzieleniem płaszczyzn faktów i prawa. W tych systemach procesowych jest jasne, że przynależność określonej kwestii do sfery faktów przesądza o tym, który organ kwestią tą może się zajmować (np. ława przysięgłych czy sąd). Omawiana kwestia ma istotne znaczenie także w perspektywie kompetencji odwoławczych w tych systemach procesowych, w których przewidziano ograniczoną kontrolę odwoławczą. Najczęściej może tu chodzić o ograniczenie zakresu kontroli odwoławczej do kwestii prawidłowości wykładni i zastosowania prawa, co implikuje wykluczenie dopuszczalności instancyjnego badania faktycznej podstawy procesu¹²².

Drugiego punktu odniesienia faktycznej podstawy procesu dotyczy inna ważna funkcja omawianego tu konceptu, sprowadzająca się do wyznaczenia ram tzw. tożsamości przedmiotu procesu. Jest bowiem jasne, że decydują o niej właśnie elementy faktyczne, a nie prawne¹²³. W procesie skargowym sądowi wolno zatem zajmować się sprawą jedynie w granicach wyznaczonych przez faktyczną podstawę procesu, bo one właśnie przesądzają o zakresie skargi oskarżycielskiej¹²⁴. Faktyczna podstawa procesu, wyznacza także zakres *idem* na potrzeby zakazu ponownego sądzenia¹²⁵. Jak widać, obydwa te przykłady ukazują nierozzerwalny związek zagadnienia faktycznej podstawy procesu z problematyką jego dopuszczalności. Potwierdzają jednocześnie forsowaną przez nas tezę, że to nie samo faktyczne uzasadnienie procedowania jest przesłanką procesową; ustalenia

¹²² Tak jest np. w przewidzianym w prawie polskim postępowaniu kasacyjnym, w ramach którego dopuszczalne są jedynie zarzuty obrazy prawa (art. 523 § 1 k.p.k.), co interpretuje się jako zakaz kwestionowania ustaleń faktycznych – zob. T. Grzegorzczak, *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w latach 1929–2000...*, s. 46; Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 3, Warszawa 2012, s. 236 i nast.

¹²³ Waltoś, Hofmański, *Proces*, Warszawa 2013, s. 31.

¹²⁴ Zob. C. Kulesza, *Zasada skargowości*, w: *System*, t. III, cz. 1, red. P. Wiliński, rozdział 20, s. 560 i nast.

¹²⁵ Zob. M. Rogalski w rozdz. 4 pkt 1 niniejszego tomu *Systemu*.

faktyczne i okoliczności, które je uzasadniają, decydują zaś o tym, czy i w jakim zakresie przesłanki procesowe przesądzają o dopuszczalności postępowania.

4. FUNKCJE SYSTEMU WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

Trudno wyobrazić sobie współczesny proces karny bez konstrukcji warunków dopuszczalności procesu oraz przesłanek procesowych. Ich znaczenie praktyczne sprowadza się przede wszystkim do określenia sytuacji, gdy proces karny nie może się toczyć, a w konsekwencji, gdy nie jest możliwe merytoryczne rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. Mogą bowiem zaistnieć pewne sytuacje faktyczne (np. śmierć oskarżonego) lub stany prawne (np. przedawnienie karalności, abolicja), kiedy wszczynanie procesu karnego lub też jego kontynuowanie pozbawione byłoby jakiegokolwiek sensu, gdyż i tak musiałby się on zakończyć wynikiem negatywnym, a więc niemożnością przypisania oskarżonemu odpowiedzialności karnej. Dzięki systemowi przesłanek możliwe jest uniknięcie takich sytuacji, gdyż jedną z istotnych cech tej konstrukcji prawnej jest spoczywający na organie procesowym obowiązek badania w toku całego postępowania, czy spełnione są wszystkie warunki, od których uzależniona jest dopuszczalność procesu, a także czy nie ujawniła się jakakolwiek przesłanka powodująca niedopuszczalność procesu karnego¹²⁶.

Pobieżna nawet analiza rozwiązań przyjmowanych na gruncie różnych systemów procesowych, w tym przede wszystkim katalogu warunków dopuszczalności procesu oraz konsekwencji ich zaistnienia, prowadzi do wniosku, że konstrukcja (w zależności od przyjętych założeń terminologicznych) warunków dopuszczalności procesu i przesłanek procesowych spełnia w systemie procesu karnego kilka istotnych funkcji.

Zasadniczą funkcją systemu warunków (przesłanek) dopuszczalności procesu w strukturze prawa procesowego jest warunkowanie tego, czy proces może zostać wszczęty i czy może się toczyć w celu rozstrzygnięcia o jego przedmiocie, czyli kwestii odpowiedzialności za zarzucany czyn. Jeżeli przyjąć rozróżnienie między warunkami dopuszczalności procesu a przesłankami procesowymi (zob. rozdział 1 pkt 2), w odniesieniu do tych drugich funkcja ta przybiera postać **funkcji blokady merytorycznego**

¹²⁶ S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 148.

orzekania w procesie (co do istoty sprawy). W przypadku z kolei uznawania pojęć „warunki dopuszczalności procesu” i „przesłanki procesowe” za synonimiczne, tak rozumiana funkcja nie odnosi się do przesłanek o charakterze materialnym. Istota tej funkcji przejawia się w tym, że przesłanki procesowe blokują możliwość wydania orzeczenia kończącego proces, które w sposób merytoryczny rozstrzygałoby o przedmiocie procesu, a w szczególności od momentu, gdy dana przeszkoda zostanie stwierdzona, uniemożliwiają kontynuację procesu w celu wydania orzeczenia merytorycznego dopóty, dopóki ewentualnie dany brak nie zostanie usunięty¹²⁷. Jedynie w przypadku przesłanek o charakterze materialnym (art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k.) ze względu na ich podwójną istotę: warunków dopuszczalności procesu i warunków odpowiedzialności karnej, również orzeczenie umarzające zawiera w sobie merytoryczną ocenę sprawy. Również i w tym przypadku można jednak zauważyć, że orzeczenie takie nie ma rangi równej orzeczeniu rozstrzygającemu sprawę co do meritum po przeprowadzeniu rozprawy, a więc wyrokowi uniewinniającemu i wyrokowi umarzającemu postępowanie na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. Można zatem również w odniesieniu do przesłanek procesowych o charakterze materialnym (merytorycznych warunków dopuszczalności procesu) przyjąć, że blokują one wydanie pełnego merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie.

Warto jeszcze podkreślić, że zaistnienie przeszkody procesowej nie wyłącza aktywności procesowej uczestników postępowania w sposób całkowity. Nie jest bowiem możliwe orzekanie merytoryczne, natomiast dopuszczalne jest podejmowanie decyzji incydentalnych, najczęściej związanych z zakończeniem postępowania, o ile oczywiście decyzje te nie są przejawem realizacji funkcji ścigania¹²⁸. Z tego względu dopuszczalne i często nieodzowne jest rozstrzyganie w przedmiocie kosztów procesu czy też w przedmiocie odszkodowania za niezasadne stosowanie wobec oskarżonego środków przymusu.

Proces karny wiąże się z pewnymi uciążliwościami i ograniczeniami dla jego uczestników, zwłaszcza dla oskarżonego (np. możliwość tymczasowego aresztowania, udział w publicznej rozprawie głównej, obowiązek poddania się badaniom wskazanym w art. 74 § 2 k.p.k.), choć nawet i występowanie w roli świadka także będzie wymagało podjęcia pewnego trudu związanego z zazwyczaj kilkakrotnym stawianiem na przesłuchanie, pokonaniem obawy przed oskarżonym itp. Dzięki systemowi przesłanek możliwe

¹²⁷ Por. E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 91; H.H. Khüne, w: Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozeßordnung...*, s. 392.

¹²⁸ Por. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 450.

jest ustalenie z góry, że proces musi zakończyć się wynikiem negatywnym, a zatem należy tych ciężarów zaoszczędzić uczestnikom procesu¹²⁹. Można w związku z tym mówić o **funkcji gwarancyjnej (ochronnej)** systemu przesłanek, gdyż wyraźne i szczegółowe wyodrębnienie przesłanek przez ustawodawcę i orzecznictwo tworzy jasne kryterium dopuszczalności procesu¹³⁰. W ten sposób system procesowy zawiera mechanizm chroniący jednostkę przed bezzasadnym uwikłaniem w proces, w tym przede wszystkim przed bezzasadnym nakładaniem na nią ciężarów procesowych. Innymi słowy, system przesłanek zabezpiecza interesy potencjalnych i aktualnych uczestników procesu karnego. Funkcja ta dotyczy również merytorycznych warunków dopuszczalności procesu (przesłanek procesowych o charakterze materialnym) określonych w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k., gdyż konieczność badania tych okoliczności od najwcześniejszego momentu procesu chroni jednostkę przed bezzasadnym oskarżeniem. Nie sposób jednak nie zauważyć, że zbyt szeroko ujęty zakres niektórych z przesłanek może skutkować przyznaniem jednostce ochrony przed pociągnięciem do odpowiedzialności w tych sytuacjach, kiedy nie jest to uzasadnione. Zależność taką widać doskonale w przypadku immunitetów. Szeroko ujęty zakres immunitetu przyznanego określonej grupie podmiotów może powodować, że ochronna funkcja systemu przesłanek będzie skutkować nieuzasadnioną ich bezkarnością.

System przesłanek procesowych umożliwia uniknięcie kosztów związanych z procesem karnym oraz zaoszczędzenie czasu wielu osób zaangażowanych zawodowo w machinę wymiaru sprawiedliwości. Dzięki bowiem przesłankom procesowym z góry wiadomo, że w określonych sytuacjach postępowanie karne musiałoby zakończyć się orzeczeniem negatywnym¹³¹. Można zatem wyróżnić **funkcję ekonomiczną** systemu przesłanek, gdyż wpływa on istotnie na zaoszczędzenie sił i środków, jakie należałoby zaangażować w prowadzenie postępowania karnego w danej sprawie. Oszczędność ta nie dotyczy zresztą wyłącznie organów ścigania i organów wymiaru sprawiedliwości, lecz także stron procesowych i innych uczestników, dla których niejednokrotnie udział w procesie karnym wiąże się z kosztami lub utratą zarobków.

¹²⁹ Por. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 438; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 148; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 176.

¹³⁰ Por. Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 448.

¹³¹ Por. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 438; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 148; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 177.

System przesłanek pełni również **funkcję informacyjną**, gdyż porządkuje wiedzę o dopuszczalności procesu i pozwala (przede wszystkim uczestnikom procesu) na zorientowanie się, jak przedstawia się od strony normatywnej kwestia dopuszczalności procesu¹³². Pozwala to potencjalnym uczestnikom na lepsze przewidywanie tego, czy dane postępowanie może być wszczęte, lub też jak przedstawiać się powinien jego bieg.

W niemieckiej teorii prawa karnego procesowego prezentowane jest również nieco inne spojrzenie na funkcję przesłanek procesowych. K. Volk wskazuje, że celem procesu jest ustalenie prawdy i wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia, aby w ten sposób przywrócić pokój prawny (*Rechtsfrieden*). Do tego może dojść, kiedy sprawa zostanie wyjaśniona i wydane zostanie orzeczenie merytoryczne, a więc wyrok skazujący lub uniewinniający oskarżonego. Może jednak nie być żadnego powodu, aby zajmować się zarzutami. Wówczas nie dojdzie do merytorycznego zajęcia się sprawą i postępowanie zostanie umorzone. Również w ten sposób cel postępowania zostanie osiągnięty. Z tego względu można przesłanki określać jako „stypizowane przesłanki zabezpieczenia pokoju prawnego”. Jeżeli zachodzi przeszkoda procesowa, to z mocy prawa nie ma podstawy do tego, aby realizować porządek karny. Wedle tego ujęcia przeszkody procesowe nie dotyczą dopuszczalności procedowania. Przyznaje się im, tak samo jak orzeczeniu merytorycznemu, skutek załatwienia sprawy. Umorzenie postępowania z uwagi na przeszkodę procesową nie jest rezygnacją z rozstrzygnięcia konfliktu, lecz właśnie tym rozstrzygnięciem. Innymi słowy, przeszkody procesowe są miarą dla rozwiązania sprawy. Wykazują one ścisły związek z celem procesu, jakim jest zapewnienie pokoju prawnego¹³³. Powyższe ujęcie funkcji konstrukcji przesłanek procesowych pozostaje w doktrynie niemieckiej w zdecydowanej mniejszości. Zarzuca się mu, że zasadniczy cel procesu okazuje się niezdalny do tego, aby wyprowadzać z niego rozwiązanie każdego procesowego problemu. Z tego celu zasadniczego można wyprowadzić cele pośrednie, takie jak poszukiwanie prawdy oraz zapewnienie praw i wolności uczestników postępowania. Te cele pośrednie mogą być w konkretnych przypadkach wykorzystywane do wykładni przepisów procesowych, jednak nietrafne jest założenie, że każda norma procesowa ma swą podstawę w celach procesu. Przedstawione uzasadnienie dotyczy także tylko części przesłanek procesowych¹³⁴.

¹³² Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 448.

¹³³ K. Volk, *Prozessvoraussetzungen im Strafrecht...*, s. 204–205; K. Volk, *Grundkurs StPO...*, s. 132; por. też E. Schluchter, *Das Strafverfahren*, Köln 1983, s. 357–358.

¹³⁴ Zob. szerzej R. Krack, *Verfahrenshindernisse in Strafprozess...*, s. 543–544.

5. RODZAJE (KLASYFIKACJA) WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

5.1. UWAGI OGÓLNE

Warunki (przesłanki) dopuszczalności procesu można kategoryzować wedle różnych kryteriów. Należy jednak mieć na względzie, że przyjmowane w literaturze procesowej podziały przesłanek procesowych mają na ogół dość umowny charakter, gdyż zależą od założeń terminologicznych i metodologicznych przyjmowanych przez poszczególnych autorów¹³⁵. Te różne założenia powodują, że nawet ustalenie jednego wspólnego znaczenia pojęcia „przesłanki procesowe” jest trudne. Mając zatem świadomość tych różnic, na potrzeby niniejszego podpunktu przyjęto założenie o tożsamości pojęć „warunki dopuszczalności procesu” i „przesłanki procesowe”. Wydaje się bowiem, że wprowadzenie rozróżnienia między tymi określeniami (por. rozważania zawarte w rozdziale 1 pkt 2) i dostosowywanie do niego poszczególnych klasyfikacji, niepotrzebnie zaciemniłoby całościowe spojrzenie na zespół tych warunków (przesłanek) i utrudniłoby zaprezentowanie i porównanie poglądów doktryny na omawiane zagadnienia. W celu uproszczenia wyводу przyjęto założenie o synonimiczności tych terminów (chyba że coś innego wynika z rozważań), mając oczywiście pełną świadomość, że przynajmniej część doktryny widzi istotne różnice między tymi kategoriami.

Poszczególne klasyfikacje mają też przede wszystkim teoretyczny charakter, co niekiedy daje powód do prezentowania poglądu, iż nie wynikają z nich żadne praktyczne konsekwencje¹³⁶. Zauważa się także, że podział przesłanek jest sprawą celowości i przejrzystości przedstawienia poszczególnych przesłanek, natomiast sam w sobie nie stanowi naukowego problemu¹³⁷. Niewątpliwie rolą poszczególnych klasyfikacji jest uporządkowanie dość niejednorodnej grupy okoliczności, jaką stanowią przesłanki dopuszczalności procesu karnego. Pozwalają one również lepiej zrozumieć mechanizm działania poszczególnych przesłanek. Niektóre z podziałów wykazują jednak bardziej praktyczne zastosowanie, np. podział na przesłanki względne i bezwzględne pozwala na dokładne sprecyzowanie konsekwencji umorzenia postępowania.

¹³⁵ Zob. Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 129.

¹³⁶ C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht...*, s. 138.

¹³⁷ E. Schmidt, *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung...*, s. 93, przyp. 227; H.H. Khüne, w: Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozeßordnung...*, s. 393.

5.2. WARUNKI (PRZESŁANKI) POZYTYWNE I NEGATYWNE

Określone stany mogą w dwojaki sposób wpływać na dopuszczalność procesu karnego. Istnienie określonego stanu konstytuującego daną przesłankę może być warunkiem, który musi zostać spełniony, aby proces był dopuszczalny, albo też zaistnienie takiego stanu może z kolei powodować niedopuszczalność procesu. W tym drugim przypadku, aby proces był dopuszczalny, dana okoliczność nie może zachodzić. Z tego względu w nauce prawa karnego procesowego powszechnie¹³⁸ wyodrębnia się:

- 1) **warunki (przesłanki) pozytywne** (dodatnie) – muszą zachodzić, aby proces był dopuszczalny (np. istnienie stron procesowych, właściwość sądu, skarga uprawnionego oskarżyciela, podsądność sądom powszechnym, wniosek uprawnionego podmiotu o ściganie, zezwolenie uprawnionego organu na ściganie);
- 2) **warunki (przesłanki) negatywne** (ujemne) – stany, których zaistnienie powoduje niedopuszczalność procesu; są one nazywane przeszkodami procesowymi (np. przedawnienie, abolicja, amnestia, śmierć oskarżonego, *res iudicata*, zawisłość sprawy, immunitet materialny).

Aby proces był dopuszczalny, konieczne jest zatem zaistnienie wszystkich warunków pozytywnych wymaganych dla danego rodzaju sprawy (np. wniosek o ściganie w przypadku przestępstwa wnioskowego) i danego etapu postępowania (np. skarga uprawnionego oskarżyciela w postępowaniu sądowym) oraz brak jakiegokolwiek warunku negatywnego (np. przedaw-

¹³⁸ Zob. w piśmiennictwie polskim m.in.: B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 105–106; Ł. Chojniak, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne...*, s. 42; Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 440; Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 131; Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 108–109; S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 101; R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 188; M. Lipczyńska, *Proces*, cz. 1, Warszawa 1986, s. 45; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 143; A. Sakowicz, w: Boratyńska, Górski, Sakowicz, *Ważny, Kodeks*, Warszawa 2014, s. 66; L. Schaff, w: L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do kodeksu...*, s. 19; M. Siewierski, w: Kalinowski, Siewierski, *Kodeks*, Warszawa 1966, s. 30; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 149; Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 152; Z. Świada, w: Świada, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 65–66; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 178–179; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 451. W piśmiennictwie niemieckim zob.: W. Beulke, *Strafprozessrecht...*, s. 188; U. Kindhäuser, *Strafprozessrecht...*, s. 171; R. Hauser, E. Schweri, K. Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht...*, s. 177–178; K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 274; C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht...*, s. 138.

nienie). Inaczej mówiąc, brak chociażby jednej przesłanki pozytywnej lub też zaistnienie przynajmniej jednej przesłanki negatywnej będzie powodować niedopuszczalność procesu.

W piśmiennictwie niemieckim niekiedy zauważa się, że przyporządkowanie określonej przesłanki do jednej lub drugiej grupy jest w gruncie rzeczy dowolne i zależy od sposobu spojrzenia na daną przesłankę. Każdą przesłankę pozytywną można bowiem przekształcić w przesłankę negatywną i na odwrót (np. przedawnienie – brak przedawnienia). Z tego też względu przesłanki pozytywne i negatywne mają identyczną istotę, jak również ich prawne znaczenie jest w pełni tożsame¹³⁹. W związku z tym wskazuje się, że pojęcia „przesłanka procesowa” i „przeszkoda procesowa” mają tożsame znaczenie i są zamienne¹⁴⁰. Również w piśmiennictwie polskim zarzuca się niekiedy temu podziałowi, że jest umowny i sztuczny, a dyktuje go raczej tradycja niż istotna różnica między tymi przesłankami¹⁴¹. Inni rodzimi autorzy podkreślają jednak, że w omawianym podziale nie chodzi o sposób językowego sformułowania przesłanki, lecz o podkreślenie roli, jaką ona odgrywa w determinowaniu dopuszczalności procesu karnego. Przesłanka pozytywna może bowiem być ujęta w formie negatywnej (np. brak przedawnienia), przesłanka negatywna zaś w formie pozytywnej (np. abolicja). Chodzi jednak o to, że przesłanki pozytywne wyrażają pewną regułę, prawidłowość, w przypadku zaś przesłanek negatywnych uwypuklany jest ich wyjątkowy, anormalny charakter¹⁴². Nie ulega jednak wątpliwości, że ujmowanie określonych typowych przesłanek jako negatywnych, innych zaś jako pozytywnych jest do pewnego stopnia wynikiem wygody językowej i przyjętej przez naukę i ustawodawcę konwencji językowej¹⁴³. Treść art. 17 § 1 k.p.k. wskazuje, że ustawodawca ujął poszczególne warunki od strony negatywnej, a więc jako przeszkody procesowe, choć niektóre przynajmniej okoliczności ze względu na ich funkcję należy raczej traktować, a więc również ujmować, jako przesłanki pozytywne, np. skarga uprawnionego oskarżyciela¹⁴⁴.

¹³⁹ K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 274.

¹⁴⁰ K. Volk, *Grundkurs StPO...*, s. 134.

¹⁴¹ Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 131.

¹⁴² Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 440–441.

¹⁴³ Podobnie Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 441.

¹⁴⁴ Por. J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 179.

5.3. KATEGORYZACJA WARUNKÓW (PRZESŁANEK) ZE WZGLĘDU NA ZASIĘG ODDZIAŁYWANIA NA PŁASZCZYŹNIE ETAPÓW PROCESU

Zróznicowany charakter poszczególnych przesłanek procesowych powoduje, że nie mają one identycznego zasięgu oddziaływania na płaszczyźnie etapów procesu. Niektóre z nich wywierają wpływ na byt procesu tylko w pewnych jego stadiach. Przykładowo, brak skargi uprawnionego oskarżyciela nie powoduje niedopuszczalności całego procesu, a jedynie postępowania jurysdykcyjnego. W piśmiennictwie niemieckim niekiedy wyróżnia się podział przesłanek na odnoszące się do całego procesu (ścigania jako całości) oraz odnoszące się do poszczególnych etapów procesu (określonego wycinka ścigania)¹⁴⁵. W polskiej doktrynie kwestia ta znajduje odzwierciedlenie w nieco bardziej złożonym podziale¹⁴⁶ opartym na spostrzeżeniu, że działanie niektórych przesłanek nie rozciąga się na cały proces karny, lecz jest ograniczone do pewnych – jednego lub kilku – jego stadiów. Taki stan rzeczy jest co do zasady konsekwencją nie tylko charakteru poszczególnych warunków, lecz również konkretnych rozwiązań przyjętych w danym systemie procesowym związanych z nadaniem danej okoliczności takiego, a nie innego znaczenia¹⁴⁷. Takie ujęcie zostało zaproponowane przez M. Cieślaka¹⁴⁸. Podział ten i przyświecające mu założenia były przedmiotem krytyki ze strony S. Śliwińskiego, który odwołując się do nauki niemieckiej, kwestionował utożsamianie przesłanek procesu z warunkami dopuszczalności poszczególnych faz postępowania¹⁴⁹.

W ramach omawianego podziału można wyróżnić:

- 1) **przesłanki odnoszące się do wszystkich stadiów procesu** (np. *res iudicata*, zawisłość sprawy, istnienie strony procesowej, podsądność sądom powszechnym, immunitet formalny);

¹⁴⁵ Zob. K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 275; E. Schluchter, *Das Strafverfahren...*, s. 359; por. też Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, s. 129; A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury...*, s. 239.

¹⁴⁶ Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 441–442; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 143; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 149–150; Z. Świda, w: Świda, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 67; J. Tylman, w: Grzegorzczak, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 180; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 450.

¹⁴⁷ Por. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 441.

¹⁴⁸ Zob. M. Cieślak, *Faktyczna zasadność oskarżenia...*, s. 67–68.

¹⁴⁹ Zob. S. Śliwiński, *Na marginesie...*, s. 85.

- 2) **przesłanki odnoszące się tylko do postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego** (np. abolicja, przedawnienie karalności, wniosek o ściganie, znikoma społeczna szkodliwość czynu);
- 3) **przesłanki odnoszące się tylko do postępowania jurysdykcyjnego** (np. skarga uprawnionego oskarżyciela);
- 4) **przesłanki odnoszące się tylko do postępowania wykonawczego** (np. amnestia, przedawnienie wykonania kary, indywidualny akt łaski, uprawomocnienie się wyroku).

Z powyższego wynika, iż brak jest przesłanek dotyczących wyłącznie postępowania przygotowawczego. Jest to konsekwencja celu tego stadium procesu karnego. Skoro bowiem ma ono przygotować sprawę do rozpoznania jej przez sąd, to spełnione powinny być wszystkie przesłanki warunkujące postępowanie jurysdykcyjne, z wyjątkiem – co oczywiste – tych, które aktualizują się dopiero w momencie wszczęcia tego etapu. Wymóg spełnienia pewnych warunków specyficznych wyłącznie dla postępowania przygotowawczego nie miałby zatem najmniejszego sensu¹⁵⁰.

W ramach zaprezentowanego podziału S. Waltoś wyróżnia także przesłanki odnoszące się tylko do postępowania apelacyjnego (np. skarga apelacyjna)¹⁵¹. Wydaje się, że jest to jednak konsekwencją przyjętego przez tego autora podziału procesu na cztery stadia i wyróżnienia postępowania apelacyjnego obok postępowania głównego¹⁵². W przypadku przyjęcia podziału na trzy stadia procesu, brak jest uzasadnienia dla odrębnego ujmowania przesłanek dotyczących tylko postępowania apelacyjnego.

Omawiana klasyfikacja warunków dopuszczalności procesu pozwala na precyzyjne określenie konsekwencji zaistnienia konkretnej przeszkody procesowej. W sytuacji gdy zajdzie przesłanka odnosząca się wyłącznie do jednego lub niektórych stadiów procesu, nie wpływa ona na dopuszczalność całego procesu, ale wyłącznie tego stadium, do którego się odnosi. Przykładowo, nastąpienie przedawnienia karalności po uprawomocnieniu się wyroku skazującego nie stanowi przeszkody do przeprowadzenia postępowania wykonawczego, gdyż ta przeszkoda procesowa odnosi się wyłącznie do postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego. Jeżeli jednak następnie dojdzie do uchylenia prawomocności wyroku, np. wskutek kasacji, dalsze postępowanie jurysdykcyjne nie będzie dopuszczalne i będzie należało je umorzyć.

¹⁵⁰ Zob. Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 450; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 150.

¹⁵¹ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 450.

¹⁵² Zob. Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 468.

5.4. WARUNKI (PRZESŁANKI) OGÓLNE I SZCZEGÓLNE

Proces karny może się toczyć w pewnych odmianach zmodyfikowanych względem typowego przebiegu drogi procesu, które nazywane są trybami (postępowaniami) szczególnymi. Na tym tle wyróżnia się warunki (przesłanki) ogólne i szczególne. W piśmiennictwie obecnie przeważa ujęcie węższe tej klasyfikacji, zgodnie z którym **przesłanki ogólne** to stany, które warunkują dopuszczalność procesu karnego w trybie zwykłym (np. *res iudicata*), zaś **przesłanki szczególne** to przesłanki warunkujące dopuszczalność szczególnej odmiany (trybu) procesu (np. brak wątpliwości co do okoliczności czynu i winy oskarżonego warunkuje dopuszczalność postępowania nakazowego – art. 500 § 3 k.p.k., ujęcie sprawcy na gorącym uczynku jest przesłanką postępowania przyspieszonego – art. 517b § 1 k.p.k.)¹⁵³.

Część przedstawicieli doktryny prezentuje jednak szersze ujęcie tego pojęcia. M. Cieślak pojęciem przesłanek szczególnych obejmował nie tylko przesłanki dopuszczalności szczególnej odmiany procesu (trybu szczególnego), lecz również szczególnego nurtu procesowego (np. postępowanie adhezyjne) i szczególnego postępowania częściowego (np. postępowania incydentalnego)¹⁵⁴. Podobnie istotę tych przesłanek ujmuje R. Kmieciak, który za przesłanki ogólne uznaje przesłanki warunkujące dopuszczalność procesu w ogóle, niezależnie od trybu ścigania, rodzaju postępowania i etapu procesu, przesłanki szczególne zaś odnosi do szczególnego trybu (rodzaju) postępowania oraz określonego etapu postępowania¹⁵⁵. Zbliżone stanowisko zajmuje również K. Marszał, który za przesłanki szczególne uznaje te przesłanki, które „warunkują dopuszczalność procesu w szczególnym trybie lub szczególnym postępowaniu”, a jako przykład takiej przesłanki wskazuje wniosek osoby pokrzywdzonej w przypadku przestępstw ściganych na wniosek¹⁵⁶. Podobnie ujmował to S. Kalinowski, według którego „przesłanki szczególne

¹⁵³ Tak m.in. B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 106; Ł. Chojniak, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne...*, s. 42; A. Garberle, *Leksykon polskiej procedury...*, s. 239; M. Lipczyńska, *Proces*, cz. 1, Warszawa 1986, s. 54; M. Siewierski, w: Kalinowski, Siewierski, *Kodeks*, Warszawa 1966, s. 30; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 151; Z. Świda, w: Świda, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 66; J. Tylman, w: Grzegorzczak, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 179; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 451–452.

¹⁵⁴ Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 442.

¹⁵⁵ R. Kmieciak, w: Kmieciak, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 189–190.

¹⁵⁶ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 145; zob. też B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 106.

istnieją tylko w procesach toczących się w trybach wyjątkowych”, a przykładem takiej przesłanki jest zezwolenie Sejmu na ściganie posła¹⁵⁷.

Najszerze ujęcie omawianego podziału zaprezentowali S. Śliwiński, W. Daszkiewicz, T. Grzegorzczuk i A. Sakowicz. Dwaj ostatni autorzy charakteryzują przesłanki szczególne jako odnoszące się tylko do określonej kategorii spraw bądź warunkujące dopuszczalność postępowania szczególnego¹⁵⁸. S. Śliwiński definiował przesłanki szczególne jako warunki, które wchodzi w grę „tylko w procesach pewnego rodzaju”¹⁵⁹, natomiast W. Daszkiewicz jako te, które „wchodzi w grę tylko w szczególnych sprawach”¹⁶⁰, co zbliżało takie ujęcie tej klasyfikacji do spotykanego niekiedy w piśmiennictwie niemieckojęzycznym. Jako kryterium podziału na przesłanki ogólne i szczególne wskazuje się tam bowiem to, czy określona przesłanka ma znaczenie generalne, czy też w odniesieniu do niektórych tylko czynów. Według takiego ujęcia właściwość sądu oraz przedawnienie stanowią przesłanki ogólne, uzyskanie zaś zezwolenia władzy na ściganie czy wniosek o ściganie mają charakter przesłanek szczególnych¹⁶¹.

Przesłanki szczególne najczęściej występują jako dodatkowe warunki dopuszczalności procesu, które muszą być spełnione obok przesłanek ogólnych. Aby proces w szczególnej odmianie był dopuszczalny, muszą zatem zostać spełnione wszystkie pozytywne przesłanki ogólne oraz przesłanki szczególne wymagane w przypadku tego trybu. Brak choćby jednej z przesłanek warunkujących tryb szczególny nie oznacza jednak jeszcze niedopuszczalności całego procesu karnego, a wyłącznie niemożność prowadzenia go w tej szczególnej odmianie, i w konsekwencji konieczność prowadzenia go w trybie zwyczajnym (zob. np. art. 483 k.p.k.)¹⁶². Proces zatem toczyć się będzie wówczas w trybie zwyczajnym. Z tego też względu przesłanki szczególne najczęściej ujmowane są jako przesłanki pozytywne, skoro tryb szczególny jest wyjątkiem od reguły, jaką jest tryb zwyczajny. Aby zatem ten wyjątek uznać za dopuszczalny, należy zbadać, czy zachodzą uzasadniające go warunki, a nie, czy brak jest przeszkód do jego zaistnienia¹⁶³. Możliwa

¹⁵⁷ S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 102.

¹⁵⁸ Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 108; A. Sakowicz, w: Boratyńska, Górski, Sakowicz, *Ważny, Kodeks*, Warszawa 2014, s. 66.

¹⁵⁹ Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 152; podobnie Schaff, *Proces*, s. 227.

¹⁶⁰ Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 131.

¹⁶¹ K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 274–275; R. Hauser, E. Schweri, K. Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht...*, s. 178.

¹⁶² Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 442; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 145–146.

¹⁶³ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 452.

jednak jest też sytuacja, gdy ustawa rezygnuje z określonego warunku wymaganego w trybie zwyczajnym (np. wniosek o ściganie nie jest warunkiem wszczęcia postępowania o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli wymagają tego ważne względy dyscypliny wojskowej – art. 660 § 1 k.p.k.), niekiedy wprowadzając w to miejsce inną przesłankę charakterystyczną dla określonego trybu szczególnego.

5.5. WARUNKI (PRZESŁANKI) MATERIALNE, MIESZANE I FORMALNE

W polskiej nauce prawa karnego procesowego za warunki (przesłanki) dopuszczalności procesu uznaje się nie tylko okoliczności o charakterze procesowym, lecz również okoliczności, które równocześnie mają znaczenie dla odpowiedzialności karnej, gdyż zgodnie z prawem karnym materialnym stanowią merytoryczny warunek tej odpowiedzialności. Skoro więc warunki dopuszczalności procesu to grupa okoliczności o niejednorodnym charakterze, w celu pełniejszego wydobycia istoty poszczególnych przesłanek przyjmuje się ich klasyfikację ze względu na znaczenie danej okoliczności w sferze prawa karnego materialnego. Przeważająca część doktryny przyjmuje w oparciu o to kryterium trójpodział przesłanek na formalne, mieszane i materialne¹⁶⁴, jednak spotkać można również dwupodział, w którym wyróżnia się przesłanki formalne (czysto procesowe) i materialne (zakotwiczone w prawie materialnym)¹⁶⁵. Klasyfikację tę w ogóle odrzucała M. Lipczyńska, twierdząc, że nie wydaje się ona istotna, a w praktycznym zastosowaniu jest kłopotliwa, gdyż znaczna liczba norm dotyczących przesłanek ma właśnie charakter mieszany¹⁶⁶. Podział przesłanek na mające czysto procesowy charakter oraz charakter

¹⁶⁴ Zob. B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 103–104; Ł. Chojniak, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne...*, s. 43; Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 444–446; A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury...*, s. 239; Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 109; M. Kurowski, w: Świecki, *Kodeks*, t. 1, Warszawa 2013, s. 112–113; R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 187; A. Sakowicz, w: Boratyńska, Górski, Sakowicz, *Ważny, Kodeks*, Warszawa 2014, s. 66; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 153–154; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 181.

¹⁶⁵ S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 102; Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 1, Warszawa 2011, s. 178, 184; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 145–146; Z. Świda, w: Świda, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 67–68; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 452; por. też Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, s. 129–130.

¹⁶⁶ Lipczyńska, *Proces*, cz. 1, Warszawa 1986, s. 54–55.

procesowo-materialny (mieszany) prezentowany jest również w piśmienictwie niemieckim. Do tych drugich zalicza się m.in. wniosek o ściganie oraz przedawnienie¹⁶⁷. Trzeba jednak mieć na względzie, że w niemieckiej doktrynie pojęcie przesłanek nie obejmuje merytorycznych warunków odpowiedzialności karnej¹⁶⁸, a zatem wyróżnienie kategorii przesłanek o charakterze materialnym nie miałoby żadnego uzasadnienia.

Omawiany podział ma swe korzenie w klasyfikacji przyjętej przez L. Schaffa, który w ramach przesłanek prawnych wyróżniał przesłanki: materialne (przesłanki, które ustalają warunki niezbędne do uznania danego czynu za przestępny i karalny), procesowe (przesłanki ustalające warunki procesowe, które muszą zaistnieć lub które nie mogą istnieć, aby dany proces mógł powstać i rozwijać się, jeżeli istnieją już dostateczne ku temu warunki faktyczne i prawno-materialne), oraz mieszane (wywodzą się zarówno z prawa karnego materialnego, jak i prawa karnego procesowego, przy czym regulują bezpośrednio kwestie karno-materialne i kwestie procesowe; przesłanki materialne regulują bezpośrednio jedynie kwestie karno-materialne, wywierając wpływ na kwestie procesowe jedynie za pośrednictwem przesłanki mieszanej)¹⁶⁹. Ten podział spotkał się z krytyką S. Śliwińskiego¹⁷⁰. W nawiązaniu do tej klasyfikacji M. Cieślak wypracował trójpodział przesłanek na materialne, formalne i mieszane, który obecnie przyjmowany jest powszechnie przez polską doktrynę. Ujęcie to zostało również przyjęte przez L. Schaffa w jego późniejszej pracy¹⁷¹.

Warunki (przesłanki) o charakterze czysto formalnym (przesłanki formalne) to okoliczności, których znaczenie wyczerpuje się wyłącznie w sferze prawa procesowego, jako że warunkują one proces karny, ale same w sobie nie przesądzają o braku odpowiedzialności karnej w razie ich niezainstnienia. Stwierdzenie zatem, że zachodzi negatywna przesłanka formalna, wyklucza dalszy ciąg procesu i tym samym badanie kwestii odpowiedzialności karnej. W razie jej zaistnienia organ procesowy nie może dalej rozpoznawać sprawy co do istoty. Do tej grupy należy większość przesłanek procesowych, np. podsądność sądom powszechnym, właściwość sądu, istnienie stron procesowych, skarga uprawnionego oskarżyciela, śmierć oskarżonego,

¹⁶⁷ K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 274.

¹⁶⁸ Zob. szerzej K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 276.

¹⁶⁹ Schaff, *Proces*, s. 224–225; do tego ujęcia akceptującego odniósł się J. Jodłowski, w: E. Janiszewska, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa...*, s. 650; zob. też L. Schaff, *Recenzja: Stanisław Śliwiński...*, s. 175.

¹⁷⁰ Zob. E. Janiszewska, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa...*, s. 639.

¹⁷¹ Zob. L. Schaff, w: L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do kodeksu...*, s. 20.

res iudicata, zawisłość sprawy (*litis pendentio*), wniosek o ściganie, immunitety formalne.

Warunki (przesłanki) o charakterze mieszanym (przesłanki „mieszane”) to z kolei okoliczności warunkujące dopuszczalność procesu, które mają zabarwienie materialne i najczęściej zaliczane są do instytucji prawa materialnego (są „zakotwiczone” w prawie materialnym), jednakże wpływ na odpowiedzialność karną wywierają wyłącznie na drodze procesowej, w czym zbliżone są do przesłanek formalnych¹⁷². Należą tu przede wszystkim immunitety materialne, abolicja, przesłanki wykonania kary (amnestia, ułaskawienie, warunkowe zawieszenie wykonania kary, warunkowe przedterminowe zwolnienie), karalność w państwie obcym. Mechanizm działania przesłanek „mieszanych” widoczny jest na przykładzie działania przesłanki amnestii. Wydanie ustawy amnestyjnej powoduje darowanie lub zmodyfikowanie prawomocnie orzeczonych kar, jednakże aby amnestia wpłynęła na zakres odpowiedzialności konkretnej osoby za konkretne przestępstwo, konieczne jest podjęcie odpowiedniej decyzji procesowej polegającej na zastosowaniu tej amnestii (zazwyczaj przez sąd) i odpowiednim zmodyfikowaniu wykonywanej kary, np. zastosowanie warunkowego zwolnienia albo wręcz umorzenie postępowania wykonawczego, jeżeli cała kara podlega darowaniu¹⁷³.

Warunki (przesłanki) o charakterze materialnym (przesłanki materialne) to warunki, które nie tylko decydują o dopuszczalności procesu, lecz także równocześnie stanowią warunki odpowiedzialności z punktu widzenia prawa materialnego. Wynika to z faktu, że prawo materialne uznaje te okoliczności za przesłanki odpowiedzialności karnej, prawo procesowe zaś czyni je warunkami dopuszczalności procesu. Innymi słowy, o tym, czy dany materialny warunek odpowiedzialności stanowi przesłankę procesową, decyduje prawo procesowe, które z tym warunkiem łączy kwestię dopuszczalności procesu¹⁷⁴. Stwierdzenie negatywnej przesłanki materialnej, podobnie jak w przypadku przesłanki formalnej, wyklucza dalszy proces, jednak powodem tego jest fakt, że jednocześnie przesłanka materialna przesądza o braku odpowiedzialności karnej, a więc bezprzedmiotowości dalszego postępowania. Do tej grupy zalicza się cztery przesłanki określone w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k.:

- 1) brak dostatecznych podstaw faktycznych do ścigania karnego (tzw. przesłanka faktyczna);

¹⁷² Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 445.

¹⁷³ S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 154.

¹⁷⁴ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 445.

- 2) nieprzesłanność czynu;
- 3) znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu;
- 4) brak karalności czynu niespowodowany przedawnieniem.

W doktrynie za przesłankę materialną niekiedy uznaje się również przedawnienie¹⁷⁵. Wydaje się jednak, iż należy zaliczać ją do przesłanek mieszanych¹⁷⁶. W odróżnieniu od przesłanki określonej w art. 17 § 1 pkt 4 k.p.k., w przypadku której brak karalności czynu jest następstwem cech, którymi charakteryzuje się sam czyn przestępny, przedawnienie powoduje ustanie karalności wyłącznie na skutek upływu czasu, a więc nie jest to okoliczność, która byłaby cechą charakteryzującą sam czyn¹⁷⁷. Co więcej, sam ustawodawca traktuje przedawnienie odmiennie niż przesłanki materialne, w sposób zbliżony do przesłanek formalnych i mieszanych. W przepisie art. 17 § 1 k.p.k. przedawnienie zostało umieszczone wśród przesłanek formalnych, orzekanie zaś wbrew jej istnieniu nie stanowi obrazy prawa materialnego, a więc względnej przyczyny odwoławczej określonej w art. 438 pkt 1 k.p.k., jak ma to miejsce w przypadku popełnionych przy orzekaniu uchybień związanych z przesłankami materialnymi, lecz jest rażącym uchybieniem stanowiącym bezwzględną przyczynę odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 9 k.p.k.), które umożliwia uchylenie wyroku w drodze kasacji (art. 523 § 1 k.p.k.), a nawet wznowienie postępowania sądowego z urzędu (art. 542 § 3 k.p.k.).

Omawiany trójpodział warunków dopuszczalności procesu pozwala na wydobycie różnic między immunitetami materialnymi a immunitetami formalnymi. Immunitet to przywilej przysługujący określonej kategorii osób

¹⁷⁵ Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 447; A. Sakowicz, w: Boratyńska, Górski, Sakowicz, *Ważny, Kodeks*, Warszawa 2014, s. 70. Autorzy przyjmujący dwupodział na przesłanki materialne i formalne zaliczają przedawnienie do pierwszej kategorii: K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 147; Z. Świda, w: Świda, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 71; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 454. Odmiennie Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 1, Warszawa 2011, s. 184–185, którzy wprowadzili również przyjmują dwupodział przesłanek, jednak zaliczają przedawnienie do przesłanek ściśle procesowych.

¹⁷⁶ Tak B. Bienkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 104; Ł. Chojniak, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne...*, s. 43; Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, s. 160; A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 17–19; A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury...*, s. 239; Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 109; R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 187; M. Kurowski, w: Świecki, *Kodeks*, t. 1, Warszawa 2013, s. 113; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 154; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 187; por. też wypowiedź L. Schaffa, w: E. Janiszewska, *Dyskusja nad podręcznikiem Leona Schaffa...*, s. 654; L. Schaff, *Recenzja: Stanisław Śliwiński...*, s. 175.

¹⁷⁷ A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 17–19; podobnie J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 187.

z powodu pewnych czynów, polegający na wyłączeniu dopuszczalności procesu karnego¹⁷⁸. Immunitety **materialne** wyłączają ukaranie sprawcy za określony czyn (uchylają karalność przestępstwa), skutkując tym samym niedopuszczalnością wszczęcia i przeprowadzenia postępowania karnego, najczęściej jednak sprawca ponosi za ten czyn odpowiedzialność dyscyplinarną. Immunitety materialne mają charakter trwały, a więc chronią osobę nimi objętą także po zaprzestaniu pełnienia funkcji, z uwagi na którą immunitet jej przysługuje, oraz bezwzględny, a zatem nie mogą być uchylone. Zalicza się je do przesłanek o charakterze mieszanym. Z kolei immunitety **formalne** powodują niedopuszczalność lub też ograniczenie ścigania określonej osoby, nie wpływając jednak na sferę samej odpowiedzialności karnej. Z tego też względu należy je zaliczyć do przesłanek o charakterze formalnym.

Do omawianego w tym miejscu trójkopodziału warunków dopuszczalności procesu w pewnym stopniu nawiązuje zaproponowany przez W. Daszkiewicza podział tych warunków na **merytoryczne przyczyny wyłączające postępowanie** (merytoryczne podstawy umorzenia postępowania) oraz **przesłanki procesowe we właściwym znaczeniu**¹⁷⁹. Do tych pierwszych należą przede wszystkim okoliczności określone w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k., do tych drugich zaś przeszkody z art. 17 § 1 pkt 5–11 k.p.k. Klasyfikacja ta opiera się na spostrzeżeniu, że w przypadku umorzenia postępowania na podstawie jednej z przyczyn należących do pierwszej grupy orzeczenie wyraża nie tylko wolę nieprowadzenia procesu, lecz również zawiera w sobie ocenę, że osoba, której to orzeczenie dotyczy, nie popełniła przestępstwa lub nie podlega ona ukaraniu (zob. szerzej rozdział 1 pkt 2).

5.6. WARUNKI (PRZESŁANKI) ABSTRAKCYJNE I KONKRETNE ORAZ BEZWZGLĘDNE I WZGLĘDNE

W starszym piśmiennictwie polskim wyróżniano podział przesłanek na **abstrakcyjne i konkretne**. S. Śliwiński określał warunki abstrakcyjne jako takie, które czynią postępowanie przeciw danemu oskarżonemu o dany czyn w danym czasie w ogóle niedopuszczalne (np. przedawnienie), warunki konkretne zaś to takie, które powodują, że „proces jest możliwy już obecnie, ale w innych okolicznościach i warunkach, w szczególności z innym oskarżycie-

¹⁷⁸ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 455.

¹⁷⁹ Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, s. 129–130.

lem¹⁸⁰. Podział ten przyjmowali również S. Kalinowski¹⁸¹ i M. Siewierski¹⁸², natomiast odrzucał go L. Schaff, uznając, że „przesłanki te stanowią jedynie specyfikację przesłanek dodatnich i ujemnych”¹⁸³. Całkowicie odmienne rozumienie tego podziału przyjmowała M. Lipczyńska, w ujęciu której przesłanki konkretne należy łączyć z procesem konkretnym (przeciwko konkretnej osobie za konkretny czyn), przesłanki abstrakcyjne zaś – z normami procesowymi, z procesem *in abstracto*¹⁸⁴.

W nowszym piśmiennictwie, w ślad za M. Cieślakiem¹⁸⁵, powszechnie wyróżnia się klasyfikację warunków (przesłanek) ze względu na zasięg ich oddziaływania na przesłanki bezwzględne i względne¹⁸⁶. Niektórzy autorzy wprost utożsamiają tę klasyfikację przesłanek z podziałem na przesłanki abstrakcyjne i konkretne¹⁸⁷.

Przesłanki (warunki) bezwzględne (nazywane niekiedy absolutnymi) to przesłanki, które warunkują dopuszczalność postępowania przeciwko określonej osobie o określony czyn w każdym układzie procesowym. Brak takiej przesłanki pozytywnej lub zaistnienie takiej przesłanki negatywnej definitywnie wyłącza dopuszczalność procesu karnego. **Przesłanki względne** (nazywane też relatywnymi) to z kolei przesłanki, które warunkują dopuszczalność postępowania tylko w określonym układzie procesowym, co nie przesądza dopuszczalności postępowania o ten sam czyn przeciwko temu samemu oskarżonemu w innym układzie¹⁸⁸. Będzie to możliwe, jeżeli zmienią się okoliczności, z którymi związana jest dana przesłanka względna.

Różnica między przesłankami bezwzględnymi a względnymi polega na tym, że w przypadku pierwszych nie jest możliwa konwalidacja braku, jaki stanowi o zaistnieniu negatywnej przesłanki procesowej, natomiast

¹⁸⁰ S. Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 153; podobnie B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 106; Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, s. 131.

¹⁸¹ S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 102–103.

¹⁸² M. Siewierski, w: Kalinowski, Siewierski, *Kodeks*, Warszawa 1966, s. 30–31.

¹⁸³ Schaff, *Proces*, s. 227.

¹⁸⁴ Lipczyńska, *Proces*, cz. 1, Warszawa 1986, s. 55.

¹⁸⁵ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 443–444.

¹⁸⁶ Zob. B. Bieńkowska, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 105–106; Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 131–132; A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury...*, s. 239; Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 109; A. Sakowicz, w: Boratyńska, Górski, Sakowicz, *Ważny, Kodeks*, Warszawa 2014, s. 66; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 151–153; Z. Świda, w: Świda, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 67; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 180–181, 191; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 457.

¹⁸⁷ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 188–189; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 146.

¹⁸⁸ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 443.

w przypadku przesłanek względnych usunięcie tego braku, o ile, rzecz jasna, w ogóle miał on miejsce, jest możliwe¹⁸⁹. Dowodzi to, że omawiany podział jest zbieżny z przyjmowanym w piśmiennictwie niemieckim podziałem przesłanek na zmienne (*veränderbar*) i niezmiennie (*unveränderbar*)¹⁹⁰ lub trwałe (*dauernd*) i przemijające (*vorübergehend*)¹⁹¹. Niekiedy w piśmiennictwie niemieckim mówi się również o usuwalnych przeszkodach procesowych (*beheb- bare Verfahrenshindernisse*)¹⁹².

Omawiana klasyfikacja ma istotne znaczenie dla określenia zakresu prawomocności orzeczeń umarzających proces karny na płaszczyźnie zewnętrznej (tzw. prawomocności materialnej)¹⁹³. Umorzenie postępowania przeciwko osobie, co do zasady, prowadzi do powstania stanu prawomocności materialnej i utrwalenia zakazu *ne bis in idem*, gdyż kreuje nową samoistną przeszkodę procesową do ponownego postępowania o ten sam czyn przeciwko temu samemu oskarżonemu. Jeżeli następuje to z powodu przesłanki bezwzględnej, niedopuszczalność postępowania ma zasięg nieograniczony – nigdy już nie będzie możliwe przeprowadzenie postępowania o ten sam czyn przeciwko temu oskarżonemu.

Jeżeli jednak umorzenie następuje z uwagi na zaistnienie przesłanki względnej, niedopuszczalność ponownego postępowania ograniczona jest wyłącznie do tego samego **układu procesowego**, który wyznaczają trzy elementy: 1) osoba oskarżonego, 2) czyn w znaczeniu przedmiotowym, 3) ten konkretny element, którego dotyczy brak uznany za negatywną przesłankę procesową¹⁹⁴. Stan sprawy osądzonej powstaje bowiem tylko w zakresie tego układu. Umorzenie postępowania z powodu przesłanki względnej nie oznacza zatem jeszcze, że postępowanie nie będzie już nigdy mogło się toczyć. Trafnie wskazuje się, że powrót do procesu umorzonego z powodu przesłanki względnej nie wymaga wzruszania decyzji umarzającej postępowanie w drodze instytucji nadzwyczajnych, takich jak wznowienie postępowania przygotowawczego lub sądowego czy kasacja. Zmiana układu procesowego polegająca na pojawieniu się przesłanki względnej powoduje, że dane postępowanie staje się dopuszczalne (*ab initio*)¹⁹⁵. Przykładowo, w przypadku

¹⁸⁹ S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 153.

¹⁹⁰ K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 275.

¹⁹¹ R. Hauser, E. Schwenk, K. Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht...*, s. 178; K. Peters, *Strafprozeß...*, s. 275.

¹⁹² Zob. H.H. Kühne, w: Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozeßordnung...*, s. 393.

¹⁹³ Podobnie Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 443; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 146.

¹⁹⁴ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 444.

¹⁹⁵ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 189.

przestępstw ściganych na wniosek złożenie wniosku o ściganie przez matkę pełnoletniej pokrzywdzonej powoduje konieczność odmowy wszczęcia lub umorzenia już toczącego się postępowania. Decyzja ta powoduje jednak niedopuszczalność ponownego postępowania o ten sam czyn przeciwko tej samej osobie tylko w przypadku powtórnego złożenia wniosku przez tę samą osobę jak poprzednio. Jeżeli jednak wniosek o ściganie zostanie złożony przez osobę legitymowaną, czyli samą pokrzywdzoną, wówczas brak będzie przeszkód do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania.

Do zmiany układu procesowego będzie mogło dojść jedynie wówczas, gdy brak formalny został prawidłowo ustalony. W sytuacji gdy postępowanie zostało umorzone z uwagi na błędne przyjęcie istnienia względnej przeszkody procesowej, do zmiany układu procesowego nie będzie mogło już dojść, skoro brak w rzeczywistości nie istniał i dlatego nie ma czego uzupełniać. W dalszym postępowaniu przeszkodę tworzy bowiem już samo prawomocne orzeczenie umarzające postępowanie, a nie brak, który stanowił przyczynę jego wydania. W takiej sytuacji jedyną możliwość naprawienia popełnionego błędu stanowić będzie wzruszenie prawomocnego orzeczenia¹⁹⁶.

Do przesłanek bezwzględnych zalicza się: nieprzestępność czynu, niepodleganie karze, znikomą społeczną szkodliwość czynu, przedawnienie, śmierć oskarżonego, powagę rzeczy osądzonej, zawistość postępowania, abolicję, amnestię, ułaskawienie. Z kolei przesłanki względne to: podsądność sądom powszechnym, skarga uprawnionego oskarżyciela, wniosek o ściganie, immunitety formalne, właściwość sądu, prawomocność wyroku w odniesieniu do postępowania wykonawczego, warunkowe zawieszenie wykonania kary. Niektórzy autorzy odnoszą powyższą klasyfikację wyłącznie do przesłanek formalnych¹⁹⁷. Ze wskazywanych przez poszczególnych autorów przykładów przesłanek bezwzględnych¹⁹⁸ można jednak wyciągnąć wniosek, iż w polskiej doktrynie przeważa zapatrywanie, że podział odnosi się do wszystkich przesłanek procesowych, nie tylko formalnych¹⁹⁹. Przesłanki materialne i mieszane mają niewątpliwie charakter przesłanek bezwzględnych, gdyż ze swej natury okoliczności je stanowiące nie mają charakteru usuwalnego. Ich zaistnienie powoduje definitywną niedopuszczalność postępowania. Szczególny charakter wyłamujący się z przedstawionego podziału ma je-

¹⁹⁶ Zob. też A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 175.

¹⁹⁷ Zob. Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 456–457.

¹⁹⁸ Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1984, s. 443; J. Tylman, w: Grzegorzczuk, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2014, s. 180.

¹⁹⁹ Tak wyraźnie S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 153; Z. Świada, w: Świada, Skorupka, *Postępowanie. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 67.

dynie tzw. przesłanka faktyczna, gdyż pomimo umorzenia postępowania z powodu braku dostatecznych podstaw faktycznych do ścigania karnego przepisy niekiedy dopuszczają możliwość kontynuowania postępowania w przypadku ujawnienia się nowych faktów lub dowodów (zob. art. 327 § 2 k.p.k., art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k.)²⁰⁰. Trudno również podzielić pogląd, iż podział przesłanek na bezwzględne i względne dotyczy wyłącznie przesłanek negatywnych²⁰¹. Oparty jest on bowiem na mylnym utożsamieniu sposobu językowego wyrażenia przesłanki z jej funkcją jako przesłanki negatywnej. Brak przesłanki pozytywnej (np. takiej, jak skarga uprawnionego oskarżyciela) może w równym stopniu, jak zaistnienie przesłanki negatywnej, doprowadzić do umorzenia postępowania, co otwiera kwestię zasięgu oddziaływania tej przesłanki i pytanie o ewentualną możliwość konwalidacji takiego braku.

6. ZBIEG NEGATYWNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

6.1. UWAGI OGÓLNE

W doktrynie procesu karnego zagadnienie zbiegu przeszkód procesowych wzbudza kontrowersje. Rozbieżność poglądów w tym zakresie istnieje zarówno w starszej, jak i we współczesnej literaturze.

Sporna jest przede wszystkim kwestia, która przeszkoda powinna być powołana w orzeczeniu kończącym postępowanie w sytuacji zbiegu przeszkód, a więc w przypadku równoczesnego zaistnienia co najmniej dwóch przeszkód procesowych. Prezentowane w doktrynie stanowiska można podzielić na dwie grupy. Według jednych autorów należy powołać wszystkie zbiegające się przeszkody, według innych natomiast należy dążyć do eliminacji przeszkód, wskazując tylko jedną z nich jako właściwą. W literaturze²⁰² nawiązuje się do terminologii prawa karnego materialnego i określa się owe metody odpowiednio mianem kumulatywnego zbiegu przyczyn umorzenia oraz eliminacyjnego zbiegu przyczyn umorzenia.

²⁰⁰ S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 153.

²⁰¹ Zob. Ł. Chojniak, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne...*, s. 42–43.

²⁰² Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 421; R.A. Stefański, w: *Kodeks postępowania karnego...*, t. II, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, s. 410.

Analizy problematyki zbiegu negatywnych warunków dopuszczalności procesu można dokonać, kierując się wyodrębnieniem warunków materialnych, formalnych i mieszanych, przy czym typowo procesowy skutek warunków mieszanych uzasadnia potraktowanie ich łącznie z warunkami formalnymi. Należy zatem przeanalizować zagadnienie zbiegu warunków w trzech obszarach: zbiegu warunków materialnych, zbiegu warunków formalnych oraz zbiegu warunków materialnych z formalnymi.

6.2. ZBIEG NEGATYWNYCH MATERIALNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

W literaturze²⁰³ wskazuje się, że w przypadku materialnych warunków dopuszczalności procesu możemy mieć do czynienia ze zbiegiem pozornym. W istocie powołanie dwóch negatywnych przeszkód materialnych opiera się na błędzie logicznym w sytuacji, kiedy np. przyjąlibyśmy, że doszło do zbiegu przeszkód z pkt 1 i 3 art. 17 § 1 k.p.k. Skoro bowiem ustalamy, że czynu nie popełniono, nie sposób ocenić jego społeczną szkodliwość. Należy zatem kolejno przeanalizować, czy popełniono czyn w rozumieniu prawa karnego, czy czyn ten wyczerpywał znamiona czynu zabronionego, czy stanowił przestępstwo (włączając w to kwestię społecznej szkodliwości) i czy sprawca podlega karze. Teoretycznie zbieg realny może powstać w tej grupie warunków dopuszczalności procesu w obszarze przeszkód z pkt 2, ze względu na szeroki katalog okoliczności wyłączających bezprawność²⁰⁴ lub winę, oraz w przypadku przesłanek z pkt 2 (*in fine*) i pkt 3. Ta druga sytuacja wiąże się z faktem, że czyn może być znikomo społecznie szkodliwy i jednocześnie odpowiedzialność sprawcy może być wyłączona, np. ze względu na niepoczytalność w chwili popełnienia czynu.

Zdaniem M. Cieślaka²⁰⁵ w sytuacji zbiegu materialnych przeszkód procesowych należy powołać wszystkie przeszkody materialne o tożsamym skutku (np. wyłączające przestępność). Jeśli natomiast zachodzi sytuacja zbiegu warunków dopuszczalności o różnym skutku, to najdalej idąca konsumuje inne, choć w uzasadnieniu orzeczenia należałoby podkreślić, że nawet jeśli nie zasłaby przesłanka dalej idąca (np. wyłączenie przestępności czynu), ukaranie

²⁰³ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 192.

²⁰⁴ W kontekście zbiegu zasadne jest potraktowanie różnych okoliczności wymienionych w art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. jako odrębnych przesłanek materialnych, niezależnie od ich ogólnego określenia i umieszczenia w jednej jednostce redakcyjnej Kodeksu.

²⁰⁵ M. Cieślak, *Zbieg warunków negatywnych...*, s. 35–36.

nie byłoby możliwe ze względu na inną przeszkodę (np. niepodleganie karze). Natomiast zdaniem R. Kmiecika²⁰⁶ w przypadku zbiegu realnego podstawę decyzji powinny stanowić wszystkie zbiegające się przeszkody zgodnie z postulatem maksymalnej zasadności decyzji procesowej.

Najbardziej przekonujące wydaje się stanowisko, zgodnie z którym w sytuacji rzeczywistego zaistnienia kilku przeszkód o charakterze materialnoprawnym należy rozważyć ich konsekwencje materialnoprawne i jeżeli są one zróżnicowane (np. wyłączenie bezprawności i niepoczytalność), należy przyjąć najdalej idącą w wyłączeniu odpowiedzialności karnej (czyli najbardziej korzystną z punktu widzenia osoby, której zarzucono popełnienie czynu)²⁰⁷. W przypadku zaś równorzędności skutku (np. niepoczytalność i znikoma społeczna szkodliwość) należy powołać w decyzji wszystkie zbiegające się przeszkody.

6.3. ZBIEG NEGATYWNYCH FORMALNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

Jak wspomniano, problematyka tego zbiegu obejmuje także warunki zaliczane w doktrynie do mieszanych.

W odróżnieniu od negatywnych warunków materialnych, zbieg negatywnych warunków formalnych nie ma charakteru pozornego. Możliwe jest np. zaistnienie przedawnienia i braku wniosku o ściganie czy też śmierci oskarżonego i braku skargi uprawnionego oskarżyciela. W tej sytuacji, jeśli każda z przesłanek wywołuje identyczny skutek (np. śmierć oskarżonego i przedawnienie), należy powołać w orzeczeniu kończącym postępowanie wszystkie te przesłanki²⁰⁸.

Rozważenia wymaga wszakże kwestia wskazania przesłanki umorzenia w przypadku zbiegu warunku bezwzględnego (abstrakcyjnego) i względnego (konkretnego). Zdaniem S. Śliwińskiego²⁰⁹ należy w takiej sytuacji opierać się na przesłankach konkretnych, a nie abstrakcyjnych. Jeśli zatem oskarżenie w sprawie publicznoskargowej wniosła osoba prywatna, a doszło już do przedawnienia ścigania, należy – zdaniem autora – powołać się na brak skargi uprawnionego oskarżyciela. Z kolei M. Cieślak²¹⁰ uznaje, że: „W razie

²⁰⁶ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 192.

²⁰⁷ Por. M. Lipczyńska, *Wyrok uniewinniający...*, s. 19–20.

²⁰⁸ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 463; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 192.

²⁰⁹ S. Śliwiński, *Proces karny. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 161.

²¹⁰ M. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 422.

zbiegu przesłanek powodujących różne skutki procesowe, należy – uwzględniając wszystkie zbiegające się przesłanki – orzec zgodnie z przesłanką pociągającą konsekwencje procesowe najdalej idące (zasada najsilniejszego skutku prawnego)”. Za oparciem decyzji procesowej na przesłankach bezwzględnych opowiadają się także S. Waltoś i P. Hofmański²¹¹, zastrzegając zarazem, że warto w uzasadnieniu powołać też przesłankę względną, gdyż ułatwia to kontrolę orzeczenia. Należy odnotować także pogląd K. Marszał²¹², że postępowanie ulega umorzeniu na podstawie wszystkich zbiegających się przesłanek, z tym że w przypadku zbiegu przeszkód o charakterze względnym i bezwzględnym, jeśli powołanie się na przeszkodę bezwzględną mogłoby wywołać bezwzględną przyczynę uchylenia orzeczenia, należy najpierw orzec o przeszkodzie wynikającej z przesłanki o charakterze względnym. Dotyczy to w szczególności przepisów o właściwości sądu²¹³.

Również w orzecznictwie²¹⁴ zaprezentowano stanowisko, że w razie zbiegu przesłanki względnej i bezwzględnej priorytet ma przesłanka bezwzględna, gdyż dotyczy ona dopuszczalności procesu w każdej sytuacji. Wyrażany jest jednak także pogląd odmienny. Zdaniem Sądu Najwyższego²¹⁵ w przypadku zbiegu przesłanki braku zgody państwa obcego na ściganie oraz przedawnienia, należy umorzyć postępowanie ze względu na brak zgody na ściganie, ponieważ powołanie przedawnienia zmuszałoby do badania, czy czyn został rzeczywiście popełniony, jaką normę prawa karnego naruszył i czy nie doszło w związku z przyjętą kwalifikacją prawną do przedawnienia jego karalności. Pogląd ten budzi wątpliwości, odwołanie się bowiem do przedawnienia nie wymaga ustalenia popełnienia czynu. Przyjęta kwalifikacja prawna ma zaś charakter hipotetyczny. W związku z powyższym za bardziej trafne należy uznać powołanie przesłanki bezwzględnej niż umarzanie postępowania na podstawie przesłanki względnej czy też występowanie w sytuacji przedawnienia ścigania do państwa obcego o wyrażenie zgody na ściganie.

W doktrynie różnie oceniono pogląd Sądu Najwyższego, zgodnie z którym w przypadku zbiegu przedawnienia oraz abolicji postępowanie należy umorzyć ze względu na przedawnienie²¹⁶. Należy przychylić się do

²¹¹ Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 464.

²¹² Marszał, *Proces*, Katowice 1997, s. 90.

²¹³ Grzegorzczuk, *Kodeks*, Warszawa 2008, s. 110.

²¹⁴ Zob. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 17 grudnia 1992 r., II AKz 209/92 (PiP 1994, nr 3, s. 112).

²¹⁵ Wyrok SN z 14 września 2005 r., IV KK 182/05 (OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1663).

²¹⁶ Zob. Z. Gostyński, S. Zabłocki, w: Gostyński i in., *Kodeks*, t. I, Warszawa 2003, s. 322.

poglądu²¹⁷, że wyboru powodu umorzenia należy w takiej sytuacji dokonać *ad casum*, kierując się brzmieniem danej ustawy abolicyjnej i skutkami korzystniejszymi dla oskarżonego.

6.4. ZBIEG NEGATYWNYCH MATERIALNYCH I FORMALNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

Zagadnienie zbiegu warunków materialnych i formalnych wywołuje duże rozbieżności w doktrynie procesu karnego. Można spotkać pogląd, że należy wówczas dać pierwszeństwo warunkom materialnym i na nich oprzeć decyzję²¹⁸. Zdaniem innych autorów należy powołać wszystkie zbiegające się przeszkody, co uzasadniane jest dążeniem do maksymalnej zasadności decyzji procesowej²¹⁹, przy czym niektórzy zawężają taką możliwość do przeszkód powodujących umorzenie postępowania²²⁰. Najliczniej wszakże reprezentowany jest pogląd, że w takiej sytuacji należy oprzeć się co do zasady na warunkach formalnych, gdyż są one łatwiejsze do ustalenia i zwalniają organ procesowy z konieczności badania kwestii odpowiedzialności karnej²²¹. Za takim rozwiązaniem przemawia również zasada ekonomiki procesowej.

Ten ostatni pogląd przyjęto także w orzecznictwie, uznając, że niedopuszczalność procesu wyłącza rozstrzyganie co do meritum²²².

Od zasady opierania się na warunkach formalnych sformułowano wszakże w doktrynie²²³ i orzecznictwie²²⁴ wyjątek. Skoro z punktu widzenia oskarżonego korzystniejsze jest wydanie orzeczenia kończącego postępowanie na podstawie przeszkody materialnej, a nie formalnej, to w sytuacji kiedy

²¹⁷ Z. Gostyński, S. Zabłocki, w: Gostyński i in., *Kodeks*, t. I, Warszawa 2003, s. 322.

²¹⁸ R.A. Stefański, w: *Kodeks postępowania karnego...*, t. II, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, s. 414.

²¹⁹ Zob. Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. I, Warszawa 2011, s. 177–178.

²²⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 421; M. Cieślak, *Zbieg warunków negatywnych w postępowaniu karnym*, NP 1968, nr 9, s. 36–37.

²²¹ Tak Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 422; M. Siewierski, w: J. Bafia i in., *Kodeks postępowania karnego...*, s. 63; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 110; M. Rogalski, w: Artymiak, Rogalski, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 180; S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 193.

²²² Wyrok SN z 8 czerwca 1977 r., I KR 87/77 (OSNPG 1977, nr 11, poz. 114); uchwała SN z 17 marca 1995 r., WRN 23/95 (LexPolonica nr 330297).

²²³ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 420–421; Waltoś, Hofmański, *Proces*, s. 464.

²²⁴ Zob. np. postanowienia SN: z 27 stycznia 2011 r., I KZP 27/10 (OSNKW 2011, nr 1, poz. 5); z 27 września 2012 r., SDI 27/12 (LexPolonica nr 4134977).

dojdzie już do wyjaśnienia okoliczności sprawy wskazującego na istnienie warunku materialnego (np. brak znamion czynu zabronionego), a jednocześnie zaistnieje warunek formalny (np. śmierć oskarżonego, przedawnienie), można oprzeć orzeczenie na warunku materialnym. W takiej sytuacji nie pojawiają się bowiem względy ekonomiki procesowej, a organ procesowy nie musi podejmować dodatkowych czynności zmierzających do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej. Pogląd ten można odnieść również do etapu postępowania odwoławczego²²⁵. Należy wszakże podkreślić, że wydanie w takiej sytuacji orzeczenia merytorycznego zależy od decyzji sądu, w związku z czym ocenia on, na jakie rozstrzygnięcie pozwalają przeprowadzone dowody, a wydanie orzeczenia na podstawie przesłanki formalnej nie jest w takiej sytuacji naruszeniem prawa procesowego dającym podstawę do wniesienia środka zaskarżenia. Z drugiej jednak strony w orzecznictwie prezentowane są poglądy, że umorzenie z powodu przedawnienia jest możliwe tylko wtedy, gdy nie ma od razu podstaw do uniewinnienia oskarżonego²²⁶, czy też że zasada umarzania postępowania w przypadku zbiegu przeszkód „nie ma jednak zastosowania wówczas, gdy zbieg tych przesłanek zostanie stwierdzony dopiero po przeprowadzeniu dowodów i wyjaśnieniu wszystkich okoliczności faktycznych. Doszło bowiem wówczas do zbadania podstaw odpowiedzialności oskarżonego i w takiej sytuacji sąd powinien podjąć decyzję odnoszącą się do braku tych podstaw, a więc wydać wyrok uniewinniający, a nie umarzający postępowanie z powodu przedawnienia”²²⁷. Taki punkt widzenia jest także aprobowany przez część doktryny²²⁸. Należy też wskazać, że po uchyleniu wyroku skazującego lub uniewinniającego i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji powinien na wstępie rozstrzygnąć, czy nie zachodzą przesłanki formalne²²⁹.

W orzecznictwie²³⁰ wyrażono pogląd, że: „Jeżeli ustalono istnienie jednej przeszkody procesowej, której wystąpienie obliguje – zgodnie z nakazem art. 17 § 1 *in princ.* k.p.k. – do umorzenia postępowania, niedopuszczalne jest badanie, czy zachodzą inne przeszkody, a tym bardziej zakładanie ich wystąpienia”. Pogląd ten, wyrażony w kontekście zbiegu przeszkody materialnej i mieszanej, wydaje się zbyt generalny. Taka „zasada wyprzedzania”

²²⁵ Zob. wyrok SA w Łodzi z 28 lutego 2012 r., II AKa 170/11 (KZS 2013, nr 5, poz. 54, LexPolonica nr 7107572).

²²⁶ Zob. postanowienie SN z 2 lipca 2002 r., IV KKN 264/99 (LexPolonica nr 392722).

²²⁷ Postanowienie SN z 3 kwietnia 2002 r., V KKN 484/00 (LexPolonica nr 385144).

²²⁸ Zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 110.

²²⁹ Zob. postanowienie SN z 26 maja 2010 r., WO 7/10 (OSNwSK 2010, poz. 1111).

²³⁰ Postanowienie SN z 3 lutego 2005 r., SNO 1/05 (LexPolonica nr 2576104).

prowadziłyby bowiem do zupełnie przypadkowego powoływania przesłanek procesowych w zależności od momentu ich ustalenia i nie uwzględniała chociażby tego, że obok przesłanki o charakterze względnym występuje także bezwzględna.

Jak zauważa T. Grzegorzcyk, przepisy Kodeksu postępowania karnego mogą także przewidywać wyjątek od prymatu przeszkody formalnej nad materialną. Zdaniem autora ma to miejsce np. w przypadku orzekania w trybie kasacji lub wznowienia postępowania o uniewinnieniu oskarżonego bez przekazywania sprawy do ponownego rozpoznania, na co pozwalają art. 537 § 2 oraz art. 547 § 3 k.p.k.²³¹.

7. PROCESOWE SKUTKI NEGATYWNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU

7.1. UWAGI OGÓLNE

Co do zasady, zaistnienie negatywnych warunków dopuszczalności procesu skutkuje niedopuszczalnością jego wszczęcia lub prowadzenia na każdym etapie postępowania, w tym również po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego postępowania; w przypadku przeoczenia, że warunek taki wystąpił, może to mieć konsekwencje dla funkcjonowania w obrocie prawnym wydanego orzeczenia. M. Cieślak²³² podkreśla, że przeszkody procesowe są tylko przeszkodami ścigania, w związku z czym nie pozwalają na wszczynanie i prowadzenie takiego postępowania, które jest wyrazem funkcji ścigania. Przeszkoda ta dotyczy zatem jedynie działań zmierzających do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej. Wyrazem tego jest art. 17 § 3 k.p.k., zgodnie z którym niemożność przypisania winy sprawcy czynu nie wyłącza postępowania dotyczącego zastosowania środków zabezpieczających. Przepis ten rozwiązuje, przynajmniej częściowo, zaistniały pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. problem prowadzenia postępowania w sytuacji istnienia przeszkody procesowej²³³. Dopuszczalne jest zatem wszczęcie i prowadzenie postępowania w celu wydania orzeczenia w przedmiocie środków zabezpieczających wobec sprawcy nieponoszącego odpowiedzialności karnej. W sytuacji zaistnienia prawdopodobieństwa wy-

²³¹ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 110.

²³² Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 417.

²³³ Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. I, Warszawa 2011, s. 181–182.

stąpienia negatywnego warunku dopuszczalności procesu dopuszczalne jest także prowadzenie postępowania zmierzającego do wyjaśnienia, czy warunek ten rzeczywiście zachodzi²³⁴. Ustalenie wystąpienia negatywnego warunku dopuszczalności procesu przez organ pierwszej instancji nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu postępowania odwoławczego zmierzającego do skontrolowania wydanego orzeczenia²³⁵.

Jak wskazuje A. Gaberle²³⁶, jeśli chodzi o sposób ich działania, istnieje różnica pomiędzy negatywnymi warunkami odpowiedzialności karnej z jednej strony a przesłankami formalnymi i mieszanymi z drugiej strony. Negatywne warunki stoją na przeszkodzie badaniu kwestii odpowiedzialności karnej, a więc merytorycznemu rozstrzygnięciu w przedmiocie procesu. Kwestia tej odpowiedzialności nie zostaje zatem zbadana, ponieważ nie jest możliwe użycie koniecznego do tego instrumentu w postaci procesu karnego, który wobec zaistnienia przesłanki formalnej lub mieszanej jest niedopuszczalny. Zaistnienie negatywnego warunku odpowiedzialności karnej powoduje, że przeszkodą w kontynuowaniu postępowania staje się merytoryczna ocena sprawy, niemożność pociągnięcia do odpowiedzialności karnej jakiegokolwiek lub konkretnej osoby. W podobnym duchu wypowiada się W. Daszkiewicz²³⁷, stwierdzając, że w przypadku warunków niemających charakteru materialnego, orzeczenie o odmowie wszczęcia lub umorzeniu jest równoznaczne ze wskazaniem, że w tym przypadku przedmiot procesu nie może być badany. Natomiast w przypadku przeszkód wskazanych w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k. – zdaniem W. Daszkiewicza – orzeczenie wyraża nie tylko wolę nieprzewodzenia procesu, lecz także pogląd, że dana osoba nie popełniła przestępstwa lub jej przestępstwo nie podlega karze, a więc merytorycznie rozstrzyga w przedmiocie procesu.

Skutki zaistnienia przeszkód są uzależnione także od ich pozostałych cech. Zaistnienie negatywnej przesłanki szczególnej czyni niedopuszczalne prowadzenie postępowania w trybie szczególnym, nie wyłączając zarazem prowadzenia go w trybie podstawowym. Zaistnienie przesłanki względnej powoduje niemożność prowadzenia postępowania tylko w zakresie przeszkody wynikającej z tej przesłanki. Po jej usunięciu (np. wniesieniu skargi przez uprawnionego oskarżyciela) postępowanie może się toczyć²³⁸. Zaist-

²³⁴ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 417.

²³⁵ Por. S. Steinborn, w: Grajewski i inni, *Prawo*, Warszawa 2011, s. 158–159.

²³⁶ A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 34–35.

²³⁷ Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 130.

²³⁸ Zob. M. Rogalski, w: Artymiak, Rogalski, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 181–182.

nienie przeszkody z art. 17 § 1 k.p.k. nie wpływa także na dopuszczalność prowadzenia postępowania w sytuacjach, gdy ustawodawca wyłączył jej skutek dla danego postępowania, jak np. w art. 529 k.p.k. w postępowaniu kasacyjnym.

Zaistnienie negatywnych warunków dopuszczalności procesu jest uwzględniane przez organ procesowy z urzędu, co odróżnia negatywne warunki od ekscepcji (zarzutów procesowych)²³⁹. Na podstawie art. 9 § 2 k.p.k. strony mogą wszakże zwracać uwagę organu prowadzącego postępowanie na istnienie przeszkody.

Należy też podkreślić, że dla problematyki skutku zaistnienia negatywnych przeszkód procesowych duże znaczenie ma reguła niepodzielności przedmiotu procesu, związana z wyrażoną w art. 11 § 1 k.k. zasadą, że ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo, oraz konstrukcja zbiegu przepisów (art. 11 § 2 k.k.). Orzeczenie kończące postępowanie odnosi się zatem do czynu, a nie jedynie do jego kwalifikacji.

Problematykę skutków zaistnienia negatywnych warunków można przedstawić na tle etapów postępowania. Inne skutki rodzą one bowiem, gdy ujawni się je przed wszczęciem postępowania, a inne, gdy ma to miejsce w toku postępowania przygotowawczego oraz w postępowaniu sądowym.

7.2. PROCESOWE SKUTKI NEGATYWNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU PRZED WSZCZĘCIEM POSTĘPOWANIA

Zgodnie z art. 17 § 1 k.p.k. zaistnienie przeszkody procesowej przed wszczęciem postępowania powinno skutkować odmową wszczęcia postępowania. Odbywa się to przez wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia dochodzenia lub śledztwa. Ponieważ Kodeks postępowania karnego nie zna instytucji odmowy wszczęcia postępowania sądowego, zaistnienie negatywnych warunków przed wniesieniem prywatnego aktu oskarżenia będzie powodowało umorzenie postępowania prywatnoscargowego, a nie odmowę jego wszczęcia.

Jak wspomniano, prawdopodobieństwo zaistnienia przeszkody procesowej nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu czynności zmierzających do ustalenia, czy przeszkoda ta zaistniała²⁴⁰. Może się to odbyć albo w drodze

²³⁹ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 183.

²⁴⁰ Por. M. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 417.

czynności sprawdzających (art. 307 k.p.k.), albo już po formalnym wszczęciu postępowania. Wybór jednej z tych możliwości jest w dużym stopniu zdeterminowany charakterem informacji potrzebnych do ustalenia, czy zachodzi negatywny warunek dopuszczalności procesu. Jeśli można to ustalić na podstawie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, własnych informacji lub czynności przewidzianych w art. 307 k.p.k., a więc co do zasady nieprotokołowanych (poza przesłuchaniem w charakterze świadka zawiadamiającego, przyjęciem ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i wniosku o ściganie), wszczęcie postępowania nie będzie konieczne. Jeśli natomiast do ustalenia istnienia negatywnego warunku wymagane jest przez Kodeks postępowania karnego przeprowadzenie czynności wymagającej wszczęcia postępowania (np. powołanie biegłego w celu ustalenia wysokości szkody), konieczne będzie uczynienie tego po wydaniu postanowienia o wszczęciu postępowania lub na podstawie art. 308 k.p.k. W przypadku wniosku o ściganie i zezwolenia na ściganie Kodeks postępowania karnego przewiduje także wprost dopuszczalność przeprowadzania czynności dowodowych w niezbędnym zakresie i czynności mających na celu ustalenie, czy wniosek będzie złożony lub zezwolenie będzie wydane (art. 17 § 2 k.p.k.). Dopuszczalne jest zatem wszczęcie postępowania *in rem* mające na celu zgromadzenie dowodów niezbędnych do ustalenia sprawcy, osoby uprawnionej do złożenia wniosku i odebrania od niej stosownego oświadczenia w kwestii wniosku o ściganie albo uzyskania zezwolenia na ściganie od kompetentnego organu²⁴¹. Czynności te pozwalają zarazem upewnić się, czy rzeczywiście występuje względna przesłanka procesowa (sprawca jest osobą najbliższą lub korzystającą z immunitetu, czyn wyczerpuje jedynie znamiona przestępstwa ściganego na wniosek itp.). W przypadku wniosku o ściganie istotne jest również to, czy czyn jest przestępstwem względnie wnioskowym (czynności można przeprowadzać bez wniosku w fazie *in rem* aż do ustalenia osoby podejrzanej), czy też bezwzględnie wnioskowym (wniosek o ściganie jest co do zasady wymagany już do wszczęcia postępowania).

Niekiedy samo wszczęcie postępowania *in rem* nie będzie wystarczające, a konieczne stanie się wszczęcie postępowania *in personam*. Tak trzeba będzie postąpić w szczególności, gdy do ustalenia poczytalności domniemanego sprawcy w chwili czynu niezbędne będzie zasięgnięcie opinii sądowo-psychiatrycznej. Trudno sobie bowiem w praktyce wyobrazić, aby można było tego dokonać w fazie *in rem* czy też w ramach czynności sprawdzających²⁴².

²⁴¹ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 191.

²⁴² Por. Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. I, Warszawa 2011, s. 182.

Pojawia się też pytanie, czy konieczne jest wszczęcie postępowania (*in rem* lub *in personam*) do oceny społecznej szkodliwości czynu. Odnosząc się do tego zagadnienia, należy zauważyć, że mający zastosowanie do wszystkich przeszkód procesowych nakaz z art. 17 § 1 k.p.k. nie zawęży w przypadku znikomej społecznej szkodliwości rodzaju decyzji do umorzenia, lecz przewiduje także odmowę wszczęcia. Z drugiej strony zgodnie z art. 115 § 2 k.k. przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Przepis formułuje zatem kryteria podmiotowo-przedmiotowe oceny społecznej szkodliwości. Nietrudno zauważyć, że ich ustalenie będzie w większości przypadków wymagało wszczęcia postępowania przygotowawczego i przeprowadzenia czynności dowodowych.

Może się zdarzyć, że organ procesowy nie dostrzeże negatywnego warunku i zainicjuje postępowanie przygotowawcze. Takie postanowienie wywołuje skutki prawne i funkcjonuje w obrocie prawnym, natomiast z chwilą ustalenia zaistnienia przesłanki będzie należało wydać decyzję kończącą postępowanie. Jak trafnie zauważa L. Schaff²⁴³, wszczęcie postępowania mimo istnienia warunku negatywnego nie czyni postępowania dopuszczalnym, lecz postępowanie to od początku jest niedopuszczalne, bezpodstawne. Nie oznacza to wszakże, że postępowanie ma być traktowane jako niebyłe, nieważne, gdyż koncepcja nieważności postępowania nie została wprowadzona do polskiej procedury karnej. Byłaby to zresztą – jak zasadnie zauważa L. Schaff²⁴⁴ – fikcja.

Postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego po uprawomocnieniu się nie wywołuje takich skutków jak orzeczenie zapadłe w postępowaniu prowadzonym *in personam*. Może zatem zostać podjęte w każdym czasie (art. 327 § 1 k.p.k.), oczywiście przed upływem terminu przedawnienia ścigania.

Zdaniem M. Cieślaka²⁴⁵ decyzją podobną do odmowy wszczęcia i umorzenia postępowania jest przekazanie sprawy innemu organowi z powodu niewłaściwości. Pogląd ten można byłoby zaaprobować z tym zastrzeżeniem, że często przekazanie jest poprzedzone odmową wszczęcia lub umorzeniem

²⁴³ L. Schaff, *Proces*, s. 233.

²⁴⁴ L. Schaff, *Proces*, s. 233.

²⁴⁵ M. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 417.

postępowania, jak np. w przypadku ustalenia, że czyn stanowi wykroczenie, a nie przestępstwo (art. 18 § 1 k.p.k.), w związku z czym przekazanie jako czynność wtórna w stosunku do decyzji kończącej postępowanie nie wykazuje podobieństwa do odmowy wszczęcia lub umorzenia. Poza tym przekazanie może nie powodować skutku w postaci zakończenia postępowania na danym etapie.

7.3. PROCESOWE SKUTKI NEGATYWNYCH WARUNKÓW DOPUSZCZALNOŚCI PROCESU W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Zaistnienie negatywnego warunku prowadzenia procesu w postępowaniu przygotowawczym skutkuje wydaniem postanowienia o umorzeniu dochodzenia lub śledztwa. Postanowienie takie ma charakter konstytutywny, dopiero z chwilą uprawomocnienia się postanowienia postępowanie jest bowiem zakończone²⁴⁶. Zdaniem S. Śliwińskiego²⁴⁷ inaczej jest w sytuacji, kiedy proces jest niedopuszczalny z powodu braku podmiotów procesu, wtedy bowiem – zdaniem autora – proces jest z mocy samego prawa unicestwiony, gdy zabraknie podmiotu procesu w szczególności strony, a tym samym postanowienie o umorzeniu ma charakter deklaratoryjny. Z poglądem tym wszakże w obecnym stanie prawnym trudno się zgodzić, ponieważ Kodeks postępowania karnego nie przewiduje nieważności postępowania, której zaistnienie byłoby stwierdzane przez organ procesowy.

Jak wskazuje S. Śliwiński²⁴⁸, z dwojaką sytuacją możemy mieć do czynienia w przypadku abolicji: ustawa abolicyjna może albo umarzać postępowania *ex lege*, albo przewidywać, że będzie to robił organ procesowy w sposób konstytutywny.

S. Śliwiński uważa także, że skutkiem umorzenia postępowania jest nieważność i bezskuteczność dokonanych w postępowaniu czynności, poza czynnościami dotyczącymi badania samej dopuszczalności procesu, oraz czynności wykonanych przed powstaniem negatywnego warunku²⁴⁹. Podobnie, acz mniej kategorycznie, wypowiada się M. Cieślak²⁵⁰, stwierdzając, że umorzenie postępowania powoduje „zniesienie (prawne unicestwienie)

²⁴⁶ Tak M. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 417–418.

²⁴⁷ S. Śliwiński, *Proces karny...*, s. 156.

²⁴⁸ S. Śliwiński, *Proces karny...*, s. 156–157.

²⁴⁹ S. Śliwiński, *Proces karny...*, s. 158.

²⁵⁰ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 418.

wszelkich decyzji zapadłych w umorzonym postępowaniu, wyrażających funkcje ścigania (postanowienia: o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, o przedstawieniu zarzutów, o zamknięciu śledztwa lub dochodzenia, o zastosowaniu środków zapobiegawczych)”. Brak jednak – zdaniem M. Cieślaka – podstaw do uznania postępowania za niebyłe w sensie prawnym czy uznania, że zostały zniesione wszelkie decyzje zapadłe w umorzonym postępowaniu (np. o ukaraniu grzywną czy przyznaniu kosztów). Wspomniane zniesienie ma dotyczyć tylko tego etapu procesu, którego dotyczy dana przeszkoda procesowa (np. przekazanie sprawy przez sąd ze względu na swoją niewłaściwość nie niweczy czynności przeprowadzonych wcześniej w postępowaniu przygotowawczym)²⁵¹.

Odnosząc się do powyższych poglądów, należy zauważyć, że obecnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego nie zna instytucji nieważności postępowania. Uznanie postępowania czy dokonanych czynności za nieważne ze względu na zaistnienie negatywnego warunku nie ma zatem podstaw²⁵². Byłaby to zresztą pewna fikcja w przypadku np. wykonanego postanowienia o przeszukaniu, co mogłoby też prowadzić do odpowiedzialności cywilnoprawnej za dokonane czynności. Trafnie wskazuje R. Kmiecik, że jeśli negatywna przesłanka zostaje ujawniona dopiero w trakcie procesu, to: „Umorzenie procesu nie przekreśla wówczas znaczenia prawnego przeprowadzonego dotąd postępowania; pomimo umorzenia procesu, wywołane przez to postępowanie skutki materialnoprawne (np. w dziedzinie przedawnienia – art. 102 k.k.), a także wyniki przeprowadzonych w tym postępowaniu dowodów – zachowują swoje znaczenie prawne”²⁵³.

Decyzja o umorzeniu może zapasać w trzech układach procesowych:

- 1) umorzenie postępowania prowadzonego w fazie *in rem*;
- 2) umorzenie postępowania prowadzonego *in personam*, zarówno przeciwko podejrzanemu, jak i w sprawie;
- 3) umorzenie postępowania prowadzonego w fazie *in personam* co do określonej osoby lub osób z kontynuacją tego postępowania *in rem*.

W pkt 7.2 wspomniano o problemie etapu umorzenia postępowania w przypadku znikomej społecznej szkodliwości. Mając na względzie ocenę kryteriów podmiotowych, regułą będzie dokonywanie tego w fazie *in per-*

²⁵¹ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 418.

²⁵² Por. R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 190, oraz M. Rogalski, w: Artymiak, Rogalski, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 183.

²⁵³ R. Kmiecik, w: Kmiecik, Skrętowicz, *Proces*, Warszawa 2009, s. 190. Jak zauważa autor, wyniki czynności dowodowych mogą być wykorzystane po umorzeniu w innym procesie na podstawie art. 389 § 1 czy art. 391 § 1 k.p.k.

sonam. Nie oznacza to jednak, że w każdym przypadku konieczne było wszczynanie postępowania przeciwko osobie. Niewykluczone, że *in concreto* kryteria przedmiotowe będą tak oczywiste (np. rodzaj i charakter naruszonego dobra, wielkość szkody), że nie będzie zachodziła konieczność sięgania do kryteriów podmiotowych²⁵⁴. Przedstawianie zarzutu byłoby w tej sytuacji niepotrzebną stygmatyzacją sprawcy czynu zabronionego, skoro za chwilę postępowanie przeciwko niemu i tak należałoby umorzyć. W większości przypadków jednak ustalenie znikomej społecznej szkodliwości czynu będzie wymagało wszczęcia postępowania przeciwko osobie. Zdaniem Sądu Najwyższego²⁵⁵, jeżeli pojawia się kwestia społecznej szkodliwości, ale jednocześnie pozostałe okoliczności dają podstawę do przedstawienia zarzutów osobie podejrzanej, należy kierować się dyrektywą z art. 313 k.p.k. i dopiero po przesłuchaniu podejrzanego podjąć decyzję. Należy zaznaczyć, że ponieważ znikoma społeczna szkodliwość sprawia, że czyn zabroniony nie stanowi przestępstwa, nie można w orzeczeniu lub jego uzasadnieniu uznać osoby, która popełniła czyn zabroniony, za sprawcę przestępstwa²⁵⁶.

W postępowaniach złożonych podmiotowo lub przedmiotowo może dojść do sytuacji, że negatywny warunek prowadzenia procesu dotyczy tylko niektórych osób lub niektórych czynów. W tej sytuacji można wydać postanowienie o częściowym umorzeniu postępowania. Szczególną sytuacją jest zaistnienie negatywnej przeszkody procesowej jedynie w zakresie niektórych czynów w przypadku rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy. Przy kwalifikacji kumulatywnej niemożność ścigania co do jednego ze wskazanych w postanowieniu o przedstawieniu zarzutów naruszenia przepisów ustawy (np. ze względu na brak wniosku o ściganie) nie może powodować wydania postanowienia o umorzeniu, ponieważ polski Kodeks postępowania karnego nie przewiduje możliwości umorzenia co do części czynu czy kwalifikacji prawnej. Wydanie takiego postanowienia stanowiłoby zaś negatywną przesłankę *res iudicata* w stosunku do pozostałych zachowań²⁵⁷. W tej sytuacji powinno się zmienić opisu czynu (w akcie oskarżenia lub jeśli zostaną spełnione przesłanki przez wydanie nowego postanowienia o przedstawieniu zarzutów na podstawie art. 314 k.p.k.), eliminując z niego te elementy,

²⁵⁴ Por. A. Herzog, *Czy możliwe jest umorzenie...*, s. 143–145.

²⁵⁵ Postanowienie SN z 8 stycznia 2008 r., V KK 416/07 (OSNKW 2008, nr 5, poz. 36); wyrok SN z 15 lutego 2012 r., II KK 201/11 (OSNKW 2012, nr 6, poz. 60).

²⁵⁶ Por. postanowienie SN z 9 sierpnia 2007 r., WZ 25/07 (OSNwSK 2007, poz. 1806).

²⁵⁷ Zob. np. wyrok SN z 6 listopada 2003 r., II KK 5/03 (OSNwSK 2003, poz. 2360).

które dotyczą przestępstwa objętego przeszkodą procesową, oraz pominąć je w kwalifikacji prawnej²⁵⁸.

Pojawia się pytanie, czy z dorozumianym umorzeniem postępowania przygotowawczego w części mamy do czynienia w sytuacji, kiedy wniesiony akt oskarżenia nie zawiera wszystkich przedstawionych podejrzanemu zarzutów. Odpowiedź na to pytanie jest negatywna. Można wszakże zastanowić się, czy z takim dorozumianym umorzeniem nie mamy do czynienia w sytuacji, kiedy w akcie oskarżenia zarzucono oskarżonemu czyn wykluczający popełnienie czynu wskazanego w ramach instytucji przedstawienia zarzutów. Taka czynność oskarżyciela publicznego wydaje się wskazywać na negatywną ocenę przez niego możliwości ścigania za czyn wskazany w postanowieniu o przedstawieniu zarzutów. Oczywiście, prawidłowym postępowaniem w tej sytuacji jest umorzenie postępowania co do czynu wskazanego w postanowieniu i wydanie nowego postanowienia o przedstawieniu zarzutów wskazującego na inny czyn, który będzie następnie ujęty w akcie oskarżenia. Jeśli wszakże dojdzie do wniesienia aktu oskarżenia o czyn wykluczający możliwość popełnienia czynu zarzuconego w postępowaniu przygotowawczym, przyjęcie możliwości kontynuowania tego postępowania w razie wydania wyroku uniewinniającego lub umarzającego przez sąd byłoby rozwiązaniem zdecydowanie antygwarancyjnym²⁵⁹.

W postępowaniu przygotowawczym postanowienie o umorzeniu zapada również w przypadku zaistnienia merytorycznych przyczyn umorzenia postępowania. Polska procedura karna nie przewiduje bowiem uniewinnienia na etapie przedsądowym. Mimo że skutek takich orzeczeń jest co do zasady tożsamy z umorzeniem postępowania sądowego (kończą one postępowanie, nie obalając domniemania niewinności), to w doktrynie²⁶⁰ podnosi się, że istnieją pomiędzy nimi różnice, np. w zakresie możliwości wznowienia postępowania czy wymóg wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy przed wydaniem wyroku skazującego lub umarzającego. Jednak trudno zgodzić się z poglądem²⁶¹, że jedną z tych różnic jest zakres badania sprawy przez organ procesowy (wszechstronne zbadanie materialnych podstaw rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym, stwierdzenie tylko zaistnienia przesłanki w postępowaniu przygotowawczym). Wszak organ postępowania przygotowawczego także musi przed podjęciem decyzji przeanalizować cały

²⁵⁸ Zob. wyrok SN z 29 stycznia 2014 r., II KK 200/13 (OSNKW 2014, nr 6, poz. 50).

²⁵⁹ Por. wyrok SN z 30 września 2009 r., I KZP 1/09 (OSNKW 2009, nr 12, poz. 99).

²⁶⁰ Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 415 oraz J. Tylman, w: Grzegorz, Tylman, *Postępowanie*, Warszawa 2011, s. 190.

²⁶¹ Cieślak, *Podstawowe założenia*, Warszawa 1971, s. 415–416.

zgromadzony materiał dowodowy i dokonać oceny z punktu widzenia prawa karnego materialnego. Pojawia się tu pytanie, czy postanowienie o umorzeniu postępowania wydane na podstawie art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k. można uznać za orzeczenie merytoryczne. Mając na względzie fakt, że w postępowaniu sądowym orzeczenie oparte na niektórych przeszkodach materialnych (niepoczytalność, znikoma społeczna szkodliwość, niepodleganie karze) także zapada jako orzeczenie umarzające, trudno za główne kryterium ujmować postać orzeczenia, a nie przesłanki jego wydania²⁶². Jak trafnie stwierdza W. Daszkiewicz²⁶³, „orzeczenie stwierdzające brak przestępstwa albo uchylenie karalności czynu jest – bez względu na jego formę – orzeczeniem merytorycznym (materialnym)”. Warto przywołać tu także pogląd A. Gaberlego²⁶⁴, że: „Skoro organ procesowy dojdzie do wniosku, że kwestie odpowiedzialności należy rozstrzygać w sposób negatywny (stwierdzi brak odpowiedzialności), to proces staje się niedopuszczalny nie z tego względu, że pojawiła się przeszkoda nie pozwalająca na rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności, lecz dlatego, że kwestia ta została już rozstrzygnięta, czyli dalsze postępowanie byłoby bezprzedmiotowe”. Również K. Marszał²⁶⁵ stwierdza, że w przypadku umorzenia postępowania na podstawie przeszkód procesowych opartych na prawie materialnym, orzeczenie umarzające ma w istocie charakter orzeczenia merytorycznego. Takie stanowisko zajmują także B. Bieńkowska i C. Kulesza²⁶⁶.

Kolejną kwestią jest to, czy postanowienie umarzające postępowanie może wskazywać na popełnienie przez podejrzanego zarzucanego mu przestępstwa, przypisywać popełnienie czynu zabronionego osobie podejranej. Odpowiadając na tak postawione pytanie, należy odwołać się w pierwszej kolejności do zasady domniemania niewinności, zgodnie z którą oskarżonego uważa się za niewinnego dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu (art. 5 § 1 k.p.k.). Nie jest zatem możliwe obalenie domniemania niewinności innym orzeczeniem niż wyrok skazujący lub warunkowo umarzający postępowanie. Jak wielokrotnie podkreślał ETPCz, przypisanie oskarżonemu winy w innym orzeczeniu niż

²⁶² Por. A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 39–41.

²⁶³ W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna...*, t. I, s. 145. W najnowszym wydaniu podręcznika W. Daszkiewicz wypowiada się jednak ostrożniej w tej kwestii, stwierdzając, że w przypadku umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k. mamy „do czynienia z orzeczeniem w istocie materialnym, a przynajmniej quasi-materialnym” (Daszkiewicz, *Zagadnienia*, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 130).

²⁶⁴ A. Gaberle, *Umorzenie postępowania przygotowawczego...*, s. 36.

²⁶⁵ Marszał, *Proces*, Katowice 1997, s. 89.

²⁶⁶ B. Bieńkowska, C. Kulesza, w: Kruszyński i inni, *Wykład*, Białystok 2012, s. 103.